T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

F Ü T Û H Î D Î V A N I

İnceleme - Metin - Sözlük

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Dursun Ali TOKEL

Danışman
Yrd.Doç.Dr.Ali Osman COŞKUN

SAMSUN - 1993

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Celâl Tarakçı

Üye : Doç. Dr. Mustafa Özbalcı

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali Osman Coşkun

O N A Y

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. 04/02/1994

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet ...cı

Ö N S Ö Z

Yaklaşık altı yüz yıl boyunca Türk Edebiyatına binlerce eser kazandırmış olan Divan edebiyatı,harf inkılâbından sonra ancak uzmanlarınca anlaşılabilir bir metinler yekûnu olarak kütüphanelerde kalmış,ehil ellerin kendisini incelemesini bekler hale gelmiştir.

Bu edebî ekolün ne kadar eser bıraktığı maalesef tam olarak tesbit edilebilmiş değildir.Nesir,mektup,özel gün ve eğlence veya belli mahaller için vesâir birçok konuda kaleme alınmış eser yahud şiirler bir tarafa,bu edebiyatın hüküm sürdüğü zamanlar boyunca mevcut divan sayısının ne kadar olduğu bile hala gün ışığına çıkmamıştır.Yapılan bir araştırmaya göre,yaklaşık 3182 divan şairinin olduğu (*) gerçeği esas alınırsa,buna istinaden en azından 2000 divanın mevcut olduğu rahatlıkla söylenebilir.(Kimi şâirlerin üçer divanı olduğu gerçeği dikkate alındığında bu sayıyı daha da artırmak mümkündür.) Bu kadar divan bulunmasına rağmen üzerinde çalışılan veya ilim âleminin istifadesine sunulan eser sayısının-yayınlanmış mevcut divanlar dikkate alınarak- yekûnun onda biri bile olduğu söylenemez.Bu çalışmalar da ya özel kişilerce bir merak veya iyi niyet sâikiyle,yahud da üniversitelerde yüksek lisans ve doktora çalışması olarak yapılmaktadır.

Divan edebiyatına dâir bugüne değin ne kadar söz söylendiği malumdur.Bu sözler de genelde divan edebiyatının bütününe teşmil edilmiştir.Ancak,onda biri bile tam olarak bilinemeyen bir bütünün neye istinaden suçlandığı veya övüldüğü,hangi kıstaslar ve bu kıstaslara esas olarak hangi metinlerin temel alındığı da ayrıca bir merak konusu olmaktadır.Oysa bilinen bir hakikattir ki,eleştiri -ister olumlu ister olumsuz olsun- eğer bir genellemeyi esas alırsa bir bütünün tamamının-hem de ayrıntılarıyla- bilinmesiyle bir anlam ve değer kazanır.Halbuki bir çok eleştirilere konu olmuş divan e-

(*) Mustafa İsen,"Divan Şâiri Kimdir",Dergah Dergisi,sayı 3,s.9 Mayıs 1990

debiyatı,şu an için,bu bütünlük ve genellemeye esas olacak ayrıntılardan tamamen mahrumdur.

Divan edebiyatının zirveleri olarak kabul edilen,Necâtî, Fuzûlî,Bâkî,Nedim,Nef'î ve Şeyh Gâlip vb. şâirlerin yanında,kimi divan şairleri -onlar kadar orjinallik gösteremediği veya tam olarak bilinemediği için- ikinci derecede şâirler olarak kabul edilmiş,özel olarak üzerlerinde durulmaya pek de gerek görülmemiştir.Halbuki Köprülü'nün de dediği gibi," Kıymetçe orta eserler san'at bedialarını hazırlamağa,hatta kısmen tertip ve izaha hizmet ederler... Binâanaleyh herhangi herhangi bir devrin zevk ve temâyüllerini,manevî haletini canlandırmak için mutavassıt (orta) eserlere mürâcaat olunur ve dâhinin husûsiyet ve üslûbu,yani diğer edebî eserlerin teşkil ettiği çerçeve arasında ölçülür."(*)

Bugüne kadar üzerinde çalışılmış veya yayınlanmış divanlar dikkate alındığında görülür ki divan şiiri bir remizler ve mazmunlar şiiridir.Kapalılık esastır.Hele zirve şâirlerde kapalılık doruk noktasına ulaşmıştır.Oysa ikinci derecede şâirlere bakıldığında-Fütûhî divanında da görüleceği gibi-gayet müphem konuların daha sarih ve daha anlaşılabilir olduğu görülmektedir.Bu sebeple ikinci derece sayılan divan şâirlerinin hakkıyla araştırılması, zirve şahsiyetlerin layıkıyla anlaşılabilmesi açısından son derece lüzumludur.

İşte biz de bu fikri esas alarak,literatürde adı geçmeyen,doğumu,yaşadığı çevre,gördüğü tahsil ve mesleği hakkında hiç bilgi bulunmayan bir divan şairi olan,16.yüzyılın sonu ilâ 17. yüzyılın başlarında yaşamış Fütûhî adlı şâirin divânını tez çalışması olarak aldık.Bir iki tezkiredeki mahdut bilgiler dışında hakkında hemen hemen hiç bilgi bulunmayan Fütûhî'nin yazma halinde Süleymâniye kütüphanesinde tek nüsha olarak bulunan divanını önce transkripsiyonlu metin hâlinde bugünki alfabeye aktardık,daha son

---

(*) Fuat Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, I, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1989, s.42

ra metin üzerinde incelemeye gittik.

Divanın incelenmesinde,bu babda hazırlanmış,Hayâli (*) ve Nev'i (**) divanlarının incelemelerini örnek olarak aldık.Önce Fütûhî'nin hayatı,sanatı,şiiri ve şiire dair görüşleri hakkında bilgi verdikten sonra,kısaca eserlerini tanıtarak muhtevaları üzerinde durduk.Şâirin kullanmış olduğu dil kimi zaman hayli arkaik hususiyetler arzettiğinden ve bunun tesbiti de özel bir uzmanlık sahasını ilgilendirdiğinden fazla bir iddia ileri sürmeksizin,ana hatlarıyla kullandığı dilin özelliklerine değindik.Daha sonra divanda kullanılan atasözü ve deyimleri birer liste halinde vermeye çalıştık.Müteakiben, I. Din ve Tasavvuf, II. Cemiyet, III. İnsan başlıkları altında eseri üç ana bölüm hâlinde inceleme cihetine gittik.Bu ana başlıklar altında alt başlıklar da kullanarak konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalıştık.

Fütûhî tasavvufî yönü ağır basan bir şâirdir.Bu sebeple kimi metinlerin izâhında âyet ve hadislere mürâcaat mecburiyeti hasıl olmuştur.Böylesi bir cihete gidildiğinde kullanılan âyet ve hadisler bazen dipnot olarak,bazen de metnin bütünlüğü içerisinde zikredilmiştir.Divan şiirinin temel problemlerinden olan sevgilinin kimliği,ağzı,beli,yüzü vb. unsurlarla rakibin kim ve ne olduğu hususlarında çeşitli yorumlara gitmek lüzûmu hissedildiğinden,bu bölümlerde çeşitli tasarruflurda bulunarak meselenin özüne inmeye gayret sarfedilmiştir.

Divan şiirinin tam olarak anlaşılabilmesi,onun dayandığı temel noktaların bilinmesine ve bir remizler dünyası olan kendine mahsus terminolojisinin hakkıyla ortaya konulabilmesine bağlıdır. Bu yapılmadığı müddetçe divan şiiri tamamen bir sır olarak kalacak ve hakkında ileri sürülen olumsuz hükümler her zaman kendine

(*) Cemal Kurnaz, Hayâli Bey Divanı Tahlili, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. Ankara 1987

(**) M.Nejat Sefercioğlu, Nev'i Dîvânı'nın Tahlili, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1990

bir mesnet bulacaktır.Bizim,kimi beyit veya unsurların îzahında şahsi yorumlara giderek bazı açıklamalarda bulunma gayretimiz,tamamen bir iyi niyet ve yukarda bahsedilen kapalı dünyayı bir nebzede olsa açma isteğimizin bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Kaldı ki yorumlar metne dayalı ve çağrışımlar yoluyla olduğundan tamâmen de indî,âfâkî ve gelişigüzel değildir.

Divanın incelenmesinde sevgili,âşık ve rakip ağırlı noktayı oluşturmaktadır.İnceleme ve yoruma esas alınan beyitler tek tek metin içinde zikredilmiştir.Beyitlerin yanında bulunan rakamların ilki şiir,ikincisi beyit numarasının göstermektedir.Farsça metinler,anlam yönünden bir yanlışa düşme endişesi taşındığından incelemeye esas olarak ele alınmamıştır.Zaten incelenmesi cihetine gidilen temel noktaların izahında ve şâirin bu hususlardaki kanaatinin ne olduğu hususunda mevcut türkçe metinler yeterli bilgiyi vermektedir.

Yapmış olduğumuz çalışma divan edebiyatının anlaşılması ve sevilmesi yolunda bir nebze de olsa katkıda bulunmuşsa kendimizi mutlu addedeceğiz.

Son olarak,bana bu imkân ve fırsatı sağlayan bütün hocalarıma,Farsça metinlerin okunmasında yardımcı olan,İlâhiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi Sayın Dursun Ali Türkmen'e,çalışmalarımda her türlü kolaylığı göstererek,çeşitli müşkillerin hallinde yardımlarını esirgemeyen danışmanım,sayın hocam Yrd.Doç.Dr. Ali Osman Coşkun'a en içten teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Dursun Ali TOKEL

ARALIK - 1993

SAMSUN

İ Ç İ N D E K İ L E R

K I S A L T M A L A R

A.g.e.	:	Adı geçen eser.
A.g.m.	:	Adı geçen makale.
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
D.İ.B.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
G.	:	Gazeliyyât
Hz.	:	Hazreti
Kan.	:	Kanuniye ithaf edilmiş olan terkîb-i bend.
Kütp.	:	Kütüphâne
M.	:	Müteferrikât
M.E.B.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Mes.	:	Mesnevi
mm.	:	Milimetre
Öç.	:	Ölçü
S.	:	Divanın Sonunda bulunan 6 gazel
s.,syf.	:	Sayfa
st.	:	Satır
T.D.K.	:	Türk Dil Kurumu
T.D.V.	:	Türkiye Diyânet Vakfı
Ter.	:	Tercüme eden.
Tev.	:	Tevhid,Divanın ilk şiiri.
T.K.A.E.	:	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
T.T.K.	:	Türk Tarih Kurumu
vb.	:	Ve benzeri
yk.	:	Yaprak (Varak)
yz.	:	Yazı

METİN TESBİTİNDE DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

Metinde bütünlük sağlanması açısından;dildâr,gülzâr,gülistân,kuhsâr,âsitân,âsumân vb.kelimelerinin yazımında dilimizde telaffuz edilen şekil tercih edilmiştir.

Türkçe kelimelerin sonunda -b bulunmadığından, -b ile biten kelimeler -p ile yazılmıştır.

İt- yardımcı fiili kimi zaman it-,kimi zamanda et- şeklinde yazılmıştır.Bu usûle uyarak biz de metinleri yazıldıkları şekliyle okuduk.

ki ile yapılan birleşmelerde düşen vokal apostrofla, k'oldı,ne soru zamiri veya sıfatıyla kullanılan kelimelerden sonra ünlü bir sesle başlayan kelime gelmişse,n'oldı,n'ola şeklinde gösterilmiştir.

Atıf vavları u ve ü şeklinde,ünlüyle biten bir kelimeden sonra gelmişse vu ve vü şeklinde gösterilmiştir.âh u zâr,nâle vü zâr.

Farsçadaki vav-ı ma'dude ile yazılan kelimeler h^{v}âb şekliyle yazılmıştır.

Enstirümental hali olan ile edatı,divanda kimi zaman kelimeye bitiştirilmiş,kimi zaman da ayrı yazılmıştır.Biz de bu hususta aynı imlayı kabul ederek,yazıldığı şekliyle gösterdik.
H̲ârile- خاریله , ǵussañ ile غصه ایله

TRANSKİRİPSİYON ALFABESİ

(آ)	....	(â)
(ء)	....	(')
(ث)	....	(s̱)
(ح)	....	(ḥ)
(خ)	....	(h̲)
(ذ)	....	(ẕ)
(ص)	....	(ṣ)
(ض)	....	(ż, ḍ)
(ط)	....	(ṭ)
(ظ)	....	(ẓ)
(ع)	....	(ᶜ)
(غ)	....	(ġ)
(ق)	....	(ḳ)
(ڭ)	....	(ñ)
(و)	....	(û, ô)

FÜTÛHÎ

1.HAYATI

16.yüzyılın sonu ila 17.yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Fütûhî'nin hayatına dair mevcut kaynaklarda maalesef doyurucu bir bilgiye rastlanılmamaktadır.Divan edebiyatı şâirlerini tanıma hususunda en geniş bilgileri ihtiva eden tezkireler bile şairimize çok az bir yer ayırmışlardır.Mevcut tezkirelerin ancak yedisinde Fütûhî adına yer verilmiştir.İfâde ve üsluptan anlaşıldığı kadarıyla bu bilgiler de hemen hemen aynıdır.Tezkire yazarları farklı birşeyler söylemeksizin adeta birbirlerini tekrar etmiş gibidirler.

Bazen Fütûhî bazen de Hüsâm adını tahallus eden şâirin ismi de kaynaklarda farklı olarak verilmiştir.Osmanlı Müellifleri'nde şâirin adı Hüseyin olarak verilirken(1),Rıza(2),Mûcib(3),Safâî (4),Vakâyi'ül-Füzelâ(5) ve Enis'ül-Müsâmirîn'de(6) ise şairin adı Abdülaziz olarak kayıtlıdır.Nuhbet'ül Âsar'da(7) isim yoktur.

1-Mehmet Tahir,Osmanlı Müellifleri,Matbaa-iÂmire,İst.1333,C.2,s.362

2-Esseyyid Rıza,Tezkire-i Rızâ(Matbu)İkdam Matbaası,İst.1316,s.82

3-Mûcib,Tezkire-i Mûcib,İst.Ünv.Kütp.NO:3913,yk.226a

4-Safâî Mustafa,Tezkire-i Şuarâ,Süleymâniye Kütp.(Esad Efendi) No:2549,yk.91a

İst.Ünv.Kütb. No:9583 yk.160a-b

5-Şeyhî Mehmet,Vakayi'ül-Füzelâ,Bayezid Kütp.(Veliyyüddin),No:2361 yk.88a

6-Abdurrahman Hibrî,Enis'ül Müsâmirîn(Tarih-i Edirne),İst.Ünv.Kütp. No:451,yk.74a

7-Kemiksiz-zâde Safvet Mustafa,Nuhbet'ül Âsar Min Ferâid'il Eşâr, İst.Ünv.Kütp.No:6189,yk.91a

Şâirin,eserlerinde kendi adını Hüseyin olarak zikretmesine rağmen,kaynakların Abdülaziz şeklinde yazması gerçekten dikkate şayendır.Onun hakkında ilk bilgiyi veren tezkirenin bu hatayı yapması,ondan nakleden tezkirelerin de bu yanlışa düşmesine sebep olmuş olabilir.Belki de tezkire yazarları şairin eserlerini hiç görmemişlerdir.Zaten sadece Osmanlı Müellifleri yazarı onun eserlerini kaydeder,diğer tezkirelerde Fütûhî'nin herhangi bir eserine rastlanılmamaktadır.Şâir adının Hüseyin olduğunu Divanında şöyle belirtir:

"Dîvân'ül Fakîr Hüseyn'ül Hakir el-ma rûf bi-Fütûhî"(60a)

Enis'ül Guzât adlı eserinde ise ismine dâir şu kayıt vardır:

"Kitâb-ı Enîs'ül Guzât li-Efkâr'ül Kazât Hüseyn'el Hakîr el-Meşhûr bi-Fütûhî"(8)

Şâir mahlas olarak da kendine iki ayrı ad seçmiştir.Şiirlerinde kimi zaman Fütûhî,kimi zamanda Hüsâm mahlasını kullanmaktadır.Özellikle Divânında her iki mahlasa da bolca rastlamak mümkündür.Fakat kaynaklar onun bu çift mahlaslı oluşundan hiç bahsetmezler.Sadece Ali Cânip Yöntem şâirle ilgili bir makalesinde bu hususa dikkatlerimizi çeker.(9)

Şâirin doğum tarihi hakkında maalesef bir bilgimiz yoktur. Kaynaklar bu hususa hiç değinmezken,ölüm tarihini de farklı bir şekilde zikrederler.Ölüm tarihi,Safâî(10),Nuhbet'ül Âsâr(11) ve Vakâyi'ül Füzelâ'da(12) H.1051 (m.1644-1645),olarak verilmişken

---

8- Fütûhî Hüseyin Çelebi,Enis'ül Guzât,Süleymaniye Kütp.(Ayasofya) No:3785,1a

9- Ali Canip Yöntem,"Enis'ül Guzât",Hayat Mecmuası,Ank.1927,C.2 sayı 39,s.243-244

10-Safâî Mustafa,Tezkire-i Şuarâ,Süleymaniye Kütp.No:2549,yk.160a-b

11-Kemiksiz-zade Safvet Mustafa,Nuhbet'ül Âsar min Ferâid'il Eşâr İst.Ünv.Kütp.No:6189,yk 91a

12-Vakâyi'il Füzelâ,Bayezit Kütp.No:2361,yk.88a

Enîs'ül Müsâmirîn'de ise H.1051(M.1641)olarak kaydedilmiştir.(13) Rıza Tezkiresi,Mûcip Tezkiresi ve Osmanlı Müelliflerinde ise doğum ve ölüm tarihi olarak herhangi bir kayıt mevcut değildir.Şairin eserlerinde de doğumuna ilişkin herhangi bir bilgiye tesadüf edilmemiştir.

Osmanlı Müellifleri'nde Fütûhî'nin İstanbullu olduğu yazılıdır.Fakat diğer kaynaklar onun Edirneli olduğunda müttefiktirler.Bir adı da Edirne Tarihi olan Enîs'ül Müsâmirin'de şâirin Edirdeli olduğu zikredilmiştir.(14)

Mehmet Tahir'in onun İstanbullu olduğunu söylemesi,şâirin genç yaşında İstanbul'a gelmiş olmasından kaynaklanabilir.Safâî, Fütûhî'nin genç yaşında Edirne'den İstanbul'a ilim tahsili için geldiğini söylemektedir."Mahmiyye-i Edirne'den zuhûr itmişdür.Evâil halinde İstanbul'a gelüp,tahsil-i ulûmdan sonra mülâzım ve râh-ı kazaya âzim ve nice münâsib celbile tasarruf idüp 1054 tarihinde fevt olmuştur."(15)

Kaynaklardaki bilgilerin ışığında,Fütûhî'nin Edirneli olduğu,genç yaşında ilim tahsili için İstanbul'a geldiği,mülâzım ve guzât tabirlerinden de anlaşılacağı gibi,tahsil-i ilimden sonra ehl-i gazâya katıldığı,1051 veya 1054 tarihlerinde vefât ettiği anlaşılmaktadır.

2. FÜTÛHÎ'YLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Tezkirelerdeki mahdut bilgiler dışında Fütûhî'yle ilgili maalesef başka bir bilgi kaynağına tesadüf edilmemiştir.Sadece Ali Canip Yöntem'in Fütûhî'nin Enîs'ül Guzât adlı eserinden bahseden bir makalesi vardır.Bu makale sadece şâirin bir eserini

---

13- Abdurrahman Hibrî,Enis'ül Müsâmirin,İst.Ünv.Kütp.No:451,yk.74a

14- A.g.e

15-Safâî Mustafa,Tezkire-i Şuarâ,Süleymaniye Kütp.No:2549,yk.91a

tanıtmakta,hayatına dair herhangi bir bilgiyi ihtivâ etmemektedir.

Ali Canip Yöntem,1927 yılında Ayasofya Kütüphanesinde araştırmalar yaptığını,birgün eline yegâne nüshası bu kütüphanede mevcut manzum mini mini bir kitap geçtiğini söylemekte ve şöyle devam etmektedir: "Bu biraz evvel söylediğim muazzam eserlerden değildir.Şekli zarif,medluli basit bir şeydir.Kıymeti,meşhur bir vakayı anlatması ve dörtyüz sene evvelki Türkçe imlâsını göstermesi itibâriyledir."(16)

Daha sonra Ali Canip,eserin adının Enis'ül Guzât olduğunu, Fütûhî namında tanınmamış bir şâir tarafından kaleme alındığını, eserin,Kanuni'nin 1526 yılındaki Macaristan seferini anlattığını, bu yegâne nüshanın şâirin kendi el yazısıyla yazıldığını,içindeki medhiyeden eserin Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunulduğunun ve belki onun delaletiyle padişaha da takdim edilmiş olabileceğinin anlaşıldığını ve şâirin çift mahlas kullandığını söyler.Eserin üzerindeki "Odadan çıkma Fârisî"kaydına bakılarak,kitabın saraydan çıktığının anlaşıldığını belirtir.(17) Yazar,özellikle şairin diline dikkatimizi çeker.

Agah Sırrı Levent de iki ayrı eserinde Fütûhî'den bahsetmektedir.Yazar,Gazavatnâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey Gazavâtnâmesi, adlı eserinde,Ali Canip'in Hayat Mecmuasında yayınlanan makalesine atfen Fütûhî'nin Enis'ül Guzât adlı bir gazavâtnâmesinin olduğunu belirtir ve ondan bölümler zikreder.(18)

Yine Agâh Sırrı.Edebiyat Tarihi adlı kitabında Fütûhî'den bahseden dört tezkire adı vermektedir.Bunlar,Rıza ve Mucip tezkireleri,Nuhbet'ül Âsar ve Vekâi'ül Füzelâ'dır.(19)

16- Ali Canip,"Enîs'ül Guzât",Hayat Mecmuası,1927,cilt:2,s.243-44

17- A.g.m.

18-Agah Sırrı Levent,Gazavâtnâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey Gazavât-nâmesi,T.T.K yay.Ank.1956,s.46,47

19-Agah Sırrı Levent,Türk Edebiyatı Tarihi,T.T.K yay.Ank.1984 C.1,s.300,307,326,361

Fuat Köprülü ise,Türk Edebiyatı Tarihi,adlı kitabında,Fütûhî'nin Enis'ül Guzât adlı bir kitabı olduğunu yine Ali Canip'in mezkur makalesine atfen kaydeder.(20)

İskender Pala,Divan Şiiri Sözlüğü adlı eserinin Gazavatnâme maddesinde,Türk dünyasında 250 kadar Gazavatnâme'nin mevcut olduğunu,bunlar içinde edebî değer taşıyanların pek az bulunduğunu söyleyerek,Fütûhî'nin Enis'ül Guzât adlı eserini bu ünlü gazavatnâmelerden biri olarak zikreder.(21)

Atilla Özkırımlı da Türk Edebiyâtı Ansiklopedisi adlı eserinde,Fütûhî'den bahseder.Yazar aktardığı bilgiyi Osmanlı Müellifleri adlı eserden almıştır.Değişik bir bilgi yoktur.(22)

3.TAHSİLİ

Fütûhî'nin ilim tahsili için Edirne'den İstanbul'a geldiğini,Enis'ül Musamirin ve Safâî'den öğrenmekteyiz.Ancak bu gelişin hangi tarihte ve kaç yaşlarında olduğunu dair bir bilgi mevcut değildir.Sadece genç yaşında geldiği belirtilir.

Şâirin çok iyi derecede Arapça ve Farsça bildiğinde kaynaklar müttefikdir.Farsça bilgisi,divanında Hafız ve Molla Câmî'ye Farsça olarak yazdığı tahmislerden belli olmaktadır.Divânın muhtelif yerlerinde Fütûhî'ye ait farsça gazeller mevcuttur.Kaynaklar da onun farsça ve Türkçe eşârı vardır diyerek bu hususa işaret etmektedirler.

Ali Canip mezkur makalesinde Fütûhi'nin eserini kendi el yazısıyla yazdığını belirtir.Kaynaklar da onun çok güzel bir hatta sahip olduğunu ifade ederler.Eserlerindeki yazı sitili ve kompozisyonu dikkate alındığında Fütûhî'nin aynı zaman iyi

---

20- Prof.Dr.Fuat Köprülü,Türk Edebiyatı Tarihi,İst.1986,s.391

21- Dr.İskender Pala,Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,Akçağ yay. Ank.(tarihsiz)s.181

22-Atilla Özkırımlı,Türk Edebiyatı Ans.İst.1982,C.2,s.518

bir hat eğitimi gördüğü anlaşılmaktadır.

Fütûhî meşrep olarak tasavvufî bir şairdir.Divan incelendiğinde bu husus açıkca belli olmaktadır.Bunun da ancak kuvvetli bir tahsille mümkün olacağı göz önüne alınırsa,şâirin gayet iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılacaktır.

4. ŞİİRLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Fütûhî kendinden önceki şairlerden pek bahsetmez.Ancak Enis'ül Guzât adlı eserinin bir yerinde,mesnevi tarzındaki bu eserini,Şeyhî'nin Hüsrev u Şîrîn'i ile karşılaştırır ve kendi eserinin orjinal bir telif olması sebebiyle,bir tercüme olan Hüsrev u Şîrîn'den daha mükemmel olduğunu,Şeyhî'nin kendi eserini görse Futûhî'ye şeyhim diye iltifat edeceğini belirtir.

Egerçi kodı Şeyhî bir bülend ad
Be-medh Hüsrev u Şîrîn ol Üstâd
Degilüm münkir ol nazm-ı bedîa
Cezâ'üllâh'ü min tilke'l vedîa
Velî bu nazmı dahi görse Şeyhî
Mürid olup fakîre dirdi şeyhî
Ki zîra tercümedür ol vedîat
Nizâmî'den alupdur fi'l-Hakîkat
Benüm hod ihtirâ -ı has-ı dildür
Fünûn-ı şîve-i rakkâs-ı dildür. (23)
....

Divanda fahriye mahiyetinde Fütûhî'nin kendi şiirini övdüğü bazı beyitlere rastlanılmaktadır.Bu beyitlerde şâir,boş övünmelerden ziyade,övüncünü haklı sebeplere dayandırmakta ve şiirine dair görüşlerini ifade etmektedir.

23- Fütûhî,Enis'ül Guzât,Süleymaniye Kütp.(Ayasofya)No:3785 yk.55a

Şâirin şiirleri levh-i çarha yazılmaya layıktır. Zira o, Âl-i Osman methini yapmakta ve bununla gurur duymaktadır. Bu beyit aynı zamanda "divan şiirinde kavmiyet bilinci yoktur" diyenlere iyi bir cevap olmaktadır:

Âl-i ᶜOsman medḥini der çün Ḥüsâm'uñ ḫidmeti
Tañ degüldür levḥ-i çarḫa yazsalar âs̱ârumı (Kan.37)

Kirâmen Katibîn melekleri şâirin şiirlerini yazmakla meşgul olsalar bu normal karşılanmalıdır. Zîra o, sevgilinin güzelliğini medh ve onu şerhle meşkuldür. Bu ise bir şâir için en mukaddes görevdir:

Tañ mıdur her beytimi yazsa Kirâmen Katibîn
Şerḥ-i ḥüsnüñ gibi bir maḳbul dîvan mı var (G.20/5)

Onun şiiri aşk şarabıyla doludur. Her mısraı aşkı anlatır, aşkı fısıldar. Bu öylesi bir şaraptır ki onu içecek bir yiğide henüz rastlanmamıştır.

Câm-ı eşᶜâr-ı Fütûḥî pür-şarâb-ı ᶜaşḳdur
Ey dirîġâ çekmege bu câmı bir Cem bulmadum (G.45/5)

Şâir bir beytinde, gerçekten her şâirin gönlünde yatan bir arzuya işaret etmekte ve kendinin bu arzuya nail olduğunu ifade etmektedir. O, âlemi yeni bir şiir tarzıyla süslemiştir. Artık ölse de gam yemez, zîra kendi fani ise de eserleri ebedî kalacaktır:

Zînet itdüm ᶜâlemi ṭavr-ı cedîd-i şiᶜrle
Fâniysem ben n'ola bâḳîdür âs̱ârum benüm (G.71/2)

Bir beyitte de şâir, gazeli şiir anlamına kullanır. O, alelade bir ilhamdan değil kudsi bir kaynaktan mülhem, sifr-i belâgattan şiirler yazmaktadır:

Nüsḫa-i sifr-i belâġatden yazup bir kaç ġazel
Âsitân-ı ġurrete âs̱ârumı itdüm şefîᶜ (S.6/2)

Onun şiiri canlar bahşetse, miskler gibi koksa bu duruma şaşırmamalıdır. Çünki o, hiç durmaksızın sevgilinin hayat bahşeden

dudağından,misk kokulu saçlarından bahsetmektedir:

Cân-bahş u müşk-bû olsa n'ola şi'r-i Hüsâm

La'l ü zülfüñ kovmadı dilden dehânum bir nefes (G.24/5)

Bir beyitte de şâir,Arapların ünlü şâiri Hassân ve İran'ın meşhur şâiri Selmân ile kendini karşılaştırır ve kendini onlara denk görür.Hal böyle olunca onun belâgat babını fethetmesine şaşırmamalıdır:

Ey Fütûhî n'ola feth itseñ belâgat bâbını

Fâris'in Selmân'ı vü tâzî dilüñ Hassân'ısıñ (K.24)

Şiir hakkında da görüşünü belirten şâir,şiiri bir esbâb-ı zînet olarak görür.Kendisini tekfir eden zahide cevap verirken, arş'ın da şeriatinde şiirde saklı olduğunu söyler.Şâir burada şi'r kelimesinin harflerinin yerlerini değiştirmekte ve âdeta bir oyun oynamaktadır.

Şi'r-i 'âşık kalbile ya'arş olur ya şer' olur

Zâhidâ men' itme şi'r esbâb-ı zînetdür baña (G.1/3)

5. **ESERLERİ**

Fütûhî'nin tesbit edebildiğimiz dört eseri bulunmaktadır. Bursalı Mehmet Tahir Osmanlı Müellifleri adlı eserinde bu dört kitabın adını kaydetmiştir.Bunlar:

A-Divân-ı Fütûhî

B-Enis'ül Guzât

C-Naz u Niyâz

Ç-Tuhfet'ül Mecâlis

A- DİVÂN-I FÜTÛHÎ:Fütûhî Divanı ayrı bir eser olarak mevcut değildir.Şâirin Enis'ül Guzât adlı eserine ekli olarak,Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde 3785 numarada bulunmaktadır.Kitabın 1-59 yaprak arası Enis'ül Guzât'a,60-107 yaprak arası ise Dîvâna âittir.

Dîvân,Ali Canip'in mezkur makalesinde belirtildiği gibi şâirin kendi el yazısıyla,talik hatla yazılmıştır.

Dîvânın başlığı:Dîvân'ül Fakîr Hüseyn'ül Hakîr el-Ma rûf bi-Fütûhî.Süleymâniye Kütüphânesi,(Ayasofya),No:3785

İlk Beyit:

Sipâs-ı bî-ķıyâs u bî-ḥad
Li Rabb'il-ʿâlemîn her dem mücedded

Son Beyit:

Ey Fütûḥî fetḥ-i bâb-ı iltifât-ı şâhiçün
Ḥâlümi işʿârile eşʿârumı itdüm şefiʿ

Yk.59,Öç.212x123(120x73)mm.St.11,Yz.Talik

Divânın Bölümleri:

a-Tevhid,naat

b-Hz.Ebu Bekir,Ömer,Osman ve Ali hakkında birer övgü.

c-Kanuni Sultan Süleymana övgü mahiyetinde bir terkib-i bend

d-Gazeliyyat:Bu bölümde 80 gazel mevcuttur.Ancak bu bölüme alınmakla beraber,39 ve 47.metinler gazel değil,murabbadır.

e-Müteferrikât:Bu bölümde 10 adet gazel vardır.

f-Latîfe:Pire redifli bir manzûme bulunmaktadır.

g-Mesneviyyât:3 adet mesnevi mevcuttur.

h-Kıta: Bir kıta vardır.

ı-Latife:Bir latife mevcuttur.

i-Rubâî:Bir adet farsça rubâî bulunmaktadır.

j-Son bölümde,biri Hâfız'ın bir gazelini tahmise ayrılmış 6 adet gazel bulunmaktadır.

B- ENİS'ÜL GUZÂT

Fütûhî'nin,Kanûnî'nin Macaristan seferini manzum olarak anlattığı mesnevîsidir.Toplam 59 varaktır.Şâirin kendi el yazısıyla talik hatla yazılmıştır.Bu eser hakkında Ali Canip,Hayat Mecmua-

sında bir makale yayınlamıştır.(24)

Eser,Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde 3785 numara ile kayıtlıdır.Nüshanın yazısı çok güzel bir ta'likdir.Kitabın zuhrunda cetvel içinde"Kitâb-ı Enis'ül Guzât li-Fakr'ul Gazât Hüseyn'ül Hakîr el-Meşhûr bi-Fütûhî"ibâresi mevcuttur.Ayrıca "Odadan çıkan fârisî"kaydı mevcuttur ki,bu eserin saraydan nakledildiğini göstermektedir.Ali Cânip,kitaba Fârisî denmesinin yanlış olduğunu,tâlik yazısı sebebiyle öyle sanılmış olabileceğini söyler ve şunları ilave eder."Kitabın cildi vişne renginde,şemalı meşindir.Manzûmeyi ihtiva eden sahifelerin cetvelleri altındır.Sâhife harici parça halinde zer-efşândır.Baştan sona kadar(Mefâîlün,Mefâîlün,Feûlün)vezninde devam eden manzûme evvelâ bir münâcatla başlar.Sonra naat,Hz.Ebûbekr,Ömer,Osman,Ali medhiyeleri gelir.Müteakıben"Der beyân-ı Sebeb-i Telif"serlevhası okunur.(25)

Bu uzun manzûmede şâir,bir seher vakti üzgün ve sıkıntılı bir halde yattığı anda kulağına gelen bir sesin kendine,ömrünün geçip gitmesine rağmen bir eserinin bulunmadığını söylediğini belirtir.Daha sonra en iyi övgünün Kanûni'ye yapılması gerektiğini, özellikle onun Ungurus(Macaristan) seferinin her türlü takdirin üzerinde olduğunu söyleyerek şöyle der:

Gazâ-yı Ungurus'u mesnevî kıl
'Aruzun nakş u darbın ma'nevî kıl

Akabinde,Ungurus tarafına azm edildiğini,hükümdarlar arasında muharebeler olduğunu,Ungurus kralına müslümanlık teklif edildiğini yazıyor.Daha sonraki mısralarda,Türk askerlerinin yürüyüşü, onların heybeti,tesadüf edilen kaleler ve onların nasıl fethedildiği bir bir anlatılmaktadır.

Eserin son bölümünde gazayla ilgili çeşitli hadislerin de

24- Ali Canip, "Enis'ül Guzât",Hayat Mecmuası,1927,C.2,s.243-44

25- A.g.m.

yer aldığı feth redifli kasideler bulunmaktadır.

C- NÂZ U NİYÂZ

Fütûhî'nin toplam 26 varaktan ibaret küçük bir eseridir.Süleymâniye Kütüphanesi Ayasofya bölümünde 3759 numarada kayıtlıdır. Nazım-mensur karışık olarak,el yazısıyla,talik hatla yazılıdır.

Eser 4 bölüme ayrılmıştır.Âşık,âşıkın halleri,aşkın çileleri mevzularını işler.Kitap,hamd u sena,selevât,Çihâr-ı Yara övgüler bölümleriyle başlar,daha sonra sebeb-i telif gelir.Burda şâir eseri 4 bölüme ayırdığını söyleyerek onları açıklar:

a- Beyân-ı Evvel:Aşk ve muhabbet meselesi

b- Beyân-ı Dövvum:Naz,âşıkın gam ve kederi

c- Beyân-ı Sövvum:Âşıkın durumu,mâşukla olan muhabbet,hac yolunda yâr ve ağyâr arasında olan haller.

ç-Beyân-ı Çehârem:Ayrılık,âşıkın yanışı,dünyanın halleri...

Eser karışık bir yazıyla yazıldığı için okumak bir hayli zor olmaktadır.

Ç- TUHFET'ÜL MECÂLİS

Fütûhî'nin,dini nasihat,âdâp ve muaşerat kurallarını anlattığı,toplam 134 sahifelik manzum eseridir.Eser matbudur.Süleymaniye Kütüphanesi,İhsan Mahvî bölümünde 312 numarayla kayıtlıdır.

Bu eser,halk için yazılmış çeşitli dinî öğütler,âdâp ve muâşeret kurallarını ihtiva eder.Eserde; kul hakkı,münafığın durumu, komşuluk hakları,temizlik,yeme-içme âdâbı,kibir,oburluğun tehlikeleri,misâfir,Muharrem ayının faziletleri vb.gibi konularda çok değerli bilgi ve nasîhatler verilmektedir.Harf sırasına göre muhtelif konuları işleyen çeşitli manzumeler mevcuttur.

Aşağıya çeşitli nasihatleri ihtiva eden birkaç beyit alınmıştır.

Kul Hakkı:

Tañrı ḥakḳından ziyâde ḳul ḥaḳḳı
Eyle ḥaẕer olmayam derseñ şaḳi
S̱evâbın vârise virürler aña
Günâhıñ yükledürler müjde saña (Syf.8)

Münâfık:

Münâfıḳ yüzüñe bir dürlü söyler
Gıyâbuñda varup hicviñi eyler
Derin esfel oldı anlara mekân
Buyurdı Ḳur'ân içinde anı Sübḥân (Syf.20)

Komşular:

Bir kimseden ki râżı olmaya câr
Mü'min olmaz ol kişi ey nîk u yâr (Syf.22)

Kibir:

Bir kişiniñ ḳalbinde ẕerre miḳdâr
Kibir olsa cennet olmaz aña dâr (Syf.30)

Çok Yemek Yeme:

Ta'âmdan daḫi ḳarın doymuş iken
Nefsi ḫabis biraz kör olmuş iken
Anıñ üstüne yemegil señ ta^câm
Hem marażżatdur hem ḥaramdur ey ġulâm (Syf.55)

Misâfir:

Ḳaçan bir ḫâneye gelse misâfir
Melekler anda olurlar mücâvir
Ḳangı eve kim misâfir gelmeye
Ol ev içine melekler girmeye
Ṣaḳın ḳaçma misâfirden ey kişi
Ḥaḳ saña âsân ide cümle işi (Syf.64)

Harfler Bahsi:

Tamam söz merkezin bulmayınca
Söyleme saña nevbet gelmeyince
Delü olma ᶜakluñ başuña dir
Gâfil olma ʿâkıbet yer seni yir (Syf.74)

Bu eser halk irfânını tesbit bakımından mükemmel bir kaynaktır. Halkımızın yüzyıllar boyunca geliştirdiği ve örnek hale getirdiği yüce ahlâki ve insânî değerleri bu eserde bir bir bulmak mümkün olduğu kadar, halk tedrîsinin geçmiş yüzyıllarda nasıl yapıldığına dair mükemmel bir nümûne de gözlerimizin önüne serilmektedir. Yine bu eser "divan edebiyatı halktan kopuktur" yargısının ne kadar tutarsız ve asılsız olduğunu göstermesi bakımından gayet ilginçtir. Aynı zamanda bir Divan şâiri olan Fütûhî, tamamen halkın diliyle halka hitâp etmekte ve onların eğitimine katkıda bulunmaya çalışmaktadır.

6- SANATI, DİL VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Şairin sanatına geçmeden önce yaşamış olduğu devrin edebi mahiyetine değinmemiz gerekir." 16. yüzyıl Divan şiirinin en verimli ve kendinden emin devridir. Divan edebiyâtının zirveleri sayılan Fuzûlî ve Bâkî bu yüzyılda yaşamışlardır. Bu yüzyılda İslam kültürünün tesiri sebebiyle dilde bir ağırlık hissedilirse de aruz vezninin daha ustalıklı kullanılır hale gelmiş olması, şiirin daha akıcı ve sağlam bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. (26)

" Osmanlı sahası geçen yüzyılda olduğu gibi (16. yüzyıl) bu yüzyılda da (17. yüzyıl) Türk Edebiyatının en verimli ve en parlak alanıdır. Edebiyat 16. yüzyılda eriştiği yüksek düzeyi bu yüzyılda da korumuş, özellikle yüzyılın birinci yarısında edebî türlerin hepsinde mükemmel eserler yazılmıştır. Bu yüzyılda da önceki yüzyılda olduğu gibi nazım dilinde şuurlu bir türkçeleşme yoktur.

26-Hasibe Mazıoğlu, "Türk Edebiyatı (Eski), Türk Ansk. C.32, s.113

Fakat şâirler yüzyılların kazandırdığı teknik kolaylıklarla çok sade şiirler ve beyitler söylemişler, Türkçeyi bütün anlatım özellikleriyle aruzla rahatça ifade etmişlerdir."(27)

İşte Fütûhî Türk Edebiyatının bu en güçlü döneminde yaşamış bir şâirdir. Fuzûlî, Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ, Nef'î gibi büyük abidelerin etkisinin alabildiğine yaygın olduğu bu çağda, Futûhî-nin maalesef esamisi bile okunmamış, bu büyük sanatkarlar kadar orjinal olamadığı içindir ki, ikinci derecede şâirler sınıfında ismi zikredilmiştir.

Buna rağmen Futûhî tam olarak silik bir şahsiyet değildir. Kendinden bahseden tezkireler onun dili ve maharetinden övgüyle bahsederler. Safâî "ol asrun şuarâ-yı belâgat ünvânundandur"(28) derken, Enis'ül Müsâmirin ise"Türkî nazma kâdir ve bir şâir-i mâhirdir" (29) diyerek şâirden sitayişle bahsederler.

Acem şâirlerinin etkisinin kaybolup artık Türk şairlerinin örnek alındığı, hatta kendilerini acem şâirlerinden üstün tutan üstadların yaşadığı çağda maalesef Fütûhî unutulmuş, ancak bir-iki tezkirede adı anılır hale gelmiştir.

Kaynaklarda adına fazlaça rastlanılmaması Fütûhî'nin değersiz bir şâir olduğunu göstermez. Aksine divanına bakıldığında bu edebiyâta tamamiyle vakıf olduğu görülmektedir.

Fütûhî'nin dili oldukça sadedir. Hatta bu sadelik halkın konuşma diliyle aynı sayılacak seviyededir. Büyük şâirlerde görülen üçlü-dörtlü zincirleme Arapça, Farsça tamlamalara, Fütûhî'de hemen hemen hiç rastlanmaz. Divanda yer alan şiirler bu edebiyata vakıf kişilerce rahatlıkla anlaşılacak bir sadeliktedir.

27-A.g.m.

28-Safâî, Tezkire-i Şuara, Süleymaniye Kütp. (Esat Efendi) No:2549 yk.91a

29- Abdurrahman Hibrî, Enis'ül Müsâmirin, Bayezid Kütp. No:2361. yk.88a

Bu sadelik halkın kullanmış olduğu atasözü ve deyimlerin iktibasıyla daha da çarpıcı bir halde kendini gösterir:

Ne ḥikmetdür cihânı birbirine urdı ẓulmile
Egerçi yoḳ zebânunda o şâhuñ dâddan ġayrı

Maʿarif ehline dünya naṣibdendür bilâ behre
ʿAceb kim gördi işitdi ḳuru bir addan ġayrı

Yeter başumda yayladuñ dilümde ḳışladuñ ey ġam
Bulumaduñ mı bir miskîn dil-i nâ-şâddan ġayrı (G.69)

Ali Cânip,mezkur makalesinde Fütûhî'nin özellikle diline dikkatimizi çeker ve şöyle söyler:"Bu eser Türkçe imlânın tarihi itibâriyle bir vesîkadır."(30)

17.yüzyıl şâiri olmasına rağmen şâirin kullandığı dil,adeta 14.veya 15.yüzyıl dil hususiyetlerini ihtiva etmektedir.Bazı kelimeler hayli arkaik şekilleriyle kullanılmıştır.

Metinlerin yazımında bir imlâ birliği yoktur."e" harfi kimi zaman elif(ا),kimi zaman da güzel he(ه)ile yazılmıştır.

Yâr dimiş kim beni severse cân ile Ḥüsâm
Boynunu öpsün raḳîbün ḫûb ḫidmetdür baña (G.1/7)

Yukarıdaki beyitte geçen "severse"kelimesinin yazımı"سورسه" şeklinde değil,"صاورسه" şeklindedir.

Mecdud Mansuroğlu'nun Eski osmanlıca hususiyetlerinden saydığı,kalın kelimelerde (ص) yerine (س) kullanılması hususiyetine divanda bolca rastlamak mümkündür.(31)

Sîneye çekse Fütûḥî n'ola ol sîm teni
Ġayrıdan saḳlamağa gencini vîrâna çeker. (G.12/9)

30- Ali Canip,"Enîs'ül Guzât",<u>Hayat Mecmuası</u>,1927,C.2,s.243-44

31- Mecdud Mansuroğlu, "Eski Osmanlıca",(Çev.Mehmet Akalın), <u>Tarihî Türk Şiveleri</u>,T.K.A.E yay. 2.baskı,Ank.1988,s.249

Beyitte"saklamaga"kelimesi (سقلامغه) olarak "sin"le yazılmıştır.

Gözün mestânelik eyler gönül sabr

Lebünden olduğıydı gerçi şâkir (Mes.1/9)

Bu beyittede ince seslerin kalın harflerle gösterilmesi hususiyeti göze çarpmaktadır.İsimden isim yapma eli -lik(ليق) olarak"kef"(ك) ile değil,"kaf"(ق) ile yazılmıştır.

Mecdud Mansuroğlu'nun"eski Türkçeden Osmanlıcaya geçiş devrini teşkil eder"(32) dediği emir ikinci çokluk şahısta bağlantı ünlüsünün henüz eke dahil olmaması haline,17.yüzyıl metni olan divanda açıkça rastlanmaktadır.

Sağ kulağum çınladı benzer ki düşnam etdi yâr

Dôstlar hayr ola din tabl u beşâretdür bana (G.1/2)

Beyitde geçen"di-n"(deyin)kelimesinde yukarıda arzedilen husus açıkca görülmektedir.

Yine Eski osmanlıca hususiyetlerinden olarak,emir ikinci çokluk şahıs eki -nuz,-nüz olarak kullanılmıştır.Sanmanuz(G.1/6), söylenüz(G.62/7).

Divanda imla birliğinin bulunmadığının en iyi delillerinden biri de"gibi" edatının yazım şeklidir.Bu edat üç ayrı yazımıyla karşımıza çıkar.Çoğunlukla "gibi"şekli tercih edilirken,gerçekten çok ender görülebilecek bir şekilde,G.40/4,G.59/2,G.70/6,Mes.1/8, de"kib"(كيب)olarak, G.66/3'de ise bigi(بكى) şeklinde yazılmıştır.

Divanda imla bakımından en dikkat çekici hususlardan biri de, "ayıplama,kınama"anlamına gelen ta'n(طعن)kelimesinin bütün metinlerde "ayn"sız olarak,sadece tan(طن)şeklinde kullanılmasıdır. Tahminimizce bu,şairimizin bu kelimeyi yazarken halkın söylediği şekli tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.Yoksa,kuvvetli bir arapça ve farsça bilgisine sahip şâirin bu kelimenin aslını bilemeyeceği düşünülemez.

Genellikle halk şâirlerinin kullandığı "dedim-dedi"şek-

32-Mecdud Mansuroğlu,A.g.e, s.253

lindeki söyleyiş özelliğine Fütûhî'de de rastlanır.

Didüm çeşmüñ gibi bir müşterî yok göñlüme cânâ
Gülüp didi Hüsâm'ı ne'ylesün cellâddan gayrı (G.69/5)

Lebleri üstündeki hâline degdüm didi hay
Ben didüm kim bir meges konmuş begüm bal üstüne (G.63/4)

Divan okundukça şairin ne kadar sade bir dil kullandığı daha iyi anlaşılacaktır.

a- Şekil Özellikleri:Dîvanda herhangi bir kasîdeye rastlanılmamaktadır.İlk 11 beyitlik şiir hem tahmid,hem de naat özelliğini taşımaktadır.

Hz.Ebûbekir'e 8,Ömer'e 6,Osman'a 5 ve Ali'ye 5 beyitten oluşan gazel tarzında birer övgü bulunmaktadır.Toplam 6 bend ve 58 beyitten oluşan,Kanuni'ye ithafen yazılmış bir terkib-i bend,gazeliyyat bölümünde bulunmakla beraber 2 adet murabba(birincisi 5,ikincisi 8 dörtlük),gazel tarzında kafiyelenmiş,ilki 7,ikincisi 2 beyitlik 2 latife,birincisi 12,ikincisi 23,üçüncüsü 9 beyitlik 3 mesnevî,beş beyitlik bir kıt'a,3 adet müfred ve farsça bir adet rubâi, divanın gazeller haricindeki metinlerini oluşturur.

Divanda,Gazeliyyât bölümünde 80,müteferrikat bölümünde 10, ve divanın son kısmında 6 tane olmak üzere toplam 96 adet gazel bulunmaktadır.Gazeliyyat bülümünün 26 ve son kısımda bulunan 4 numaralı tahmisler de bu sayıya dahil edilmiştir.Bunlardan 41'i 5, 19'u 6,17'si 7,7'si 8,4'ü 9,3'ü 10,3'ü 11,ve birisi 24 beyitten müteşekkildir.Bu gazellerden 62'si rediflidir.Redif olarak kullanılan 60 kelimeden sâdece 8 adedi birden fazla kullanılmıştır.Şair kafiye bulmakta zorluk çekmez,kafiye olan kelimelerin hemen tamamı mukayyet kafiyedir.

b- **VEZİNLER**:Fütûhî divanında oldukça sınırlı sayıda vezin çeşidi kullanılmıştır.Bu vezinler de genelde Türkçenin aruza yatkın olanlarıdır.Divanda 7 değişik vezin vardır.Bunlar kullanıldık-

ları sayı itibâriyle aşağıda verilmiştir.

REMEL BAHRİ

1- Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

69 Gazel

1 Murabbâ

1 Müfred

1 Terkîb-i bend

2- Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

2 Gazel

1 Murabbâ

3- Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilün

2 Gazel

1 Latîfe

4- Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Rübâî

HEZEC BAHRİ

1- Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Feʿûlün

1 Tevhid(Tahmid,Naat)

3 Naat (Hz.Ebûbekir,Ömer ve Osman'a)

7 Gazel

3 Mesnevî

1 Kıt'a

1 Latîfe

2 Müfred

2- Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Mefâʿîlün

12 Gazel

MUZÂRİ BAHRİ

Mef^cûlü/Fâ^cilâtün/Mef^cûlü/Fâ^cilâtün

1 Naat (Hz.Ali'ye)

7-ATASÖZÜ VE DEYİMLER

Divanda atasözü ve deyim mahiyetinde bir hayli ifade yer almaktadır.Kullanılan atasözlerinin geçmişte nasıl ifade edildiğinin anlaşılması bakımından,bu ibareler metinde geçtiği şekliyle aynen verilecektir.Atasözü tesbitinde kesin hüküm bildiren ifadeler esas alınmıştır.Bazı sözlerin atasözü olup olmadığı hususunda tam kanaat hasıl olmadıkça bunlara değinilmemiştir.Atasözleri içinde geçtiği beyitlerle berâber verilecek,deyimler ise tek tek yazıldıktan sonra karşılarına nerede geçtiği ayrıca ifade edilecektir.

A-ATASÖZLERİ: Atasözlerinin beyitlerde yer alışı mana cihetiyle olmaktadır.Sayıları fazla değildir."Nitekim","Mukarrerdür" gibi ifadelerle o sözün atasözü olduğuna veya yaygın bir kullanışa sahip olduğuna işaret edilmektedir.

a-Konuk umduğun yemez:

Dil dilerdi kûyuña mihmân olup vaṣluñ müdâm
Ḳonuḳ umdugun yimezmiş nâr-ı hicr oldı naṣîp (G.8/2)

b-Kendi düşen ağlamaz:

Düşdi göñlüm kendi düşen ağlamaz diyu velî
Âteş-i^caşḳa düşen ḳabrinde de ağlar imiş (G.27/2)

c- Güzellik pâyidâr olmaz:

Beḳâ-i^cizzet istersen naẓar ḳıl ḥâl-i^cuşşâḳa
Güzellik pâyidâr olmaz begüm bu dünye fânîdür (G.14/4)

ç- Her ağaç meyve vermez:

Bâğ-ı dilde her nihâli dikmek olmaz verd içün
Bu mukarrerdür cihanda her şecer verd eylemez (G.23/4)

d-Kalbur üstünde su durmaz:

Tâzeler âb-ı lebüñ cânâ çeker didüm didi
Yüri hey dîvâne su durur mı kırbâl üstüne (G.63/5)

Ayrıca,"Bu mukarrerdür ki olmaz kevser üstünde sehâb(G.7/6), "Pervâne mumu görse takati kalmaz"(G.16/1),"Padişah eğri bakarsa sipâhiler dipdiri yer"(G.72/1) gibi atasözü benzeri ifadelere de rastlamak mümkündür.

B- DEYİMLER: Deyimlerin tesbitinde bugün kullanılanlar esas alınmakla berâber,deyim özelliği taşıyan ve divanda yer alan ifadeler de bu katagoriye dâhil edilmiştir.Örnek olması için birkaç deyim içinde geçtiği beyitle birlikte verilmiş,diğerleri alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

Ağız tadı görmemek (Kan.32)
Başda yaylamak (G.69/4)
Başdan aşmak (G.64/5)
Başı göğe ermek (G.8/5)
Bu Hüsâm'ı felek işigünden tiz sürdügi
Bu ki başı göge irdi diyu geçmişdür rakîb
Can dehâna(boğazına)gelmek (G.63/6)
Can dehâna geldi şevkıle didüm didi
Bunca ibrâmun nedür bir vâkıf-ı hâl üstüne
Demir bırakmak(atmak) (G.15/2)
Dil ucuyla(söylemek) (G.32/4)
Duta dönmek (G.8/6)
Eşiğine yüz sürmek (G.23/5)

Gönülde kışlamak (G.69/4)

Göz açtırmamak (G.63/1)

Gözgöre(Göz göre göre yapmak) (G.25/1)

Şem -i ruhsâr-ı nigâra eyleme ey dil heves

Âteş-i sûzâna itmez gözgöre âkil heves

İçi od olmak(dolmak) (G.8/6)

Kuru(veya kara)sevdâya düşmek) (G.58/5)

Nutku tutulmak (G.22/2)

Oğlan oyununa dönmek ((G.50/4)

Ey dirîgâ gâlip oldı bîr akla tıfl-ı dil

Oglan oynuna dönüptür şimdi her kârum benüm

Peşkeş çekmek (Kan.50)

Sağ kulağı çınlamak (G.1/2)

Üzerine at salmak (G.63/1)

Varı yoğu anlamamak (G.(18/4)

Geh dehânun geh miyânun yâdına aglar müdâm

Varı yogu anlamaz bu çeşm-i giryân tatlıdur.

B İ R İ N C İ   B Ö L Ü M

DİN - TASAVVUF

B İ R İ N C İ   B Ö L Ü M

DİN-TASAVVUF

I-DİN

1-ALLAH

Fütûhî divânında müstakil bir tevhid veya münacâta rastlanmaz.Başlangıç bölümündeki(ilk şiir) manzûmenin ancak dört beyti Allah'a hamd ve senâya ayrılmıştır.Allah'ın isim veya sıfatlarının bazılarına çeşitli beyitlerde tesâdüf edilmektedir.Ancak bunların sayısı fazla değildir.Şâire göre:

Sonsuz hamd u sena yalnız O'nadır.O herdem dipdiri ve canlıdır.Bütün akıl sahipleri O'na hayrandır.Bütün hükümdarlar dahil herkes O'nun kapısında aciz birer köledir:

ʿUkûl-ı enbiyâ künhünde hayrân
Gedâ-yı kemterîn bâbında her hân (Tev.4)

O'nun nur ve lütfunun eşi benzeri yoktur:

Lütf-i Hak u nûr-ı Yezdân'un nazîrün bulmadum
ʿÖmrüm oldukça aradum ʿarş u ferşi sû-be-sû (G.58/2)

Dîvanda Yezdân ve Hüdâ sıfatları ikişer defa kullanılmıştır.Bundan başka,Yârab,Bihamd'illâh kelime ve nidâları divanda sık sık yer alır:

Egerçi yok hakîkatde Hüdâ'dan gayrı bir mevcûd
Velî bir nice mümkünde suver itdi dest-i cûd (M.5/1)

Bi-hamd'illâh ki düşnâm işitdüm ol şeker lebden
Hüsâm-ı üftâdenün âhir duʿâsı müstecâb oldı (G.78/5)

2- MELEKLER

Melekler dîvanda birir teşbih unsuru olarak ele alınırlar. Sâdece bir defâ Kirâmen Katibîn melekleri kendi adlarıyla geçer. Kirâmen Kâtibîn bilindiği gibi,insanın fiillerini sürekli gözetleyen ve onları kaydeden meleklerdir.(33)

33- Dr.İskender Pala,Divan Şiiri Sözlüğü,Akçağ yay.Ank.s.302

Şâir,sürekli olarak bir divan addettiği sevgilinin güzelliğini şerhle meşguldür.Böylesi mukaddes bir görevi ifa eden şâirin her beytini Kirâmen Katibîn yazsa buna şaşılmamalıdır:

Tañ mıdur her beytimi yazsa Kirâmen Kâtibîn
Şerḥ-i ḥüsnün gibi bir maḳbûl dîvan mı var (G.20/5)

Cennetin kapıcısı olan melek Rıdvan,Gazeliyyat bölümünün 34.gazelinde redif olarak mezkurken,Cebrâil'in adı bir beyitte Rûh-ı kudsî olarak geçer:

Rûḥ-ı ḳudsile meyyed eyle yârab cündüni
Nice kim te'yîd ḳıldın cümle-i ecdâdını (Kan.28)

Melek kelimesi diğer yerlerde bir teşbih unsuru olarak geçer.Kânûnî bir meleğe benzetilir:

Ġaflet itme fetḥ-i ʿayn it kim melekdür ol melîk
Rûḥ-ı ḳudsîdür beşer dimek aña bühtândur (Kan.4)

Sevgili,güzelliği ve bir ışık gibi parlaklığı sebebiyle bir meleğe benzetilir:Bu teşbih daha çok sevgilinin yüzüne yapılır:

Ey melek yüzlü külâhın gûşesin eyle nikâb
Baḳmasun sol nûr-ı pâke çeşm-i nâ-pâk-ı ʿadu (G.58/4)

3- DÎNÎ KİTAPLAR

Divanda dîni kitaplardan herhangi birinin adı geçmez.Ancak mushaf kelimesi bir teşbih unsuru olarak sevgilinin yüzü ve güzelliği için kullanılır:

Muṣḥaf-i ḥüsnüñi taġayyur eylemek billah ḥayf
Meyl-i ʿâlem cümle cehle eylemez câhil heves. (G.25/4)

4- AYETLER VE HADİSLER

Metinde ayetler ya iktibas yoluyla veya birer kelime(ibâre) şeklinde yer alır.Bazen de telmih sûretiyle ayet veya sûrelere işaret edilir.Sure adı olarak sadece Rahman sûresinin adı geçer. O da sevgili için bir teşbih unsuru olur:

Ey dehânun ġonca vü ṣubḥ sünbüli reyhân ḫaṭṭ
Kilk-i ḳudretle yazılmış sûre-i Raḥmân ḫaṭṭ (S.3/1)

a- Ayetler:

Ateş-i mâtem saña"berd u selâm"olsun Ḥüsâm (34)
Ṣıdḳıle çün ḫânedân-ı Aḥmed'e olduñ ḫalîl(G.37/6)

Râh-ı zâhidden tarîk-i ʿaşḳuñı tercîḥ idüp
Hâtif-i ġaybî didi "hâza ṣırâṭ'um-mustaḳîm"(35) (G.40/2)

Ey Fütûḥî fetḥ-i bâba çâre ḳıl
"Ḳul eûẕü" düşmeni âvâre ḳıl (36) (G.47/8,Murabba)

Ey felek baña el irmez deyu sen ẓulm eyleme
"Küll'i şey'ün hâlikün"desti erişür ʿan-ḳarîb (37)(G.8/4)

Sâḳî çeşmüm Hüseyn'üñ ʿaşḳına itdi sebîl
Olmazuz mennâʿi ḫayr"İnnâ hedeynâhü's-sebîl"(38)
(G.37/1 , 37/7)

Mürġ-i dil-râ dâne-i ḫâlet bedeh ey mâh-rû
Ḥaḳ buyurdı"len tenâl'ül birre ḥattâ tünfiḳû"(39)(G.58/1)

34-Hz.İbrâhim'le ilgili"Biz,ey ateş İbrâhim'e karşı serin ve zararsız ol,dedik"(Enbiyâ suresi,ayet 61)âyetine telmih vardır.

35-"Bu dosdoğru yoldur"(Yâsin suresi,âyet,61)

36-"De ki,insanların Rabbine sığınırım"(Nas suresi,âyet 1)'e telmih

37-"Her şey helâk olacaktır."(Kasas suresi,âyet,88)

38- "Şüphesiz biz Ona (doğru)yolu gösterdik"(İnsan suresi,âyet,3)

39-"İnfâk etmedikçe iyiliğe eremezsiniz."(Âl-i İmrân suresi , âyet,92)

b- HADİSLER

Divanda iktibas yoluyla alınmış herhangi bir hadise rastlanılmamıştır. Ancak beyitlerin tasavvufi anlamına dikkat edildiğinde, bazı hadislerin telmîhen kullanıldığı görülmektedir. Fakat bu, yorum ve tartışmaya müsait olduğundan bu bölümde değil, ilgili beyitlerin yorum için kullanıldığı yerlerde verilecektir.

5- PEYGAMBERLER

Peygamberlerin bazılarının adları divanda yer almaktadır. Bunlar aşağıda tek tek verilecek ve divanda yer alış sebeblerine işaret edilecektir.

a- Nuh:

Ömrünün uzunluğu münasebetiyle divanda adı bir defa geçmektedir. Şâir, vuslat anını sürekli geciktiren sevgiliye sitemlerde bulunmakta ve ömrünün Nuh kadar uzun olmadığına işaret etmektedir:

Ṣabr-ı Eyyûb'a ḥavale eylemek olmaz revâ
Bu Futûḥî bendeniñ ʿömri degüldür ʿömr-i Nûḥ (M.1/2)

b- Eyyûb:

Sınırsız sabrına telmihen divanda adı bir kez geçer. Şâir, (Nûh peygamber bahsinde adı geçen beyitte) sabrının Eyyûb kadar olamayacağını söylemekte ve sevgiliye tarizlerde bulunmaktadır.

c- Yakûb:

Yakub peygamber, oğlu Yûsuf'a duyduğu hasret ve hüznü sebebiyle sık sık anılır. O, hüznün sembolüdür. Beyitlerde hemen daima Yusuf Peygamberle birlikte zikredilir. Şâir, sevgiliye duyduğu derin hasret sebebiyle kendini Yakub peygambere benzetmekte, bu arada Yusuf'u da sevgilinin güzelliği dolayısıyla anmaktadır:

Gözlerüm Yaʿḳub çeşmi gibi olmuşdu ʿalîl
Virdi ṣıḥḥat Yûsuf-ı lâle ʿıẕârun göñlegi (G.75/2)

Hüzn-i Yaᶜkûb ile mahzûn olmuşam heştâd sâl
Lîk bûy-ı Yûsuf olmadı Fütûhî'ye fütûh (M.1/5)

ç- Yûsuf:

Divanda adı en çok geçen Peygamberlerden biridir.Şâir ondan, Yûsuf,Yûsuf-ı mısr-ı melâhat,Yûsuf-ı sânî,Yûsuf-ı lâle ızâr,Yûsuf-ı Ken ânî, ad ve benzetmeleriyle bahseder.Bir kaç yerde de Yûsuf u Züleyhâ kıssasına telmih vardır.Yûsuf Peygamberin bu kadar çok anılışının sebebi onun dillere destan güzelliğidir.O,güzelliğin sembolüdür.Sevgili güzelliğinden dolayı Yûsuf-ı sâni olarak zikredilir.

Olamaz hüsn-i ruh-ı Yûsuf-ı sâniyeᶜadîl
Niceye dek bu güneş kendüyi mîzâna çeker (G.12/6)

Aşağıdaki beyitte o,Yûsuf-ı Ken ânî olarak zikredilmektedir:

Pîr iken Zelîhâ-veş civân olsam ne tañ
Vaᶜd-i vasl-ı Yûsuf-ı Kenᶜânî gözler gözlerüm (G.43/3)

d- Mûsâ:

Mûsa peygamberin adı bir teşbih unsuru olarak sadece bir beyitte zikredilmektedir:

Gerçi Mûsâ zülfini saklarᶜaşasından eyu
Lîk der döküp şaçar ol hatt-ı firᶜavna gülâb (G.6/6)

e- Dâvud:

Sesinin büyüleyici güzelliğine telmihen bir kez adı geçmektedir:

N'oldı göñlüm gün yüziñ yâdına feryâd eylemez
Nağme-i Dâvûd ile bülbülleri şâd eylemez (G.22/1)

f- Süleymân:

Kendine has mucizeleri ve ihtişamı sebebiyle adı divanda iki kez zikredilir.Süleymân Peygamber,bulutlara,rüzgara,kuşlara, ins ve cinne hükmedebilen bir peygamberdir.Şâir,onun bu özellik-

lerini de hatırlatarak,bir teşbih unsuruyla beyitte zikreder:

Tañ mı saña hidmet etse ebr u bâd u cin u ins
Gülşen-i taht-ı Süleymân'ın gül-i handânısın (Kan.22)

Şair bir başka yerde de dünyanın geçiciliğine temâs ederken, bütün ihtişâmına rağmen dünyanın ona bile kalmadığını hatırlatarak adını bir kez daha anar:

Baka tursañ fenâ taşıyladur bünyâdı her kasruñ
Yel alur'âkıbet çün kim n'ideñ taht-ı Süleymân'ı (G.67/2)

g- İsâ:

İsâ Peygamberin adı divanda bir kez geçer.O da bir tamlama içerisindedir.Fütûhî diğer şâirlerin aksine bir teşbih unsuru olarak bu ismi hiç kullanmamıştır:

Çün şarâb-ı la'l-i Ahmed'dür demâdem içdiğüm
Ahmed'iyyetden çıkarmaz mezheb-i'İsâ beni (G.76/4)

h- Hızır:

Hızır Peygamber bir teşbih unsuru olarak zikredilir.Hızır âb-ı hayâtı bulmuş ve içmiştir.Sevgilinin dudağı da âb-ı hayâtı ihtivâ etmektedir.Hızır'la ilgili tasavvurların ana sebebi ölümsüzlük,tazelik,bereket ve hayat bahşediciliktir.Bu yüzden,sevgilinin dudağı hayat sunucu ve ölümsüz kılıcı sebebiyle âb-ı Hızr olarak anılır:

Şeb-i tarîk-i zülfüñden görünmez âb-ı Hızr leb
Perîşan dil Fütûhî nice bulsun âb-ı hayvânı (G.67/11)

ı- Muhammed:

Hz.Muhammed'in adından,Muhammed,Ahmed ve Mustafâ olarak bahsedilir.Divanda zikri en çok geçen peygamberlerdendir.Kendine ayrılmış husûsî bir naat yoktur.Giriş manzumesinde övgülerle kendinden bahsedilir:

Muhammed-râ nüşallî vü nüsellim
Ki odur hayr-ı edyâna mu'allim (Tev.5)

Husûsî bir naat olmamakla beraber,gazeliyyât bölümünde Ahmed redifli toplam 13 beyitlik iki gazel bulunmaktadır.(31 ve 32.gazeller)Bu gazellerde kendisinden büyük övgülerle bahsedilir.

O'nun bir sözü ölüyü bile diriltir:

Ṭutdı ḥüsn ilin serâser şimdi nâmı Aḥmed'üñ
Mürdei iḥyâ ider lütf-i kelâmı Aḥmed'üñ (G.32/1)

İnsanlar ve cinler onun güzelliğinin erişilmezliğine inanmışlardır:

Ḥüsnünün i'câzına îmân getürdi ins ü cân
İḫtiyâr elden gidüp hep oldı râmı Aḥmed'ün (G.32/2)

Bu iki gazel dışında genelde Hz.Muhammed'den mecaz yoluyla bahsedilir.Sevgilinin yüzünün üzerinde saç olmasının sebebi,Hz. Peygamberin başının üstünde sürekli dolaşan bir buluta teşbihle açıklanmıştır:

Perçemüñ ruhsâruña kâkül kafaña ṣalınup
Dir ki cism-i Muṣṭafâ üstünde lâzımdur seḥâp (G.6/5)

Hz.Muhammed,kapısı Hz.Ali olan ilim şehridir:

Ey Fütûḥî fetḥ-i bâbı ͨAli'den ḳıl sen ṭalep
Kim ͨAli'dür cânile râm-ı merâmı Aḥmed'ün (G.32/5)

Bir başka beyitte şâir,O'nu Ahmed-i Muhtâr olarak Kerbelâ hadisesi vesilesiyle anar:

Nûr-ı çeşm-i Aḥmed-i Muḫtâr u şâh-ı çâr-yâr
Ḥasretâ derdâ dirîġâ ẓulmile oldı ḳatîl (G.37/4)

Fütûhî bir beyitte de Ahmed kelimesini İslam dini yerine kullanmaktadır:

Çün şarâb-ı laͨl-i Aḥmed'dür demâdem içdügüm
Aḥmed'iyyetden çıkarmaz meẕheb-i ͨÎsâ beni (G.76/4)

6- ÇEHÂR-YÂR

Fütûhî divanında dört büyük halifeden büyük bir hürmet ve övgüyle bahsedilir.Giriş manzumesinde,Allah'a hamd sena,peygambe-

re övgüden sonra, Çihâr-yar'dan söz edilerek, onların ve istikâmet üzere oldukları belirtilir:

Husûsâ çâr-yâr-ı pâk bâzân

Be-sıdk u istikâmet ser-firâzân (Tev.9)

Aşağıdaki beyitte dördünün de adı zikredilerek büyüklüklerine işaret edilir:

Ebûbekr u ʿÖmer ʿOsmân u Haydar

Ki her birisi mülk-i dîne server (Tev.10)

Şâir, İslamda çok acı neticeler doğurmuş mezhep kavgalarının yalnış tercihlerine taraftar olmadığını ve çâr-yâr'ın birinin diğerine tercih edilemeyeceğini, onlardan birine buğzun kişiye hayır getirmeyeceğini aşağıdaki beyitte çok güzel bir şekilde dile getirmiştir:

Buların buğzuna yol virme dilde

Kalur pây-ı fikr hâr gibi gilde (Tev.11)

Bunlardan başka şâir, dört halifenin her birine na t başlığı altında, Hz. Ebûbekir'e 8, Ömer'e 7, Osman'a 5 ve Ali'ye 5 beyitten oluşan birer şiir yazmıştır:

Hz. Ebubekir Ahmed'in (Hz. Muhammed'in) en yakın dostu ve arkadaşıdır. Ondan yâr-ı gâr-ı Ahmed olarak bahsedilirken, Peygamber'in, Mekke'den Medîne'ye hicreti esnasında, Hz. Ebubekir'in onunla yaptığı arkadaşlığa işâret edilir:

Eyâ Sıddîk u yâr-ı gâr-ı Ahmed

Begendi Mustafâ hüsn-i hısâlüñ (Ebû Bekir'e naat, 2)

Onun dünyada misâli yoktur:

Güneş kim mislüñe salmaya pertev

Şehâ olur mı dünyâda misâlüñ (Ebû Bekir'e naat, 6)

Hz. Ömer, adaleti, gücü ve kerâmetleri cihetiyle zikredilir. Onun heybetinden devler ve şeytanlar bile kaçmaktadır:

Kaçardı heybetinden dîv u şeytân

Zehî heybet kudret beşerde (Ömer'e naat, 3)

Hz.Ömer Medîne'den Nihâvent'deki ordularına seslenmiş ve o ses Nihâvent'den duyulmuştur:

Medîne'den Nihâvent'e irürdün
Velâyet nûr-ı berkın bir nazarda (Ömer'e naat,4)

Hz.Osman iffeti,cömertliği ve peygamber'in dâmadı olması cihetleriyle övülür.Onun nûru güneşi bile aciz bırakır:

Salarsa nûr-ı zi'n-nûreyn pertev
Güneş olmaz felek tahtında husrev (Osman'a naat,1)

Hz.Osman savaş zamanlarında orduya yaptığı sınırsız bağışlarıyla ünlüdür.Şâir bu olayı da dile getirir ve cömertliğini över:

Cihâz-ı ceyşiʿusretde sad üstür
Degüldi dîde-i cûdunda yek cev (Osman'a naat,4)

Divanda en çok adı geçen halife Hz.Ali'dir.Divan boyunca birçok kez adı tekrarlanır.Adına yazılmış bir naattan başka,zaman zaman diğer şiirlerde de,kimi zaman Hz.Peygamberle,kimi zaman da kerbelâ hadisesi dolayısıyla kendinden,Ali'yyül Mürtezâ,Haydar-i Kerrâr olarak bahsedilir.

Peygamber ilmin şehri,Ali de onun kapısıdır.Dolayısıyla istimdâd ondan dilenir ve şefaatci olması istenir:

Ey Fütûhî feth-i bâbı sen ʿAli'den kıl taleb
Kim ʿAli'dür cân ile râm-ı merâmı Ahmed'ün (G.32/5)

Dest-gîr ol baña ol dergâha lütf it yâ ʿAli
Kıl şefâ'at ta olam hâk-i deyyârı Ahmed'ün (G.31/7)

Şâir,bir beyitte Haydar-ı Kerrâr kelimesini bir teşbih olarak kendisi için kullanır ve kendinin aşk meydanının Haydar-ı Kerrârı olduğunu söyler:

Leşker-i tersâ-yı gamdan kaçmadı bir dem Hüsâm
N'ola dirlerse ʿAli-veş haydar-ı kerrâr-ı ʿaşk (G.29/21)

Hz.Ali,Hz.Peygamberin hem akrabası,hem damadı,hem ehl-i beytin başı,Hz.Peygamberin neslini devam ettiren Hz.Hasan ve Hü-

seyin'in babaları,meydanların yılmaz savaşçısı ve kahramanı,erişilmez engin ilmin sahibi olarak sık sık övülür ve yüceliği dile getirilir.Bir beyitte Ali kelimesi âdetâ,cömert veya ihsan anlamına gelecek şekilde kavramlaştırılmıştır:

ʿAli'lik eyle ey server Muḥammedʿaşkuna lüṭf it
Ölümlü ḫaste-iʿaşḳum viṣâlüñle buyur dermân (G.56/2)

Güzel bir hüsn-i ta lille sûsenin dilinin eğriliği,Ali'nin na tinin yanlış şekilde okunmasıyla yorumlanır:

Zebânı sûsenin egri oluodur
Meger yanlış okur naʿtinʿAli'nüñ (G.36/7)

7- DİN İLE İLGİLİ MEFHUMLAR

a- Sırat:

Mahşer günü herkesin üzerinden geçmek zorunda olduğu köprüdür.Mü'minler bu köprüden rahatlıkla geçecek,fakat inançsızlar geçemeyeceklerdir.Şaire göre sırattan geçebilmek ancak sevgilinin saçlarına sıkı sıkıya sarılmakla mümkündür:

İk'elümle târ-ı zülf-i yârı muḥkem ṭutayın
Ta ṣırat üzre geçem canbâz-veş rûz-ı cezâ (G.2/4)

b- Rûz-ı Cezâ:

Mahşerde herkesin yaptığının karşılığını bulacağı ilâhi adalet günüdür."Sırat"maddesinde geçen beyitte bir defa zikredilir.

c-Levh-i Mahvûz:

Kâinatta varolan herşeyin kayıtlı olduğu ilâhî kitap.Bir yerde kullanılır.Âdil sultanlar Levh-i Mahfûz'a yazılırken ilk önce Kânûnî'nin adı yazılmıştır:

Levḥ-i Maḥfuz'a yazıldıḳta selâtîn-iʿudûl
İbtidâ yazdılar şâhın o mübârek adını (Kan.33)

ç- Arş u Ferş:

Kainâtın en üst noktasındaki yüce makam.Şair Allah aşkın-

dan öyle mest olmuştur,ki bütün âlemi mest görmektedir:

Şöyle mest itdi beni bu câm-ı ʿaşk-ı lâ-yezâl

Teñ mı şansam ʿarş u ferş u sahrâ vü kühsâr mest (G.9/4)

Bir başka beyitte de şâir,Allah'ın nûr ve lütfunun bir eşinin olamayacağını,arş u ferş bile aransa bunun imkansızlığını dile getirir:

Lütf-i Hak u nûr-ı Yezdân'un nazîrin bulmadum

ʿÖmrüm oldukça aradım ʿarş u ferşi sû-be-sû (G.58/2)

d-Gazâ-Şehâdet:

Bu kelimeler bir beyitte aşk mücadelesiyle birlikte ele alınır.

Gam degül ben ya ölem ya rakîbi öldürem

Ya gazâdur ya şehâdet hâsıl-ı peygâr-ı ʿaşk (G.29/18)

e- Mihrâb:

Kaş ile birlikte kullanılır.Divan edebiyatındaki teâmüle uygun olarak Fütûhî de kaşı âşıklar için bir mihrab addeder:

Kaşuñ mihrâb iken her mü'mine ey dilber-i tersâ

Nedür bu gündoguşuna binâsından ʿaceb maksûd (M.5/3)

f- Kâbe:

Kâbe,Müslümanların Mekke'de bulunan kıblegâhıdır.Ancak Divan şiirinde kâbe belli bir yer olarak düşünülmez.Sevgilinin bulunduğu yer âşık için bir kâbedir.Fütûhî de kâbeyi bu anlayışa uygun olarak kullanır.

Aşkın kâbesine kavuşanlar artık duâ etmezler.Onlar sükûneti bulmuşlardır.Âşıklar için duâ mahalli kâbe değil,sevgilinin kaşıdır:

Kabe-i ʿaşka erenler bî-niyâz olur Hüsâm

Kaşı mihrâbın koyup dil Kabede etmez niyâz (G.7/7)

Birçok beyitte şâir sevgilinin olduğu yeri kabe olarak niteler ve sık sık Kabe-i kûy tamlamasıyla yer alır.

Ka'be-i kûyundan ey dilber niçün sürdiñ beni
Gayrılar gibi degül ben hod saña kurbân idüm (G.44/8)

g- Cennet:

En çok kullanılan kavramlardandır. Cennet, Cennet'ül Me'vâ, Cinân, bâg-ı cennet, gülşen-i cennet, gülzâr-ı cennet, cennet-i kûy ve Firdevs adlarıyla birçok beyitte yer almaktadır. Cennet, âhirette mü'minlerin ebediyyen sonsuz mutluluklar içinde yaşayacakları yer olarak zikredildiği gibi, sevgiliyle ilgili çeşitli terkib ve teşbihlerde de kullanılır.

Ey Fütûhî umaram kim midhat-i vildân içün
Karşularlar hazînân-ı cennet'ül me'vâ beni (G.76/5)

Cennet, gerçek anlamından ziyade, sevgilinin bulunduğu yer veya onun güzelliği için bir teşbih mahiyetinde kullanılır. "Cennet neresi" diye sorulsa, âşıklar, "sevgiliyle olunan gül bahçesi" diye cevap verirler:

Baña gülşen nigarile hemân gülzâr-ı cennetdür

Âşıkın cennete girmesi ancak sevgilinin gömleğinin ona kefen olmasıyla mümkündür:

Ey Fütûhî feth olur bâb-ı cinân
Baña yârin gönlegi olsa kefen (G.53/8)

h- Cehennem:

Divanda, nâr-ı cahîm ve duzah gibi adlarla geçer. Şâir, rakib için cehennemden başka bir yeri layık görmemektedir:

Gerçi duzah gibi yer yokdur rakîbe lîk ben
Korkarum söynür dem-i serdiyle nâr-ı cahîm (G.40/4)

II- TASAVVUF

Hayatı bölümünde de zikredildiği gibi,Fütûhî'den bahseden kaynaklar onun âlim bir kişi olduğunda müttefiktirler.İstanbul'a ilim tahsili için gelmiş ve gerekli tahsili gördükten sonra mülazım rütbesini almıştır.Devrinin medreselerinde ilim tahsil eden kişinin tasavvufî bir eğitim almaması düşünülemez.Ancak yaşayıp yaşamamak kişinin kendi tercihidir.

Bazı divan şairleri(Sünbülzâde Vehbî,Nedim vb.)Tasavvufû deyim ve tabirleri şiirlerinde kullanmakla beraber kendileri daha ziyâde dünyevî hayata meyyal insanlardır.Ancak Fütûhî bu tür şairler grubuna girmez.İnceleme bölümündede görüleceği gibi,şâir,tasavvufu gerçekten bilmekte ve şiirlerinde mahirce kullanmaktadır.

Kamil kişi dünya hayatına sırt çevirmeli,mâsivadan el-etek çekip Hakka yönelmelidir.Bütün makam ve mevkiler gelip geçici,boştur.Dünya hayatı bir aldatmaca ve oyundan ibarettir.Nice şöhret ve makam sahipleri bu hayattan çekip gitmişlerdir.

Ḳanda gitdi zînet-i bâğ-ı İrem
Ḳaldı mı Şeddâd'dan hîç bir direm (G.47/1,Murabba)

İnsan vaktinin kıymetini bilmeli ve ezeli hayat için azık toplamalıdır.Şâir,bir beyitte sevgilinin yanağına hasret kaldğını söyler.Bu hasretten sebep şâirin iman ile gitmek istemesidir:

ʿÂḳıbet îmânı yoldaş eylemekdür niyyetüm
Bu sebepten ruḫ-ı cânânı gözler gözlerüm (G.43/7)

1-ÂŞIK:

Divan boyunca âşıkın ve aşkın hallerine dair pekçok beyite rastlamak mümkündür.Âşık dünyadan el-etek çekmiş,varlığın hay-huyundan uzak,kendini tamamen sevgiliye adamış kişidir.Onun hayatı aşk meydanında savaşlarla geçer.Kendini öylesine kaybetmiştir ki müdafaa için bir çaba bile göstermez:

Gögsümi gerdüm kaşıñ yasına karşu tîrüñ at

Bu Hüsâm meydân-ı ʿaşk içinde kalkân istemez (G.21/5)

Âşık,sürekli mağlup olduğu aşk mücadelesinden şikayetçi değildir.Aksine o,belâdan,sıkıntıdan zevk alır.Asla yaralarını islah için uğraşmaz,en çok yaralı âşık en makbul âşıktır:

Yılda bir kez tâzeler dâğ-ı derûnun lâleler

ʿÂşık-ı dilsûz odur dağın yerin berd eylemez. (G.23/2)

Onlar için belli bir mekan sözkonusu değildir.Sevgilinin olduğu mahal onların girmeye çalıştığı yerdir.Çıplak bir vücut,deli divane bin halle,gam taşını yastık,gökyüzünü örtü,yeryüzünü de yatak yapıp dolaşırlar:

Taht-ı hüsn üzre saña zer beft pisterʿâşıka

Seng-i gam yasduk sipihr örti zemîn pîster yeter (M.2/2)

Bazen sevgilinin saçlarında çırpınıp duran bir divane,bazen alevler içinde yanan bir pervanedirler:

Halka-i zülfüñde ya divânedür göñlüm benüm

Ya duhâna düşdi bir pervânedür göñlüm benüm (G.48/1)

Âşıkın hâline bakıp da onu küçük görmemelidir.Eğer aşk nuru âşıkın kalbinden hiç durmaksızın nur göndermese,güneş kararır,âlem zindanda kalırdı.

Şemʿ-i hûrşîd-i cihân zulmetde kalur irmese

Kalb-i ʿâşıkdan demâdem pertev-i envâr-ı ʿaşk (G29/5)

Ebediyyet isteyen âşıka bakmalıdır.Fütûhî,dünyevî güzelliği "payidar olmaz"diye makbul görmemekte,gerçek güzelliği ve ebediyeti âşıkın yansıttığına inanmaktadır:

Bekâ-i ʿizzet isterseñ nazar kıl hâl-i ʿuşşâka

Güzellik pâyidâr olmaz begüm bu dünyâ fânîdür (G.14/4)

Bir beyitte de şâir,âşıkın hal ve evsâfını eleştirenleri eleştirmektedir.Fütûhî've göre aşıkı anlamanın yolu kalbin sırlarını anlamaktar geçer.İnsanlar,kalbin hangi sırlar ve ince hakikatlerle dolu olduğuna hiç bakmazlar,hatta bunu merak bile etmezler de aşıkı

anlamaya çalışırlar.Bu beyhude bir çabadır:

Kimse esrâr-ı kulûbe vâkıf olmak yoğiken
ʿÂşıkun esrârı halka âşikâr olmak neden (G.57/8)

2- DÜNYÂ

Dünya hayatı divan edebiyatı şâirlerinin en çok üzerinde durduğu konulardan biridir.Fütûhî de birçok beyitte dünya hayatına değinmiştir.

Her binanın yapısında fenâ taşı vardır.Kimse bu dünya hayatında gülmemiş,bir mutluluk bulmamıştır.Mutluluk ve ebediyet isteyen âşıka nazar kılmalıdır.Dünya fânidir,orada mutluluk aramak da beyhûdedir.

Bekâ-i ʿizzet istersen nazar kıl hâl-i ʿuşşâka
Güzellik pâyidar olmaz begüm bu dünyâ fânidür (G.14/4)

Hele ehl-i irfan,maarif sahibi,varlığı hakkıyla idrake çalışan gönül insanının dünyâdan hiçbir nasibi yoktur.Yaşayan ölür gider ve ardında kuru bir ad bırakır:

Maʿarif ehline dünyâ naşîbdendür bîlâ-behre
ʿAceb kim gördi işitdi kuru bir addan ğayrı (G.69/3)

Şâir bir beytinde de dünyayı yaşlı bir kadına,insanı da genç,yiğit bir delikanlıya benzetir.Civan delikanlının yaşlı bir kadını sevmesi neyse,insanın dünyaya bağlanması da odur.Bu ise gerçekten çok abes bir haldir.

Ey Fütûhî zînet-i dünyaya meyl itdün dirîğ
Pîre zen sevme cihanda bu işi merd eylemez (G.23/6)

3- TARÎK

Tarik,yol anlamına gelir.Burda yoldan kasıt,aşk yoludur. Hakk'a ulaştıran tek hakîkat aşk tarikidir.Fütûhî bir ayeti de iktibâs ederek,tarîk-i aşk için "hâzâ sırât'um-mustakîm"(40)der.

40- "Bu doğdoğru yoldur."(Yasin suresi,ayet,61)

O,zühd yolunu terk etmis,aşk yolunu seçmiştir:

Râh-ı zâhidden tarîk-i ᶜaşkunu tercîh idüp

Hâtif-i ġaybî didi "hâzâ sırât'um-mustakîm" (G.40/2)

Tarîk-i aşka rakip olarak gösterilen râh-ı zühdü şâir hafife alır.Kendisini ihtiyâr bir ata benzeterek bu yolda gidemeyeceğini söyler:

Nice gitsün bu tarik-i zühde esb-i ihtiyâr

ᶜAşk-ı bî-dâdân komaz eldenᶜınânum bir nefes (G.24/3)

Şâir bir başka beyitte de zühd yolunu riyâ yolu olarak nitelemekte,kendisi bu yolda olmadığı için hamd etmektedir:

Tarîk-iᶜaşka doğruldum geçüp zühd-i riyâ râhın

Bi-hamd'illâh ki olmadı riyâ ben muhlise reh zen(G.52/5)

4- DERGÂH,TEKKE

Beyitlerde dergâh,hürmet duyulan,kutsal bir mahal olarak tavsîf edilir.Bir beyitte Âl-i Osmân dergâhı(Osmanlı devleti)yüceltilerek,bütün şahların ister istemez o cihete yöneldikleri ifade edilir.

Her tarafda ne kadar varsa şâhân-ıᶜızâm

Dest-i kudretle Hüdâ dergeh-iᶜOsmân'a çeker (G.12/4)

Bir başka beyitte de dergâh,hz.Peygamberin mahalli olarak kullanılır.Şâir,o mübârek makama girebilmek için Hz.Ali'den şefaat istemektedir.

Dest-gir ol baña ol dergâha lütf it yâ ᶜAli

Kıl şefâat tâ olam hâk-i deyyârı Ahmed'üñ (G.31/7)

Tekke,divan boyunca bir defa dünya anlamına kullanılmıştır. Bu beyittede şâir,âşıklarla kimsenin ilgilenmediğinden şikâyetçidir:

Tekke-iᶜâlemde kimse bakmayunᶜâşıklara

Bu havâric dönbekîler ihtiyâr olmak neden (G.57/10)

Halvet kelimesi,kimsenin olmadığı bir yerde,yalnız başına tefekküre dalmayı ifade eder. Bundan kasıt,âşıkın sürekli sevdiğini

düşünebilmesi,kısacası vahdeti yaşayabilmesidir.Şâire göre vahdet için ille de halvet gerekmez,kesrette de vahdet bulunabilir:

Şöyle üns itdüm hayâl-i yârile yok ayrı fikr
Neylerüm ben vahdeti kesret de vahdetdür baña (G.1/5)

5- FENÂ- BEKÂ

Fenâ geçiciliği ifade eder.Tasavvufî anlamda ise"varlığın, Hakk'ın varlığında yokedilmesidir."(41) Divanda fenâ,geçici,yokolucu,aldatıcı anlamında dünya için kullanılır:

Baka tursan fenâ taşıyladur bünyâdı her kasrun
Yel alur ʿâkıbet çün kim n'iden taht-ı Süleymân'ı (G.67/2)

Bekâ,ebediliği,sürekliliği,sonsuzluğu temsil eder.Divanda hemen hemen hiç kullanılmaz.Bir yerde aşığın hali için kullanılır:

Bekâ-i ʿizzet istersen nazar kıl hâl-i ʿuşşâka
Güzellik pâyidâr olmaz begüm bu dünyâ fânidür (G.14/4)

6- AKIL

Varlığı anlamak aklın işi değildir.Aşkı tadmayan,o vadide yol almayanın anlamaktan nasibi yoktur:

Degül tahsîl-i hâsıl kâr-ı ʿâkıl
Talmadın ʿaşk-ı mevcûdı ne hâsıl (Mes.2/5)

Şâir bir beyitte,akılla nefsi aynı yerde kullanır ve aklına uymamanın cezâsını çektiğini söyler.Gönül daldan dala konuculuğu ve uslanmayışı sebepleriyle sürekli âşığın başını belâya sokar.Gönlün, bir çocuğa benzetildiği yerde,akıl da yaşlı birisine teşbih edilmiş, aklın gönle galip geldiği belirtilmiştir:

Ey dirîgâ gâlip oldı pîr ʿakla tıfl-ı dil
Oglan oynuna dönüpdür şimdi her kârum benüm. (G.50/4)

Aşağıdaki beyit ise,sevgilinin sunduğu nimetler dururken insanın dünyaya meylini eleştirir:

41- M.Nejat Sefercioğlu,Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli,Kültür Bak.yay. Ank.1990,s.47-48

ᶜAkil olan heft kisver sehlüğin n'eyler k'aña
Sâki-i gül-ruh tekellüf itdügi sâğar yeter (M.2/3)

7- ESRÂR, SIR

Esrâr ve sır daima sevgilinin ağzı ve beliyle birlikte zikredilir. Sır bir türlü keşf olunmaz, olunsa bile açıklanmaz. Aşık, ağzın sırrını bir türlü çözememis, hayran bir halde kalmıştır:

Baña keşf olmayup hayrân iden sırr-ı dehânıdur
Hayâlüm baglayup medhûş iden mûy-ı miyânıdur. (G.14/1)

Sevgili hiç konuşmaz. Bütün hakikat onun ağzında ve belindedir. Onlar ise derin bir sır içerisindedirler. Aşık bu sırrı çözmek için uğrasır. Fakat çözse bile, asla onu aşikar etmez, bu sefer o da derin bir esrâra bürünür:

Miyân ile dehânundan gerek yârun sühân her dem
Sözüm yok kılcaᶜâlemde benüm esrârdan gayrı (G.68/3)

8- ZÂHİD, SÔFÎ

Her iki tip de aşkı ve âşıkı anlamayan, dolayısıyla âşıkın zıddı olan tiplerdir. Onlar riyâkârdır. Gerçeği tersyüz edip varlığın sûretiyle uğraşırlar. Âşık ise, bir riyâ yolu olan zühd tarikini terketmiş, hakikate ulaştırıcı olarak sadece aşk yolunu tercih etmiştir:

Tarîk-iᶜaşka toğruldum geçüp zühd-i riyâ râhın
Bi-hamd'illâh ki olmadı riyâ ben muhlise reh zen (G.52/5)

Zâhidin zikri boş işle iştigaldir. Onun yaptığı iş ancak insana bir yüktür. Zühd yoluyla Hakka ulaşılamaz, çünki safa zühdden çok uzaklardadır.

Sûfi zikr itdükçe başı güm güm ötse tañ mıdur
Kellesinüñ kubbesi mağz-ı safâdan hâlîdür (G.15/4)

Şâir, zahidin anlayışsızlığını dile dile getirir. İçinde bulunduğu hali, sırlar ve remizlerle anlatır. Tabi ki zahid de bunu anlayamaz:

Ağzuñı vasf eyleyüp cânâ hilâl ebrûñile

Zâhide bu sırrile geçdüm ͨaceb nâzik hayâl (G.38/4)

Aşk yolunun zühd yolundan evlâ olduğuna şâir bir âyetle delil getirir. Gâibten gelen gizli bir ses ona, aşk yolunu tercih etmesini söylemiştir.

Râh-ı zâhidden tarîk-i ͨaşkuñı tercîh idüp

Hâtif-i ğaybî dedi "hâzâ sırât'um-mustakîm"(42) (G.40/2)

Zahid, hileci (mekkâr) ve ikiyüzlüdür. Hakikate ulaşma azmiyle binlerce sıkıntıya düçâr olmuş âşıkın ondan meded umması düşünülemez. Bu yüzden âşık, her ne surette olursa olsun zâhidden uzak kalmaya çalışır:

Beni ko zümre-i ͨuşşâk ile ey şeyh-i şehr

Ne revâdur ki tutam zâhid-i mekkâr etegin (G.54/4)

Zâhid, şan, şeref ve rütbe peşinde koşar. Âşıkın ise vuslattan gayrı bir düşüncesi yoktur. Aşağıdaki beyitte bu duruma hem bir işaret hem de zâhidle ilgili ince bir alay vardır:

Zâhidâ halkuñ vilâyet dediği sende şakın

Baña isnad olunan vuslat gibi ad olmasun (G.55/5)

Zâhidin "boş yere ömür tüketiyorlar " dediği aşıklar asla ziyan etmezler. Şekil ve surette kalıp özü idrak edemedikleri için asıl ziyankâr onlardır:

Lâͨl-i yâre cân virmek zâhidâ hüsrân degül

Cân virüben cân alur itmez ziyân tüccâr-ı ͨaşk (G.29/9)

9- VUSLAT, VASL

Âşığın çektiği bütün çileler ve ızdıraplar hep vuslat içindir. Âşıklar, seher vakitlerinde kanlı gözyaşlarıyla vuslat için duâlar ederler:

Fütûhî feth-i bâb-ı vaşliçün dermânı ͨuşşâkuñ

Seherlerde niyâzile sirişki erğûvânîdür (G.14/6)

Vuslat, yoluna can verilecek, kurban olunacak kadar kutsal

42-"Bu dosdoğru yoldur." (Yasin suresi, ayet, 61)

bir anın adıdır. Âşık kavuşma için her şeyini fedâya hazırdır:

Şöyle sanma kim ben senüñ yoluña cân virmezem

Rûz-ı vaṣla ṣaḳlarum anuñçün el'an virmezem (G.51/4)

Vuslat, büyük ızdırablar içinde kıvranan âşık için yegâne ilaçtır. Eğer âşık, bunca bunca ızdıraplar ve acılar sonucunda yine de ölmeyip yaşıyorsa vuslat anının heyecanını taşımasındandır:

Firḳatüñle çoḳtan ölürdi Ḥüsâm ger olmasa

Vuṣlatun ʿıydına ḳurbân olmağa ḳatlanması (G.79/5)

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

CEMİYET

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

CEMİYET

I- ŞAHISLAR

1- Tarihî Şahsiyetler

a- Hükümdarlar:

Fütûhî divanında herhangi bir padişâh veya devlet büyüğü için yazılmış husûsi bir kasideye rastlanmaz. Sadece Kanuni için yazmış olduğu uzun bir terkîb-i bend mevcuttur. 6 bend ve 57 beyitten olusan bu terkîb-i bend muhteva olarak bir kasîde hüviyetindedir.

Kanunî, Âl-i Osman'ın övüncü, Müslümanların halifesi, ehl-i îmanın göznûru ve dinin direğidir:

İftihâr-ı Âl-i ʿOsmân ihtiyâr'ül Müslimîn
Nûr-ı çeşm-i ehl-i îmân mesned-i şerʿ-i metîn (Kan.10)

Onun eşiğinde bütün güzeller saçını süpürge etmis beklemekte, melekler kanat açmış etrafında dolaşmaktadır:

İşiğünde dil-rübâlar kâküli cârub ola
Döşeye sahn-ı sarâyında melâik per u bâl (Kan.15)

O, âlemdeki sultanlar içinde adalette birinci sıradadır. Levhi Mahfuza adil sultanların adı yazıldığında önce onun adını yazmışlardır:

Levh-i Mahfuz'a yazıldıkda selâtin-iʿudûl
İbtidâ yazdılar şâhın mübârek adını (Kan.33)

Kanûnî, Yûsuf-ı Kenâni'ye, Hâtem-i Tâî'ye, Dârâ, Hüsrev ve Cem'e benzetilir, onlardan üstün tutulur. Terkîb-i bend dışında, divan boyunca Kânûnî'den övgülerle bahsedilir. Bir yerde isim benzerliği dolayısıyla Hz. Süleyman'la kıyas edilerek, ihtişam ve gücü anlatılır.

Niçün bu hatem-i laʿl-i nigâr alınmaya dîvden
Bi-hamd'illâh ki ey âsâf Süleymân Hân zamanıdur (G.14/5)

Kânûnî haricinde divanda Osmanlı Sultanlarının adına rastlanmaz. Sadece Kânûnî'nin künyesi verilirken Bâyezid ismi geçmektedir.

Şâh-ı sulṭân Bâyezid ibn-i Süleymân Han

b- Osmanlı Sahası Dışındaki Devlet Adamları:

Bu başlık altında zikredebileceğimiz bir kişi mevcuttur.O da Selçuklu Sultanı Keykubât-ı Sânî(2.Keykubât)'dir.Terkib-i bendde Kânûnî övülürken,Konya'nın imârı dolayısıyla 2.Keykubat'la kıyaslanır:

Dest-i lütfuñla şehâ gine Ḳonya ma'murdur
Guyiyâ ol şeh-nişînde Keyḳubât-ı Ṡânî'sün (Kan.18)

c- Şâirler:

Divanda herhangi bir Türk şairinin adı geçmemektedir.Gazeliyyât bölümünün 26 ve son bölümün 4. numaralı gazelleri sırasıyla Câmî ve Hâfız'ın gazellerinin tahmisine ayrıldığından,Câmî ve Hâfız birer defa zikredilir.

Bir beyitte adı geçen Hassan,"Hz.Muhammed'in övdüğü şâirlerdendir."(43) Selmân ise ünlü İranlı şâirdir(44).Her iki şâir de divanda Fütûhî'nin kendini kıyâs ettiği şâirler arasında geçer:

Ey Fütûḥî n'ola feth itseñ belâgat bâbını
Fârisiñ Selmân'ı vü tâzî dilüñ Ḥassân'ısın (Kan.24)

d- Nakkâşlar:

Nakkaş olarak divanda sadece Mani'nin adı geçer.Fütûhî,güzeli tasvirde kendisinin Mani olduğunu söyler:

Ṣûret-i eş'ârumı görüp didi ferhâd-ı fen
Sûret-i şîrîn'i naḳş itmekde güyâ Mânî'sün (Kan.23)

2- Diğer Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler:

a- Dârâ,Hüsrev,Cem:

Bu şahısların üçü de İran hükümdarlarıdır.Beyitlerde benzetme unsuru olarak geçerler.Bir beyitte üçünün de adı beraber zik -

43- M.Nejat Sefercioğlu,Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli,Kültür Bak.yay. Ank.1990,s.60
44- A.g.e , s.60

redilerek,Kânûnî'nin cömertliğinin yanında bunların ancak çer-çöp toplayıcıları oldukları belirtilir:

Dest-i cûdıñ Ḥâtem-i Ṭay defterin ṭayy eyledi

Ḥırmen-i cûdunda Dârâ,Ḥusrev u Cem ḫûşe-çîn (Kan.34)

Cem,şarabı bulan hükümdar olarak bilinir.(45)Bu vadide Fütûhî divanında da adı geçer.Şâir kendi şiirlerinin aşk şarabıyla dolu olduğunu söyleyerek,bu şarabı içmeye bir Cem bulamadığından şikâyet eder:

Câm-ı esʿâr-ı Fütûḥî pür-şarâb-ıʿaşḳdur

Ey dirîġâ çekmeġe bu câmı bir Cem bulmadum (G.45/5)

b- Firavun:

Hz.Musâ'nın peygamberliği döneminde Mısır hükümdarıdır.(46) Fakat şiirlerde tarihi şahsiyetiyle değil,sevgiliyle ilgili bir benzetme unsuru olarak kullanılır.(İlgili bölümde zikredilecektir.)

c- Şeddâd:

Âd kavmi hükümdarlarından ve meşhur İrem bağlarını yaptırmış olan Şeddâd (47),dünyânın fâniliği,makam ve mevkilerin geçiciliği bahsinde zikredilir:

Ḳanda gitdi zînet-i bâġ-ı İrem

Ḳaldı mı Şeddâd'dan hiç bir direm (G.47/1,Murabbâ)

ç- Hz.Hüseyin:

Hz.Peygamberin torunu.Kerbela'da şehid olması hasebiyle divanda sık sık adı geçmektedir.Hz.Hüseyin bir yerde şâh-ı Çâr-yâr olarak zikredilir:

Nûr-ı çeşm-i Aḥmed-i Muḫtâr u şâh-ı çâr-yâr

Ḥasretâ derdâ dirîġâ ẓulmile oldı ḳatîl (G.37/4)

Fütûhî divanı boyunca hz.Hüseyin'den çok büyük hürmet ve saygıyla bahsetmektedir.Kerbelâ hadisesinden büyük ızdırablar duy-

---

45-Dr.İskender Pala,Divan Şiiri Sözlüğü,Akçağ yay.Ank.(tarihsiz)s.100)

46-A.g.e. s.173.

47-A.g.e. s.461

duğu belli olmaktadır:

Bu ten-i zerdümde ser-tâ-ser dögünler dağlar
Şeh Hüseyn'ün mâtemiyçün eyledüm tamğâ-yı 'aşk (M.6/4)

d- Hz.Hasan:

Hz.Peygamberin torunu.Divanda yine şehadeti vesilesiyle adı geçmektedir.

Hurûc itmüş Hasan kasdına şimdi dönbekiler çok
Kanı yârab Ebü'l Müslim ki katl idüp ide ihsân (G.56/4)

e- Yezîd:

Kerbelâ hadisesinin baş sorumlusu olarak kabul edilir.(48) Yezid'in adına divanda sıkca rastlanmaktadır.Bir yerde makam ve mevki hırsı için yaptığı işin(Kerbelâ'da Hz.Hüseyin'in şehid edilmesi) onu hakir ve zelil ettiği söylenir:

Şark u ğarba tutalum sultan oldun ey Yezîd
'Âkıbet bilmez midün olacağın hâr u zelîl (G.37/3)

İki beyitte de Yezîd kelimesi hakâret ve bedduâ anlamına kullanılmıştır:

Yezîd olsun şu sultân kim 'Ali'nün
Önünce kanber olmaz düldülünün (G.36/1)

Yezîd olsun Hasan bâli yolunda olmayan kurbân
Havâricdendür ol hâr kim dirig eyler yolunda cân (G.56/1)

f- Mervân:Hz.Hüseyin'in şehâdetinden dolayı infiâle kapılıp ayaklanan müslümanların katline sebep olan Emevî halîfesi Mervan bin Hakem.(49).Bir beyitte hem gerçek hem de mecâzi bir anlamda kullanılmıştır.Eger sadece gerçek anlam esas alınırsa,kastedilenlerin,Emevî halîfeleri,I.Mervan ve II.Mervan olduğu söylenebilir.

Nice taşlarla gögsün dögmesün yârabbi sunnîler
Zehirler yutdı 'âşıklar şeker-nûş oldı her Mervân(G.56/3)

48-Agah Sırrı Levent,Divan Edebiyâtı,Enderun Kitabevi,İst?1980,s.132

49-Prof.Dr.Hasan İbrâhim Hasan,İslam Tarihi,(Çev.Yrd.Doç.Dr.İsmail Yiğit,Yrd.Doç.Dr.Sadrettin Gümüş)Kayıhan yay.İst.1987,s.87,88

g- Ebü'l Müslim:

Horasandaki dini ve siyâsi hareketin başına geçerek Emevîleri devirip Abbâsîleri tahta geçiren kişi.(50)Divanda bir yerde adı geçmektedir:

Huruc itmüş Hasan kasdına şimdi dönbekîler çok
Kanı yârab Ebü'l Müslim ki katl idüp ide ihsân (G.56/4)

3- Ünlü Aşk Hikâyeleri ve Kahramanları:

Divanda;Leylâ ile Mecnûn,Ferhâd ile Şirin ve Yusuf ile Züleyhâ hikâyelerinin kahramanlarının adları sıkça geçmektedir.Bu şahıslar birer benzetme ve kıyas unsuru olarak kullanılırlar.Fütûhî bütün benzetmelerinde hemen her zaman kendi aşk ve çilesini bu âşıklardan çok daha üstün tutar ve ızdırabının onlardan daha çetin olduğunu söyler:

a- Leylâ ile Mecnûn:

Dîvanda en çok adları geçen aşk kahramanlarıdır.Leyla kelimesi kimi zaman leylî şeklinde zikredilerek gece ve karanlığa işaret olarak kullanılır ve saçla münâsebet kurulur:

Leylî zülfüñde Mecnûn olalı ʿakl-ı Hüsâm
Mâverâ-i kûh-i hayretde nihânum dôstum (G.42/5)

Mecnûn için deli,dîvâne sıfatları kullanılır.Şâir kendini ondan üstün tutar ve onun kendine meydan okumasına hayret eder.Mecnûn'un önce yaşamış olması,onun daha büyük âşık olduğunu göstermez:

Gine dîvâneligi tutdı meger Mecnûn'uñ
Sâha-i ʿaşk-ı cünûnda beni meydâna çeker (G.12/8)

Pâdişâhâ benden öñdin gitse Mecnûn tañ degül
Ol hemân bir peyk idi ben hod sipehsâlâr-i ʿaşk (G.29/22)

Şâir,Mecnûn'un devrinde yalnız başına kaldığı için meşhûr olduğunu,aynı dönemde yaşasalardı kendinin daha ünlü olacağını söy-

50-İslam Ansiklopedisi,Ebû Müslim Maddesi,M.E.B yay.C.4,s.39/40

lerken,bir beyitte de kendinin zamanın Mecnûn'u olduğunu ifade eder:

Her tarafdan boynuma zencîr-i zülfün bend kıl
Leylî zülfünde Mecnûn-ı zamânum dôstum (G.42/7)

b- Ferhad ile Şirin:

Ferhad,âşığa senbol olan en büyük kahramanlardandır.Bu sebeple adı sık sık divanda geçer.Ferhad'ın ünü Şirin'e kavuşmak için dağları delmesinden ve aşk için her türlü derde sabretmesinden gelir. Dîvanda,bî-sütûn,kühsâr,tîşe kelimeleriyle beraber zikredilir.Ferhad,azmi ve sabrı sayesinde bunca meşakkatlere göğüs germesine rağmen,şâir kendi çektiklerinin ondan kat kat üstün olduğunu,kendinin varlık yokluk savaşı verirken,Ferhad'ın taş kazmakla uğraştığını söyler:

Ya baña nisbet nedür Ferhâd ey Şîrin dehen
Tıfl-veş yer kazdı ol ben hâmil-i kühsâr-ı ᶜaşk (G.29/23)

ᶜAşk-ı Ferhâd'a beni beñzetme ey Şîrin dehen
Tîşe-i sabrile ben cân kazaram ol hod hacer (M.3/5)

Ferhad'ın büyük mücâdelesi şâir tarafından zaman zaman küçümsenmektedir.Ferhad'ın cengi,şâirin içinde bulunduğu durumun yanında bir hiç mesabesindedir:

Hemân kühsârile olmuşdı Ferhad'ın dahi cengi
Rakîbile buluşup görmedi ol ceng-i şeytânı (G.67/4)

Ferhad kelimesi kimi beyitlerde de "bir sanatın ehli,üstadı" anlamına kullanılmaktadır.Tabi burada,Ferhad'ın aynı zamanda usta bir nakkaş olduğu da hatırlatılmış olmaktadır:

Sûret-i eşᶜârumı görip didi Ferhâd-ı fen
Sûret-i şirinini nakş itmekde gûyâ Manî'sin (Kan.23)

Şîrin kelimesi,tatlı,şekerli anlamı sebebiyle sevgilinin dudağı ve sözü için benzetme unsuru olur ve kelime tevriyeli kullanılır:

Leb-i şîrînine cân oldı Ferhâd
Belâ kûhunda kârı zâr u feryâd (Mes.1/3)

Hüsrev,Ferhâd ile Şirin hikâyesinin önemli kahramanlarındandır.Bir beyitte adı Hüsrev ü şirin ibaresinde geçer:

Kimse yârâb mübtelâ-yı ᶜaşk-ı bî-dâd olmasun
Bî-vefâ bir Hüsrev ü Şîrin'e Ferhâd olmasun (G.55/1)

c- Yûsuf u Züleyhâ:

Bu önemli aşk hikâyesine de zaman zaman telmihlerde bulunulur.Bu telmihlere genelde vuslat sözkonusu edildiğinde başvurulur.

Âşık için vuslat,erişilmesi âdeta hayal olan bir zamandır. Fakat o,sevgilinin "Vuslat yakındır" vadiyle avunur,gençleşir ve dinçleşir.Bu vaatle gençleşmeyi hafife alanlara şâir,Yusuf u Züleyha kıssasını zikrederek cevap verir.Zeliha'yı Yûsuf'a genç gösteren vuslat vadidir:

Vaᶜd-i vaslundan civân olsa ᶜaceb mi pîrler
Yusuf'a kıldı Zeliha'yı civân vaᶜd-i visâl (G.38/5)

ç- Âb-ı Hayat:

Beyitlerde âb-ı hayat,âb-ı hayvân,çeşme-i hayvân olarak geçer.Âb-ı hayat,içenleri ölümsüzlüğe kavuşturacağına inanılan sudur. Hızır ve İlyas peygamber bularak içmiş,onlardan başka kimse bu nimete kavuşamamıştır (51).Hayat bahşediciliği sebebiyle sevgilinin dudağı için bir teşbih unsuru olur:

Dile zülfüñ dolaşup çâh-ı zenehdâna çeker
Dest remziyle lebüñ çeşme-i hayvâna çeker (G.12/1)

Hızır-âb-ı hayat münasebeti sebebiyle dudakla berâber bir beyitte zikredilir:

Şeb-i tarîk-i zülfüñden görinmez âb-ı hızır-leb
Perîşân dil Fütûhî nice bulsun âb-ı hayvânı (G.67/11)

Fütûhî,bir beytinde de kendi gönlünü,ihtiva ettiği sırlar ve hakikate vukûfiyeti sebebiyle âb-ı hayat membaı olarak zikreder:

Membaᶜi âb-ı hayât u maᶜden-i esrârdur
Sanmañuz kim membaᶜi efsânedür göñlüm benüm (G.48/6)

II- ŞEHİRLER, ÜLKELER ve YER ADLARI

a-Konya:

Bir beyitte Kânûnî övülürken, imar sahasındaki çalışmalarından dolayı adı geçer:

Dest-i Lütfuñla şehâ Konya gine ma'murdur.
Gûyiyâ ol şeh-nişînde Keykubât-ı Sânî'sün (Kan.18)

b-Horosan:

Kânûnî'ye ait övgülerin yer aldığı 12. gazelde bir beyitte zikredilir. Kânûnî'nin, ihtişâm, güç ve kudretinden kaçacak yer bulamayan Acem Şâhı malını-mülkünü Horosan'a doğru kaçırmaktadır:

Yerde gökde kaçacak yer yoğiken şâh-ı 'acem
Dehşetinden hân ü mânını Horosan'a çeker (G.12/5)

c- Mısır:

Beyitlerde; Mısr, mısr-ı melâhat, mısr-ı hüsn, ve mısr-ı ferâgat kelime ve terkibleri icerisinde yer alır. Nil ve Hz Yusuf'un bu şehirde olması, mısr kelimesine, güzellik, eşsizlik, zenginlik gibi anlamların yüklenmesine sebep olur. Bir ülke anlamından ziyâde, güzel ve güzellik için bir teşbih unsuru olarak kullanılır:

Dil hayâl-i hüsnüñüñ tahtında şâh-ı kâmkâr
Her gedâ bu resme mısr-ı hüsnüñüñ sultânıdur (G.19/4)

Elâ ey yûsuf-ı mısr-ı melâhat
Aña Ya'kûb bigi Ken'ân ilinde (G.66/3)

ç- Medîne, Nihâvent:

Her iki şehrin adı Hz. Ömer'le ilgili na tta yer alır. Hz. Ömer'in cephede savaşan kumandan Sâriye'ye Medîne'den bağırması ve bu sesin Nihâvent'ten duyulması kerâmeti zikredilir:

Medîne'den Nihâvent'e irürdüñ
Velâyet nûr-ı berkın bir nazarda (Ömer'e naat, 4)

d- Rum, Hind:

Rum, beyitlerde Anadolu'yu ifade için kullanılır. Fakat hemen

her yerde,aydınlık,güzellik anlamlarına kullanılır ve sevgilinin yüzü için bir teşbih unsuru olur.

Tañ mı ben mâlik olsam rûm-ı hüsn-i dilbere
Serkeşân cümle Hüsâm'uñ tâbi'-i fermânıdur (G.19/5)

Hind,siyah renkle ilgisinden dolayı beyitlerde yer alır ve sevgilinin benleri için bir teşbih unsuru olur:Rum,sevgilinin apaydınlık yüzü,hind ise o yüzdeki siyâh benlerdir:

Rûm-ı hüsnüñle bir oldı hindi-i hâl-i hattuñ
Tañ mı gönlüm mısrını eylerse yağma dôstum (G.41/4)

e-Mekke (Safâ ve Merve):

Kutsal şehir Mekke kendi anlamıyla bir beyitte kullanılır. Bu arada hac mahallerinden Safâ ve Merve'de aynı beyit içerisinde zikredilir: Safâ kelimesi aynı zamanda tevriyeli kullanılır:

Merve hakkı için Mekke'de ölmege hîç yoktur Safâ'm
Kâ'be-i kûyuña varmayınca kurbân virmezem (G.51/2)

III- NEHİRLER

Beyitlerde Nil ve Ceyhûn nehirleri,sularının bolluğu sebebiyle,âşığın gözyaşları için birer teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır:

Başuma sultân idüm mısr-ı ferâğatde emîn
Geldi ğussan ceysi akıtdı gözümden cûy-ı Nîl (G.37/2)

Cemâlüñden cüdâ bu çeşm-i pür-hûn
Taşup yiglemez oldı hemçu Ceyhûn (Mes.3/8)

Ü Ç Ü N C Ü   B Ö L Ü M

İNSAN

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

İNSAN

Divân edebiyâtının genelinde olduğu gibi Fütûhî divânında da insân; âşık, sevgili ve rakîb üçlüsü çerçevesinde ele alınır. Zaman zaman insanın dünya hayatındaki seyri bahis konusu edilse de, esas üzerinde durulan husus, âşık-mâşuk ve rakîb üçlüsünün ezelî macerâsıdır. Bu yüzden, divanın insana ait bölümünün incelemesinde bu üçlü ayrı ayrı başlıklar altında ele alınacak ve örnek beyitlerle izâhına çalışılacaktır.

I- SEVGİLİ

1- UMÛMÎ OLARAK SEVGİLİ

Fütûhî divânında sevgiliyle ilgili şu benzetme ve sıfatlar kullanılmaktadır:

Perî, perî-şân, hûri-i behişt, hûrî-likâ, şehâ, şâh-ı cihân, pâdişâhâ, sultân, sultân-ı hûbân, yûsuf-ı sânî, Yûsuf-ı lâle-ızâr, sîm-ten, güneş yüzlü, şems-i sânî, mâhum, gül, gül-ızâr, gül-i bî-hâr, gonca, saâdet-bahş, şem -i saâdet, seng dil, dilberâ, dilrübâ, dilber-i müşkîn, dilber-i tersâ, dôstum, tabîb-i derd-i dil, nâ-mihribân, elif kâmet, bû sıfatlu, mekkâr sayyâd, sanem, melek yüzlü, bî-dâd, bî-vefa, hümâ, şîrin dehen, cânân, leylî vb. Bu sıfat veya benzetmeler sevgiliye ya ad olarak verilmekte yâhud ismi zikredilmeksizin hitap olarak kullanılmaktadır. Kimi kelime veya tamlamalar ise sevgilinin; kaş, göz, boy, saç vb. gibi herhangi bir uzvuna birer teşbih unsuru olur.

Sevgilinin en göze çarpan özelliği, âşıka karşı kayıtsız oluşudur. Kendisi için yanıp tutuşan âşıkı asla dinlemez, onun yalvarıp yakarmalarına kulak asmaz. Başkalarıyla gülüp oynar, fakat sıra âşıka gelince ona yüzünü bile göstermez, sürekli kaşları çatıktır:

Bükme ebrûñı Hüsâm'dan göricek düşmen gibi
Dostum adam yemez ol dert-mend itme içtinâb (G.7/9)

Ne zaman karşılaşsalar hep âşıkı azarlar,kovar ona köpeklerinin olduğu yeri lâyık görür:

İşigümde seglerümle hem-nişîn olsun dimiş

Ol zamandan mecmaᶜ-i yârânı gözler gözlerüm (G.43/5)

Bir göz ucuyla bile olsa âşıka iltifâtı düşünülemez.Âşık,kendini sevgilinin yolunda toprak eylemiş,yüzüne basmasını istemektedir.Fakat o,bunu bile çok görür,yanından sıyrılıp geçer:

Basmaz oldı yüzüm üzre şol mübârek pâyını

Gerçi yolunda kemâkân hâkile yeksân idüm (G.44/6)

Sevgilinin mahallinde deryâlar gibi kanlar akmaktadır.Bu durum,sevgilinin âşıklarını kurbân etmesiyle izah edilir.Sevgili,sürmeler çekip allar giymiş bir halde dolaşır.Bu al giysilerdeki kırmızılık alelade bir renk değil,kurban edilmiş âşıkların kanlarıdır:

Girmeseᶜâşıkları kanına ger ol bî-vefâ

Gül gibi giyme giymezdi gâhî surh atlas gâhî al (G.38/3)

Sevgili âşıka böylesine acımasızca davranırken rakîbe sürekli ihsân eder.Aşık çöllerde susuzluktan ölmek üzereyken,rakîb,sevgilinin lütfuyla sonsuz hazlar içerisinde yüzmektedir:

Deşt-i firkatde Hüsâm oldı dirîgâ teşne-leb

Bâğ-ı vuslatda rakîbün ğarka-i âb-ı zülâl (G.38/7)

Sevgilinin huzurunda ancak gayrilere,yabancılara,kısaca rakîbe hayat hakkı vardır:

O şâhun âsitânında güler mi yâddan gayrı

Kimin başı göge irdiᶜaceb feryâddan gayrı (G.69/1)

Rakîbe böylesine ihsân ederken âşıka ettiği hal ise ortadadır:

Cânumı kıl kaddümi çeng eşkümi rakkâs ider

Vaᶜde-i vasl idicek dilberlerin eglenmesi (G.79/3)

Şâir,sevgilinin sözüyle işi arasındaki tezadada dikkatimizi çeker.O,cihânı zulmile birbirine katmışken,dilinden adalet kelimesi hemen hiç düşmez:

Ne hikmetdür cihânı birbirine urdı zulmile

Egerçi yok zebânunda o şâhun dâddan gayrı (G.69/2)

Fakat, bunca zulm, işkence ve ilgisizliğe rağmen âşık bu davranışlardan asla şikâyetçi değildir. Bir an olsun isyân etmez. Aksine, belâya, acıya ve ızdırâba sürekli tâliptir. Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın dediği gibi, onun kahrı da, lütfu da hoştur. O, azap etse bile yine onun dergahından başka sığınılacak kapı, merhamet dilenilecek merci yoktur:

İşigünden baş çeküp ben kime kul olsam gerek

Bir senün gibi saâdet-bahş sultânum mı var (G.20/3)

Âşık, ister cefâ isterse vefâ tarzında olsun sevgiliden sürekli ihsân beklemektedir. Âşıkın dilinde sevgilinin ıtâbı da lütfu da ihsân olarak geçer. Yeter ki sevgili onunla ilgilensin. Her türlü davranışa razıdır:

Ya cefâ kıl ya vefâ kat^c-ı nazar kılma şehâ

Bendeye sultandan her türlü ihsân tatlıdur (G.18/2)

Sevgilinin ilgisizliği ve horlaması âşıkı ondan soğutacak yerde, aksine daha fazla bağlanmasına sebep olmaktadır. Zîra her iki âlemden de maksud sevgilidir., ona ulaşmak, onunla hemhal olmaktır:

Dü'âlemden garaż çün rûy-ı dilber

İlâhî kıl mezârum kûy-ı dilber (G.17/1)

Bütün cihân aransa da sevgilinin bir eşine benzerine rastlanamaz. Bu yüzden âşık kovulup itilmesine hiç aldırmaz, zira merhamet dilenilecek başka bir kapı yoktur:

Şeş cihetde istedüm mislün nazîrün bulmadum

İşigünden baş çeküp öldürseler kanum mı var (G.20/4)

Sevgili güzellik itibariyle idealize edilir. Onun eşi benzeri yoktur. Ona benzemeye çalışanlar da helâk olup gitmişlerdir. Mum, parlaklıkta ve ziyâda sevgiliye benzemeye çalışmış, fakat bu davranışının cezasını çok pahalı bir şekilde ödemiştir:

Vechüñe öykündügi bî-vech imiş şem'uñ şehâ
Yaktılar meyhânelerde aşdılar bâzârda (G.65/2)

Yine ona benzemeye uğraşan servi de cezâsını bulmuştur:

Meger kaddüñe öykündügüni duydu şabâ servüñ
Büküp kaddüni hışmile ider geh doğrı gâh egri (G.72/2)

Yüzü güneş ve ayı kıskandıracak kadar parlak,dudakları mahşer gününün kevseridir.O,öylesi bir sihrin ve câzibenin sembolü,öylesi bir gücün sâhibidir ki,değirmen taşları bile onun dudak suyunun bir damlasının suyuna karışması sebebiyle mest olmuş dönerler:

Cür'a-i la'lüñ düşüpdür âsiyâbın âbına
Râh-ı reyhânî hayâlinden döner ahcâr mest (G.9/3)

Onun yüzü öylesi bir parlaklığa ve nûra bürünmüştür,ki insanın o ışığa bakmaya tahammül gösteremez:

Döymedi yâruñ cemâl-i berkıne bu nûr-ı'ayn
Ol żaîfe bakmağa mir'ate kuvvet vir gine (G.64/3)

Sevgilinin yapma kokulara ihtiyâcı yoktur.Onun saçları öylesi bir büyülü kokuya sahiptir ki,rüzgarı bile kokulandıran odur ve bu davranışıyla âlemi feryad u figâna boğar:

Bûy-ı zülfüñle muattar kılma bâdı ey şanem
Ger deriseñ her tarafda zâr u feryâd olmasuñ (G.55/3)

Divan şiirinde,dünyevi ve ilâhî sevgiye ait mazmunlar içiçe kullanıldığından bunların ayırt edilmesi hayli zor olmaktadır.Beşerî olarak bir kadın aşkını ele alan şiirlerin idrakinde pek fazla güçlük çekilmemekle berâber,tamamen remizlerle dolu,tasavvufî motiflerle süslü sevgi ve aşk bahsinde bir yığın problem karşımıza çıkmaktadır.Divan şâirinin târif ve tavsîf ettiği sevgili kimdir, dünyevî midir,yoksa hayâlî midir,şâir şiirlerinde umûmî olarak hangisinden bahseder? Bu sorular genellikle pek açık bir şekilde cevaplandırılamamaktadır.Ancak edebiyat tarihinde,şâirler,"dünyevî aşkı ele almıştır" veya "ilâhî aşkı işlemiştir." diye ikiye ay-

rılırlar.Bazılarında ise bu husus müştereklik arzeder.

Fütûhî şiirlerinde genellikle tasavvufî mâhiyette,remizlerle dolu bir sevgili motifini işlemektedir.Bu sevgiliye alelade bir kadındır demek mümkün değildir.Divân boyunca kullanılan bazı beyitlerden bu sevgilinin tamamen mecazi nitelikler taşıdığı anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde,kadın-erkek bütün insanların sevgiliye hayran olduğu,onun aşkından ve sevdasından iğne ipliğe döndükleri ve bu aşkla dehşet içinde kaldıkları anlatılmaktadır:

Mûmiyânı ḥasretünden incelüp
Döndi ʿaşḳuñdan ḫayâle merd u zen (G.53/4)

Aġzın açmış ol leb-i meygûna ḳarşu merd u zen
Ḳaldılar medhûş olup ḥayrân ḥayrân üstüne (G.61/3)

Erkeklerin böylesi bir aşkla perişan oldukları düşünülebilir. Fakat aynı şeyi kadınlar için söylemek ne kadar mümkündür?Bu beyitlerden sevgilinin bir kadın olmadığı anlaşılmaktadır.

Şâyan-ı hayret bir beyitle şâir bu konuya açıklık getirmiştir.Sevgilinin sözleri hakikate insanlığa anlatmaktadır.Remizli de olsa bu sözlerle insan gerçeğin farkına varabilir.Bütün hakikat o-şirin sözlerinde ve ağzındayken insanın et-kemikle,kısaca bedenle uğraşması ne boş şeydir,ne kadar lüzumsuzdur:

Senüñ şîrin dehânuñ remz iderken cevheri ferde
Ne şûret vire ḥikmetdeʿacep baḥs̱-i heyûlânî (G.67/9)

Bu beyitle belki de Hz.Mûsâ'nın Allâh'ın yüzünü görmesi isteğine telmih vardır.Şâir bu beyitle,Rabbin sözlerine muhâtap olmanın en büyük lütuf olduğunu,O'nu görmek istemenin anlaşılamaz bir davranış şeklinde yorumlanacağını söylemiş olabilir.

Döymedi yâruñ Cemâl-i berḳıne bu nûr-ıʿayn
Ol żaʿîfe bakmaġa mir'ate ḳuvvet vir gine (G.64/4)

beytiyle de bu konuya ışık tutulmaktadır.Bu beyit bizlere hem,Allâh'ın Hz.Mûsâ'ya"Beni göremezsin" (Âraf Suresi,ayet,143) âyetini

hem de belki de daha önemlisi, " Gözler O'nu idrâk edemez " (En'am sûresi,ayet,103) âyetini hatırlatmaktadır.Allâh,Hz.Mûsâ'ya,dağ dayanabilirse kendisinin de O'nu görebileceğini söylemiş,fakat tecelliyle beraber dağ su gibi eriyip akmıştır.Beyitteki,"döymemek:dayanamamak,katlanamamak,tahammül edememek."(51) fiili âdeta tamı tamına bu âyetin değişik bir ifade tarzını,şerhini hatırlatmaktadır.

Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın "Kahrın da hoş,lütfun da hoş " hitâbıyla seslendiği Allâh'tır.Divan şâirinin farklı kelimelerle de olsa aynı tutumu sergilemesi bu birlikteliğe güzel bir misal teşkil etmektedir:

Alma yârab ʿaşkını dilden bu yüke cân fedâ
Gayrı yok bu hâne-i vîrâne de vârum benüm (G.50/2)

Ya cefâ kıl ya vefâ katʿ-ı nazar kılma şehâ
Bendeye sultândan her dürlü ihsân tatlıdur (G.18/2)

2-Sevgili İle İlgili Benzetmeler

a- Gül (Gülşen,gül-i handân,gül ızâr,gül-i bî-hâr,gonca)

Sevgilinin güle teşbihi,letâfeti,kokusu,rengi ve gül-bülbül münâsebeti dolayısıyladır.Bülbülün güle karşı feryâdı gibi âşık da sevgiliye feryâd u figân eder.Bu sebeple gül-bülbül kelimeleri beyitlerde tenâsüplü kullanılır.

Âşık cennet bağının bülbülüdür ve bu cennet içinde gül-i handân olarak nitelediği sevgilisini aramaktadır:

Bülbül-i bâġ-ı cinânum kûy-ı cânândur heves
Bâġ-ı cennetde gül-i handân-ı gözler gözlerüm (G.43/4)

Bülbülün gülden başka bir çiçeğe dönüp bakması veya ilgilenmesi nasıl düşünülemezse,âşıkın da sevgiliden başkasına iltifatı mümkün değildir:

51- Cem Dilçin,Yeni Tarama Sözlüğü,T.D.K yay.Ank.1983,s.73

Güli terk eyleyüp bir an gözetmez sûseni bülbül

N'ola ratb'ül lîsân olsa iki dilli durur sûsen (G.52/4)

Gül dikenleri olması itibariyle belki di kusurlu sayılabilir. Bir beyitte şâir sevgilisine gül-i bî-hâr(dikensiz gül)diye hitap eder.Bu,mutlak saflık,arılık ve kusursuz mükemmellik olarak yorumlanabilir.Aynı beyitte sevgilinin güzelliği de gül bahçesine teşbih edilir:

Gülşen-i bâğ-ı cemâlüñden dererdüm gülleri

Sen gül-i bî-hâr u ben bülbül gibi handân idüm (G.44/4)

Bir başka beyitte de gülşen,sevgiliye değil onun yaşadığı yere ad olarak kullanılır.Burda şâir,sevgilinin mahallinin gül bahçesi,kendinin de o bahçenin bülbülü olduğunu belirterek,bülbülün yerinin gül bahçesi olduğunu söyler:

Ser-i kûyuñda sâkin kıl Fütûhî'yi hoş elhânı

Bilürsüñ kim olur dâyim makâmı bülbülün gülşen (G.52/6)

b- Nihal,Selvi:

Divan edebiyâtında nihal ve servi sevgilinin boyu için birer teşbih unsuru olarak kullanılır.Ancak Fütûhî divanında bu teşbihlere pek rastlanmamaktadır.Birer beyitte nihal ve servi kelimeleri geçmekte,fakat sevgilinin boyu için kullanılmamaktadır.Şâir,fidan(nihal)boylu güzellerin kendi dünyasında hiç yerinin olmadığını,mâsivâdan gelecek sultanı gözlediğini söyler.Yani Fütûhî bin çiçekten bal alan bir arı değildir.Ezeli ve ebedi bir sevgilisi vardır ve o,sadece ona meftundur:

Ravża-i çeşmümde salınmaz hayâl-i her nihâl

Mâsivâdan gözleyüp sultânı gözler gözlerüm (G.43/2)

Servi,sevgiliye boyca benzetilmesi şöyle dursun,aksine böyle bir iddia taşıdığı ve sevgiliye benzemeye çalıştığı için sabâ rüzgarı tarafından bazen doğrultulup bazen eğriltilerek cezâlandırılan bir günahkâra benzetilir:

Meger kaddüne öykündügüni duydu şâbâ servün
Büküp kaddini hısmile ider geh dogrı gâh egri (G.72/2)

c- Ay (Mâh,meh) Hilâl:

Mâh kelimesi açık istiâre yoluyla sevgiliye ad olarak hitab şeklinde kullanılır.Ayın parlak ve nurlu olusu sevgilinin yüzünün parlaklığına teşbîh edilir.Sevgili ay gibi pırıl pırıl parlayan bir yüze sâhiptir.Halka-i nûn,mâh ve hilal kelimeleri tenâsüp içinde kullanılarak âşıkın içinde bulunduğu zor durumun tablosu çizilir:

Büküldi halka-i nûn gibi kaddüm
Gamundan döndüm ey mâhum hilâle (G.59/3)

ç- Güneş (Âfitâb):

Sevgilinin güneşe teşbihi parlaklığı,gözalıcılığı ve âlemdeki şöhreti dolayısıyladır.Güneş,sevgiliye çeşitli terkipler içerisinde kimi zaman ad,kimi zaman da sıfat olur.İki beyitte sevgilinin yüzü için parlaklığı dolayısıyla kullanılırken,bir beyitte aydınlatıcı,yol gösterici anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.

Âşık felekle yarış hâlindedir.Eğer feleğin gökte bir güneşi varsa,âşık da bir güneş yüzlüye sâhiptir.Burda güneşle sevgili karşılaştırılır,fakat bir üstünlük belirtilmez:

Ey felek rif'atde nokşânum mı var senden benüm
Bir güneş yüzlü nigârı eylerim her dem şikâr (G.16/3)

Bir beyitte de güneşin cihânı aydınlatma fonksiyonu sevgiliye verilir.Âşık,ayrılıktan dolayı karanlıklar içinde kalmış,ışık istemektedir.Burda sevgili aşk ülkesinin güneşidir:

Firâkunda gözüm görmez cihânı
Cemâlün 'arża kıl ey şems-i şâni (Mes.3/5)

bu beyitte de görüldüğü gibi sevgiliye çoğu zaman şems-i sâni olarak hitâb edilmektedir.

d- Mum (Şem^c,şem^c-i ^caşk,şem^c-i tâbân,şem^c-i gurret,şem^c-i hurşîd, şem^c-i sa^câdet):

Divanda sevgili için en çok kullanılan teşbihlerdendir.Bu teşbihte;ışık,aydınlatma ve parlaklık rol oynar.Karanlığın zulmetinde kalmış âşıka,bir şem-i saâdet olan sevgilidin başka yol gösterici ve kurtarıcı yoktur:

Zulmet-i zılletde kaldum şem^c-i gurretden ba^cîd
Sensün ol şem^c-i sa^câdet kurba irşâd it beni (G.80/2)

Kimi beyitlerde de şem,sevgilinin yüz parlaklığı için kullanılmaktadır.Yüzün aydınlığı somut bir parlaklıktan ziyâde,dalâleti yok edici manevi bir ışık,tasavvufî remizlerle kaplı bir hidayet mürşidi olarak karşımıza çıkmaktadır:

Dalâlet zulmetin def^c itmeğe şem^c hidâyetdür
Çıkarma hücre-i dilden hayâl-i rûy-ı cânânı (G.67/3)

Bir başka beyitte mum,yine sevgilinin yüzünün parlaklığına bir teşbih olurken,âşık ,yol gösterici ve ışık olarak gökteki güneşi değil,sevgiliyi tercîh ettiğini belirtir.Bu tür bir zikirde gökteki güneş,sevgilinin aydınlığının yanında bir hiçtir:

Dilümde çün fürûğ-ı rûy-ı cânân şem^c-i tâbândur
Yıkılsun bu felek kasrı n'idem hurşîd-i rahşânı(G.67/7)

Mum,sevgilinin yüzü için bir benzetme unsuru olarak kullanılmakla berâber âşık,yine de bu benzetmeden hoşnut değildir.Hiçbirşey onun benzeri,dengi ve nazîri olamaz.Ona benzemeye çalışan veya böylesi bir çabada bulunan en ağır şekilde cezalandırılır.Nitekim mum ona benzemeye çalışmış,fakat cezasını çok ağır bir şekilde ödemiştir.Beyitlerin tasavvufî anlamı dikkati alındığında,adeta bu tür beyitlerde,Şûrâ sûresi âyet 11'de zikredilen,"Onun benzeri hiçbirşey yoktur." âyetine telmih vardır.Allâh'ın eşi,benzeri yoktur.Böylesi bir iddia şirktir,şirk ise en ağır cürmdür.

Servi ağacının sevgiliye benzemeye çalıştığı için sabâ rüzgarı tarafından cezalandırılması yine mumun böylesi bir akıbete uğraması bu tür bir yoruma müsaiddir.

Vechüne öykündügi bî-vech imiş şem'uñ şehâ
Yaktılar meyhânelerde aşdılar bâzârda (G.65/2)

beyitte aynı zamanda hüsn-i ta lîl sanatına çok güzel bir örnek vardır.

e- Leylâ:

Leylâ veya leylî kelimeleri genelde sevgiliye ad olarak,bazan da saçı için bir sıfat şeklinde kullanılır.Sevgilinin leylâ olduğu yerde âşık kendini Mecnun olarak niteler.Bu tür teşbihlerde, hikâyenin tarihi yapısı içinde,leylâ,Mecnûn,çöl,kühsâr,zencîr ve bend kelimeleri birbirleriyle tenâsüp içerisinde kullanılır.Leylâ kelimesinin aynı zamanda gece anlamına gelmesi,sevgilinin saçının siyahlığına bir teşbih unsuru olur:

Her tarafdan boynuma zencîr-i zülfüñ bend kıl
Leylî zülfüñde mecnûn-ı zamânım dôstum (G.42/7)

f- Yûsuf (Yûsuf-ı sânî,Yûsuf-ı mısr-ı melâhat,Yûsuf-ı lâle-ızâr)

Sevgili,güzelliği itibariyle Yûsuf'a benzetilir.O,devrin Yûsuf-ı sânîsidir.O,güzellikler ülkesinin Yûsuf'udur,ondan daha güzeli yoktur:

Elâ ey Yûsuf-ı mısr-ı melâhat
Aña Ya'kûb bigi Ken'ân ilinde (G.66/3)

Bu tür kullanımlarda Yûsuf kıssasının çesitli motiflerine telmihlerde bulunulur.Yûsuf'la beraber,Kenân,Mısr,Yâkûb,alîl,çeşm, gömlek gibi kelimeler de bir tenâsüp içerisinde zikredilir.Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı Yûsuf'a teşbih edilmiş,bu parlaklık ve güzelliği taklit etmek isteyen güneş ise kınanmıştır. "Mum" bahsinde de değinildiği gibi bu beyitte de, " O'nun benzeri hiçbirşey

yoktur."(Şûra suresi,âyet 11) âyetine bir telmih vardır:

Olamaz hüsni ruh-ı yûsuf-ı sânîye ʿadîl
Niceye dek bu güneş kendüyi mîzâna çeker (G.12/6)

g. Put (Sanem)

Sevgilinin bir put kadar güzel olduğunu ifâde için bu teşbih kullanılır.Divanda bu benzetmeye pek rastlanmaz.Sadece iki beyitte sevgiliye hitâb olarak kullanılmıştır.

Bûy-ı zülfünle muʿattar kılma bâdı ey sanem
Ger derisen her tarafda zâr u feryâd olmasun (G.55/3)

h- Peri,(Perî-şân),Hûri (Hûri-i behişt,hûri-likâ),Melek(Melek yüzlü)

Sevgilinin;peri,melek ve huri olarak düşünülmesi onun güzelliği sebebiyledir.Peri kelimesiyle beraber "aklı başından gitmek"deyimi de kullanılarak bir halk inanışına telmihte bulunulur:

ʿAklum alur her nefes turmaz periler cemʿolur
Koñ harâb olsun ili kâşânedür göñlüm benüm (G.48/4)

Sevgili bir melek kadar güzeldir.Başkalarının oyüzü görmemesi,dolayısıyla sevgilinin yüzünü kapatması gerekir:

Ey melek yüzli külâhun gûşesin eyle nikâb
Bakmasun şol nûr-ı pâke çeşm-i nâ-pâk-i ʿadu (G.58/4)

Hûri kelimesiyle de sevgilinin,bir cennet hûrisi kadar güzel olduğu belirtilir.

ı- Pâdişâh:

Sevgili padişâh olarak anılırken şu tür benzetmelere yer verilir:Şehâ,şâh-ı cihân,pâdişâhâ,sultân,sultân-ı hûbân,sultânum,şâh-ı hüsn.Divan şiirinin bir saray istiâresi etrafında döndüğü düşünülürse bu benzetmeler tabiidir.

Sevgili güzellik ülkesinin sultânıdır.Bu âlemde ne varsa o sultânın kulu kölesidir.Cihânın bütün sultanları onun karşısında

el pençe dîvan dururlar:

Selâṭin-i cihân bâbında derbân
Ḥesâbı yoḳ aṭa'nâ ġulġulunuñ (G.35/7)

Sevgilinin sultân olduğu yerde âşık da zavallı bir köledir. ve sürekli şâhından ihsân bekler. Burda, sevgilinin sultan olmasıyla, sultana ihsanın yakışması motifi beraber kullanılmaktadır:

Ya cefâ ḳıl ya vefâ ḳaṭ'-ı naẓar ḳılma şehâ
Bendeye sulṭandan her türlü iḥsân ṭatlıdır. (G.18/2)

Sevgilinin işi cefâ olmakla berâber, yine de âşık sevgiliye z zulmü yakıştıramaz. Zirâ sultandan zulüm değil, vefa beklenir:

Ḳuluña kahr eyleme ḳıl lutfile eyle vefâ
Saña yaraşmaz cefâ devletlü sulṭânum hemi (M.9/4)

Sevgili, âşıkın gönlündeki tek sultandır. Ondan gayrı bütün güzeller gönülden çıkarılmıştır. Şâir burada, "bir tahta bir sultan yeter" tabirini de kullanarak, sevgiliye mecâzî sultanlıktan ziyâde adeta asıl anlamıyla sultan olarak hitâb eder:

Çıḳardum ġayrı şâh-ı ḥüsnü dilden
Yeter bir taḫta bir sulṭân efendi (M.10/3)

Sevgilinin bir sultan olarak tavsif edildiği beyitlerde, taht, devlet, lütuf, âsitân, bahş, kul, bende kelimeleri bir tenasüp içerisinde kullanılır.

i- Kıble:

Sevgilinin mahalli veya bizzat kendisi âşıkın kıblesidir. Âşık ordan başka yere yönelmez. Bu yüzden sürekli sevgiliden ihsân bekler. Bir beyitte şâir sevgilinin eşiğine secde ettiği için, yüzünün ay gibi parlak olduğunu söyler:

Ḳıblegâh-ı işigünden ġayra secde itmedüm
Tañ degül aġ olsa rûy-ı mâh-veş yüzüm benüm (S.1/4)

j- Tabîb:

Sevgili,bütün derdlerin dermanı kendisinde olan bir tabiptir. O,tabîb-i derd-i dildir.Bütün şifa kaynakları elinde olmasına rağmen yine de âşıkın dertler içinde kıvranmasına göz yumar:

Kesdi benden iltifâtuñ ol tabîb-i derd-i dil
Müslümanlar gerçi bâ-derd u bî-dermân idüm (G.44/5)

Bir başka beyitte de şâir,sevgiliyi,âşıkta eksik olan hikmetin tamamlayıcısı olarak zikreder:

Varidi hikmetde noksânum bulaydı dil tabîb
Aşk onulmaz derdiken oldum tabîbimden garîb (G.8/1)

k- Avcı (Sayyâd):

Sevgilinin avçı olarak tasavvuru,âşıkı kendine bağlamasına, saçlarının tuzak olmasına ve eziyet ediciliğine dayandırılır.Âşık dâne peşinde koşan zavallı bir kuştur.Saç kılıyla kuş yakalama motifi de kullanılarak,sevgilinin saçının tuzak,benlerinin de dâne olduğu belirtilir.Aşağıdaki beyitte böylesi bir tablo çizilerek,sevgilinin hilekâr bir avcı olduğu belirtilir:

ʿArż ider halün dile zülfüñ nihân itmiş nigâr
Zülfe dâne gösteren mekkâr sayyâd olmasun (G.55/2)

3- SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI:

Divan şiiri incelemelerinde sevgilide güzellik unsurları olarak; Saç,alın,kaş,göz,gamze,kirpik,yüz ve yanak,ben,hatt,ağız,boy, bel vb. gibi şekli hususiyetler ele alınır ve üzerinde tek tek durulur.Bizler de aynı yolu takıb edeceğiz.Bu başlıklar altında ele alınan sevgilide güzellik unsurlarında,önce o kavramla ilgili benzetmeler teker teker verilecek,ardından konunun açıklanması cihetine gidilecektir.

a- Saç:

Saç,divan şiirinde;rengi,kokusu ve şekli bakımından çeşit-

li hayal ve benzetmeler çerçevesinde ele alınır.Fütûhî divanında saç için aşağıdaki sıfat ve benzetmeler kullanılmıştır:Târ-ı zülf-i yâr,şâm-ı zülf,perçem,kâkül,küllâb-ı zülf,zülf-i müşkîn,zülf-i nigâr,zencîr-i zülf,yılan,leylî zülf,çîn-i zülf,lâm-ı zülf,zülf-i perişân,ham-ı zülf,bûy-ı zülf,küfr-i zülf,çengâl-i ukâb-ı zülf,şeb-i tarîk-i zülf,sevdâ-yı zülf,fikr-i zülf,hayâl-i zülf,gîsû-yı dilber, perîşân,bulut.

Divan şiiri estetiğinde saç siyâhtır.Fütûhî divanında da durum böyledir.Şeb-i tarîk-i zülf,leylî zülf,küfr-i zülf, saçın renginden dolayı çağrışım yapan benzetmelerdendir.Âşık sevgilinin saçının karanlığına takılıp kalmış,o zulmet içerisinde bocalayıp durmaktadır.Saç,sürekli bir engeldir.Vuslata erme yolunda zifiri karanlığı,dehşeti ve çaresizliği çağrıştırır.Şâir ebedi hayata erdirecek âb-ı hayâtı aramaktadır.Fakat saçın karanlığından dolayı bir türlü bu arzusuna nâil olamaz.Aşağıdaki beyitte bu bahis konusu edilirken sevgilinin âb-ı hayat olarak zikredilen dudağını yüzünün üzerine düşerek örtmüş simsiyâh saç tablo edilmiştir:

Şeb-i tarîk-i zülfünden görinmez âb-ı ḥıżr-leb
Perîşân dil Fütûḥî nice bulsun âb-ı ḥayvânı (G.67/11)

Bu engele takılmış nice âşıklar da sevgilinin saçlarında asılı durmaktadırlar:

Dîde-i cân ḥüsnünüñ mir'atına ḳıldı naẓar
Gördi târ-ı zülfüne serler aṣılmış ser-be-ser (G.13/1)

Saç,çok iyi gizlenmiş bir tuzaktır.Âşıkın ona karşı çok dikkatli olması gerekir.Bu anlamda saç,gelenekteki saç kılıyla kuş tutma motifiyle birlikte ele alınır.Saçlar tuzak,yüzdeki benler ise dânelerdir.Âşığa eziyet etmekten hoşlanan sevgili,benlerini gösterip saçlarını gizleyerek,onları tuzağa düşürmek ister.Böylesi bir durumda âşık,sevgiliye hilekâr dese bile,bir kuş olan gönlü o tuzağa yakalanmaktan kurtulamaz:

ᶜArzider ẖâlün dile zülfiñ nihân itmiş nigâr

Mürge dâne gösteren mekkâr sayyâd olmasun (G.55/2)

İman-küfür zıtlığı kullanılarak sevgilinin yüzüne îmân denilirken,saçının da küfür olduğu söylenir.Tasavvufî anlamda ele alındığında sevgilinin yüzü vahdeti,saçlarıysa kesreti temsil eder. Aşağıdaki beyitte buna güzel bir örnek vardır.Sevgilinin kâfir saçları,nûr-ı Yezdân olan o mübârek yüzü örtüp gizlemiştir.Âşık bu duruma asla razı olmaz:

Küfr-i zülfin ṣalmış o bî-dâd îmân üstüne

Perde-i ẓulmet revâ mı nûr-ı Yezdân üstüne (G.61/1)

Saç;zulmet,karanlık ve kâfir olması münasebetiyle hakikati örten bulut olarak da nitelendirilir.Bir kevser olarak tavsîf ettiği sevgilinin dudağının bir bulut gibi saçlar tarafından örtülmesinin kabül edilemeyeceğinin söyler:

Leblerüñ üstünde n'eyler zülfün ey hûri-i behişt

Bu muḳarrerdür olmaz kevs̱er üstünde seḥâb (G.7/6)

Âşıkın saçla uğraşması boşuna değildir.Binbir surette görülen varlık içinde hakîkatin sevdalısı olup onu arayan ve bu yolda tahmin edilmeyecek kadar çok sıkıntıya katlanan âşık için saç,uğruna baş koyduğu vuslat dâvasında en önemli tehlikeyi oluşturur. Aşk vadisinde yolculuk eden için saç,aşılması gereken en önemli engeldir.Zîra o,çâh-ı zenehdân olarak nitelendirilen karanlık kuyuya çeker:

Dile zülfüñ dolaşup çâh-ı zeneẖdâna çeker

Dest remziyle lebüñ çeşme-i ḥayvâna çeker (G.12/1)

Saç,kokusu itibâriyle de birçok hayal ve tasavvura konu olur.Sevgilinin sahip olduğu koku gibi âlemde bir koku yoktur:

Zülf-i müşkinîn gibiᶜâlemde reyḥânum mı var

Bâde-i laᶜlüñ gibi bu derde dermânum mı var (G.20/1)

Rüzgar,âleme saçtığı o enfes kokuları sevgilinin saçlarından alır.O kokularla da cihânı feryâd u figâna boğar:

Bûy-ı zülfünle mu'attar kılma bâdı ey sanem
Ger der iseñ her tarafda zâr u feryâd olmasun (G.53/3)

Saçların kıvrım kıvrım oluşu,benzerliğinden dolayı bir yılan olarak adlandırılır.Saçların âşık için gerçek bir tehlike oluşu, Yılan-oldürme çağrışımına sebep olur.Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret edilirken,Hz.peygamberin hicret esnâsında Hz.Ebû Bekir'le mağarada kalmaları esnâsında,Hz.Ebû Bekir'in ayağını sokan yılan ve bu hadiseye telmihte bulunulur:

Sokdı dil sıddîkını çâh-ı zenehdânıñda zülf
Mey-i cefâ-hûdur ezelden mâr-ı ġâr-ı Ahmed'üñ (G.31/2)

Saç; uzunluğu,şekli ve âşıkları kendisine bağlaması sebebiyle zencîr olarak da tavsîf edilir.Bu tür bir teşbihte Leylâ ve Mecnûn hikâyesine de atıfta bulunularak,bu hikâyenin çeşitli motifleri kullanılır:

Her tarafdan boynuma zencîr-i zülfüñ bend kıl
Leylî-i zülfüñde mecnûn-ı zamânum dôstum (G.42/7)

Fütûhî,gazeliyyât bölümündeki onuncu gazeli," kâkül-i müşkîn dost "redifiyle sırf saç bahsine ayırmıştır.Bu beyitlerde saç, güzellik ülkesinin serveridir.Onun kokusu nice âşıkları meyhânelere çekmiş ve orada helâklerine sebep olmuştur.Âşık,gam ve kederden mahvolmuş fakat o saçlardan bir imdâd gelmemiştir.Saçlar,âlemi baştan ayağa güzel kokularla doldurur.Onun ülkeler fethetmesine şaşılmamalıdır,zîrâ " yâ Muhammed" diyerek Hz.Ali gibi fetih sancağını taşır.Bütün bu sözlerle,saçların câzibesine kapılmış insanlığın mâcerâsı söz konusu edilmektedir.O saçları görüp de hayrân ve bu hayranlığın sonunda da perîşân olmayan yoktur.Gazelin son beytinde saçlar,âşıkı avlamaya gelen bir kuş olarak da tavsîf edilir.

Bu beyitlerden de anlaşılacağı gibi saç,tamamen tasavvufî

bir motif olarak karşımıza çıkar.O,hakîkate varma yolunda bir büyük engeli remz eder.Kavuşulacak tek hedef olarak Cemalullâh'ı esas alırsak,-ki bu ancak cennette mümkün olacaktır- dünyâ bu vakti sürekli geciktiren bir zaman parçasını kapsamaktadır.Sevgilinin yüzünün Cemâlullâh olduğu dikkâte alındığında saçı için de, dünya veya dünyâ hayâtı denilebilir.Zîrâ dünya hayatının câzibesi gerçekten bir çok tuzaklar ve tehlikelerle doludur.Bu hususda şu âyetleri hatırlamamak mümkün değildir: " İnsanlara;kadınlar,oğullar,altın ve gümüşten istiflenmiş yığınlar,yaylıma salınmış atlar, davarlar ve ekinlerden yana nefsin isteklerine muhabbet süslenip bezendi.Fakat bunlar,dünyâ hayâtının geçici menfaatıdır..." (Âl-i İmrân sûresi,ayet:14), " Ey insanlar,muhakkak Allâh'ın vaadi vuku bulacaktır.O halde sakın dünya hayatı sizi aldatmasın..." (Fâtır Sûresi,ayet:5), " Biliniz ki dünya hayâtı; bir oyun,bir eğlence,bir süs,aranızda bir öğünme,mal ve evlatça bir çoğalıştır...Dünya hayatı ancak bir aldanış menfaatidir. " (Hadîd Sûresi, âyet:20).

b-Kaş (Ebrû) :

Kaş için Fütûhî dîvânında aşağıdaki benzetme,hayal ve ve terkipler kullanılır: Ebrû,mihrâb,mâh-ı nev,ham-ı ebrû,yay,ebrû-yı makrûn,hilâl ebrû,fitne-i ebrû,tâk-ı ebrû,kavs,kemân,medd,tîg,cellâd-ı fettân,tugrâ vb.

Kaş,güzelliğin en önemli unsurlarındandır.O da saç gibi siyahtır.Rengi ve şekli dolayısıyla çeşitli hayal ve benzetmelere konu olmuştur.

Kaş için mihrâb kelimesi sıkca kullanılmaktadır.Âşık için kaş gerçek mihraptır.Onlar sevgilinin ebrûsunu terk edip kabede niyaz etmezler.Fakat bu niyazda duânın kabul olunmayışına da şaşırır kalırlar:

Kaşı mihrâbın koyup dil Ka'be'de etmez niyâz
Bilmezem yârab niçun olmaz du'âmuz müstecâb (G.7/7)

Kaşı bir mihrâb edinen âşıkın kendisi değildir.Aşk binasının mimârı bunu böyle inşâ etmiştir.Bu mabette ibâdet eden de ancak o mihraba yüzünü döndürür.Çünkü âşıkların önderi de öyle yapmıştır:

Tâk-ı ebrûñı baña mihrâb idüp miᶜmâr-ı ᶜaşk

Devletinde ben imâm-ıᶜâşıkânum dôstum (G.42/2)

Âşık,herkesin yöneldiği mihrâba yüzünü döndürmeyi kabul etmez,zîrâ o mihrâb bir ciheti gösterirken,âşıkın mihrabı olan ebrû-yı cânân bütün cihetlerde âyân beyân görünmekte ve her tarafı kuşatmış bulunmaktadır:

Ben ne hâcet vechimi tevcîh-i mihrâb eyleyem

Görünür ebrû-yı cânân her der u dîvârda (G.65/3)

Sevgilinin kaşları âşığa karşı dâima çatıktır.Zavallı âşık bu kızgınlığa bir türlü anlam veremez:

Bükme ebrûñı Hüsâm'dan göricek düşman gibi

Dôstum adam yemez ol derd-mend itme ictinâb (G.7/9)

Kaşların eğri ve çatık oluşunun âşık için özel bir anlamı vardır.O,kaşların çatık ve eğriliğine alışmıştır.Kazârâ bu hal gidip de bir defa olsun kaşlar açılırsa âşık derin hayret esrar içinde kalır:

Hayâlüm bağlanur yârab nedür sır

Küşâd olsa ham-ı ebrû-yı dilber (G.17/3)

Şekli itibâriyle kaş,hilâl ve çengele de benzetilir.Aşağıdaki beyitte,demir atmak deyimiyle berâber sevgilinin mâh-ı nev çengâl olan kaşı bir arada kullanılmaktadır:

Zevrâk-ı dil bahr-ı gerdûna bırakmışdur demür

Kaᶜr-ı gerdûnda görinen mâh-ı nev çengâlıdur (G.15/2)

Şekli itibariyle kaş tıpkı bir yaya benzer.Kirpikler de bu yayın oklarıdır.Sevgili hiç durmaksızın kirpik oklarını kaş yayıyla âşıkın kalbine atar ve bundan zevk alır.Âşıkınsa bu oklara hiç aldırdığı yoktur:

Gögsümi gerdüm kaşuñ yâsına karşu tîrüñ at

Bu Hüsâm meydân-ı ᶜaşk içre kalkân istemez (G.21/5)

Âşıkın hâlini perîşan gönlünü ise deli dîvâne etmesi bakımından kaşlar birer fitne olarak kabül edilir.Görünmekle sükûn ve huzuru bozup âlemi birbirine katar.Âşık,kaşların fitnesinin gözlerden daha fazla olduğunu söyler:

Sihr-i çeşmüñden füzûndur fitne-i ebrûlaruñ

Rûşen oldı gün yüzüñde fevk-i zîᶜilm-iᶜalîm (G.40/3)

Bir beyitte de kaşlar medd'e benzetilmiştir.Sevgilinin yüzü elif,onun üstündeki kaşlar bir medd'dir.Bu hal ve keyfiyet âşıkın belini dal harfi gibi iki büklüm etmiştir:

Mescid-i hüsnüñde kaddin dal idenᶜabdallarıñ

Sîm elif üstündeᶜanberden çekilmiş medd ola (G.60/4)

Tuğra,bir belgenin doğruluğuna dâir mühürdür.Sevgili,mevcut güzellerin en eşsizi,en mükemmelidir.Bu iddiayı tesbite onun kaşlarının tuğra oluşu yeter.Şahlar bile tuğralarına,o kaşları örnek almışlardır:

Berât-ı hüsnüne tuğrâ durur ebrûsı dildâruñ

Aña teşbîh için oldı meğer tuğra-i şâh egri (G.72/5)

c- Göz(Çeşm,dîde):

Göz,güzelliğin en önemli unsurlarından biridir.Divanda,çeşitli tasavvurlara konu olan göz için şu benzetme,sıfat ve terkibler kullanılmıştır: Câdû,çeşm-i fettân,sihr-i çeşm,sâhir, çeşm-i yâr,cellâd,cellâd-ı fettân,mestâne vb.

Sevgilinin gözleri,kendisine yaklaşmaya çalışan âşıkları büyüleyen bir büyücü olarak nitelendirilirken,zaman zaman da cadı olarak vasıflandırılır.Âşık yanılıp da bu gözlere baktığın da büyülenip kalır:

Bilmeziken gözleri câdûsına kıldum nazar

Sihirle itdi dirîğâ cehliᶜirfandanᶜıvaż (G.28/2)

Bu gözler bir fitne kaynağıdır.Fitneyle,o gözler için birbirine düşmüş,harâb hâle gelmiş âşıkları bu duruma düşüren sıhriyet kastedilmiş olabilir.Zîra o gözlere bir bakan bir daha kendine gelemez.Aşağıdaki beyitte buna güzel bir örnek vardır:

Çeşm-i fettânuñ fiten ta'lîm ider'âşıklara
Bu'ûlâdan'âkil olsa tañ mı mecnûnun senüñ (G.33/3)

Gözlerin bir fitne ve cellâd olduğuna sevgilinin kaşları da şehâdet eder.Tuğrâ-şehâdet ilişkisi sebebiyle bu söylenmiş olabilir:

Şehâdet itdi kaşlaruñ gözüñ cellâd-ı fettândur.
Sözi çün doğrı söyledi ne gam olsa güvâh egri (G.72/3)

Gözün cellâd olarak tavsifi,ona bakmaya çalışan âşıkların mahvolmasıyla ilgilidir.Şâir,sevgilinin gözüne bakmakla mahvoluş arasında bir ilgi kurar ve bunun kaçınılmaz olduğunu söyler:

Didüm çeşmüñ gibi bir müşteri yok göñlüme cânâ
Gülüp didi Hüsâm'ı neylesün cellâddan gayrı (G.69/5)

Bu beyitte Hüsâm'ın kılıç anlamıyla cellâd kelimesi arasında güzel bir bağlantı kurulmuştur.

Derin derd ve ızdırablar içinde kıvranan âşık için gözlerin ayrı bir anlamı vardır.Sevgilinin gözlerini bir süzüp ağzını bir açması onun binlerce derdini yok eder:

Ya uşanur mı göñül düşnâm-ı telhinden şunuñ
Gözlerin süzüp dehânun açsa bin gam redd ola (G.60/3)

Âşıkın aklının perîşân kendinin mest olması,sevgilinin gözlerinin mestâne,saçlarının perîşân olmasına hamledilir:

Rahm kıl'aklı perîşândur Hüsâm'un kendi mest
Ey gözi mestâne vü zülfi perîşânum hemi (M.9/7)

Şâirin yazmış olduğu şiirlerin,sevgilinin sihirli gözleriyle bir ilgisi vardır.Ancak büyülü gözleri yâd edenler sihirli,ebedi, kalıcı şiirler yazabilirler:

Hüsâm itdükçe sihr-i çeşmüñi yâd
İder her beytini sihirle bünyâd

ç- Gamze:

Divanda gamzeyle ilgili fazla bir kullanım yoktur.

Gamze ciğer delici,kan dökücüdür.Âşıkın aşk meydanında onunla savaşması veya başetmesi mümkün değildir.Gamze okunu bir yiyen bir daha onunla boy ölçüşmeye kalkışmaz:

Nâvek-i ġamzen ciger delmekte peykân istemez
Kim ki bu sehmi yidi bir dahi meydân istemez (G.21/1)

Gamze de tıpkı göz gibi cellâd olarak tavsif edilir.Cellâd olan gamze,zavallı âşıkın gönlünü sevgilinin saçlarına asarak zulmetmiştir.

Dilberâ dil ṭıflını cellâd ġamzeñ zülfüñe
Aṣdı cebr eyler velîkin eylemez iḳrâr-ı ʿaşḳ (G.29/6)

d- Kirpik:

Divan edebiyâtı estetiğinde kirpik,göz ve gamzeyle birlikte yaralayıcı ve kan dökücü özelliğiyle ele alınır.Fütûhî divânında kirpik bahsine hemen hiç değinilmemiştir.Tesbit edebildiğim kadarıyla sâdece bir beyitte ok şeklinde kaşla birlikte zikri geçer:

Gögsümi gerdüm ḳaşuñ yâsına ḳarşu tîrüñ at
Bu Ḥüsâm meydân-ı ʿaşḳ içre ḳalḳân istemez (G.21/5)

e- Yüz ve Yanak:

Divanda yüz ve yanak için şu benzetme,sıfat,kelime ve terkibler kullanılmaktadır:Rûy,rû,sâde-rû,ruh-ı yûsuf-ı sânî,nûr-ı ızâr,ruhsâr,rûy-ı dilber,mâh-rû,şem-i ruhsâr-ı nigâr,ruh-ı cânân, ruhsâr-ı yâr,melek yüzlü,nûr-ı pâk,îmân,nûr-ı Yezdân,aks-i ruhsâr, âteş-i ruhsâr,hayâl-i rûy-ı cânân,gül-ızâr,âfitâb,tâbiş-i şems-i ruh-ı dildâr,şem-i ruh,ruh-ı dildâr vb.

Yüz ve yanak,beyitlerde genelde beraber zikredilmektedir. Sevgilinin yüzü güneştir.Parlaklıkta eşi benzeri yoktur.Yüzün güneşe teşbihi bir zarûret sebebiyledir.Yoksa gökteki güneş onun yanın-

da sönük kalır.Hatta bütün âlemi baştan aşağı nûra boğan güneş,bu parlaklığını sevgilinin yüzünün aydınlığının bir zerresinden almıştır:

Hüsnüñe tahsîn ki rûy-ı ʿâlemi rûşen tutar
Pertev-i nûr-ı ʿızâruñ zerresinden âfitâb (G.7/5)

Güneşin parlaklıkta,nurda sevgiliyle boy ölçüşmesi ne kadar tuhaftır.Halbu ki ne kadar uğraşırsa uğraşsın asla böylesi bir nimete nâil olamaz:

Olamaz hüsni ruh-ı yûsuf-ı sâniye ʿadîl
Niceye dek güneş kendüyi mîzâna çeker. (G.12/6)

Yine bu beyitte âdetâ "O'nun benzeri hiçbirşey yoktur "(Şurâ Suresi,âyet:11) âyetine telmih vardır.

Âşıkın gönlünün apaydınlık oluşu sevgilinin yanağının parlaklığındandır.Yanağın parlaklığı güneşin parlaklığından kat kat üstündür:

Her zamanda nice rûşen olmasun göñlüm benüm
ʿAks-i ruhsâruñ olur hurşîd-i tâbân üstüne (G.62/8)

Sevgilinin yüzünün güneş olmasıyla âşıkın hali arasında bir ilgi kurulur.Âşıkın gözyaşları şekil itibariyle bir yıldıza benzetilirken sevgilinin yüzünün güneş olduğu söylenir.Güneş çıkınca nasıl yıldızlar görünmezse,sevgili de âşıkı hiç farketmez.Sevgilinin âşıkla ilgilenmemesi böylesi bir sebebe dayandırılır:

Yaraşmaz âsumânuñda görinmek encüm-i eşküm
Sipihr-i hüsne lütfile yüziñ çün âfitâb oldı (G.78/3)

Sevgilinin yüzü göründüğünde âşık yerinde duramaz.Burda,güneşin ortaya çıkışıyla zerrelerin (tozların) havaya kalkışı hadisesine bir telmihte bulunulmaktadır.Nasıl güneş çıkınca zerreler havaya doğru yükselirlerse,güneş yüzlü sevgili görününce de âşıklar yerlerinde duramaz,zerreler gibi uçuşurlar:

Ey Fütûhî tâbiş-i şems-i ruh-ı dildârdan
Zerreler gibi havâ üstünde oynar kelleler (M.3/6)

Sevgilinin yüzü için en çok kullanılan teşbihlerden biri de parlaklığı itibariyle mumdur.Bu teşbihin kullanıldığı beyitlerde mum-pervâne ilişkisine değinilerek,âşık pervâneye,mum da sevgilinin yüzüne teşbih edilir.Pervâneler mumu gördüklerinde dayanamayıp ilâhî bir cezbeyle kendilerini ateşe atarlar.Bir pervâne olan âşık da o mum gibi parlak yüzlü sevgiliyi görünce kararsız bir halde duramaz,kendini ateşe atar:

Göreli ruhsâr-ı yârı kalmadı dilde karar
Nitekim pervâne şem^ci görse kalmaz ihtiyâr (G.16/1)

Şâir böylesi bir duruma işâret ederken,yine de insanın gözgöre göre kendini ateşe atmasını akıllı işi olarak görmez.Aşağıdaki beyitte bu hususa değinilirken,aynı zamanda aşkın akıl ötesi bir hakikatin yansıması olduğuna da işâret edilmektedir.Sevenin yanacağı şüphesizdir:

Şem^c-i ruhsâr-ı nigâra eyleme ey dil heves
Âteş-i sûzâna itmez gözgöre^câkil heves (G.25/1)

Karanlığı ancak ışık giderebilir.Sapıklık da bir karanlıktır, çıkmaz,korkunç bir yoldur.Bu yolda insanın ışığı ve rehberi ancak sevgilinin nurlu yüzünün hayalini sürekli taşımak olabilir:

Dalâlet zulmetin def^c itmege şem^c hidâyetdür
Çıkarma hücre-i dilden hayâl-i rûy-ı cânânı (G.67/3)

Yakıcılığı ve mahvetmesi sebebiyle sevgilinin yüzü için kullanılan teşbihlerden biri de ateştir.Bu tür benzetmelerde de ateş-pervâne ilişkisine değinilir.Sevgilinin yanağı ateş,âşıkın gönlü pervânedir.Fakat bu yanış alelâde bir kül olma hadisesi değildir. Âşık bu yanmayla kül değil, nûr olur:

Âteş-i ruhsâruña düşdi göñül pervânesi
Devlet-i^caşkunda nûr olur hevâ-yı nârda (G.65/5)

Yüz, güzelliği sebebiyle meleğe benzetilir.Bu tür bir teşbihte âşık,sevgiliden yüzünü örtmesini,o mübârek cemâle kimselerin

bakmamasını ister:

Ey melek yüzli kûlâhın gûşesin eyle nikâb
Bakmasun şol nûr-ı pâke çeşm-i nâ-pâk-i'adu (G.58/4)

Yüzün böylesine çokca zikredilmesi sadece bir hevesten dolayı değildir.Fütûhî,sevgilinin yüzüyle neyin kastedildiğini aşağıdaki beyitte açıklamış bulunmaktadır.Bu beyitte yüzün tamamen tasavvufî bir anlam kazandığı aşikârdır.Sevgilinin yüzünü görmek için âşıkın bunca mihnete katlanmasının sebebi,sonunda imanı kendine bir yoldaş eylemek içindir:

'Âkıbet îmânı yoldaş eylemekdür niyyetüm
Bu sebebden ruh-ı cânânı gözler gözlerüm (G.43/7)

Dü'âlemden garaż çün rûy-ı dilber
İlâhî kıl mezârum kûy-ı dilber (G.17/1)

Görünürde katlanılması imkansız zannedilen mihnetlere âşıkın katlanması boşuna değildir.Onun ebedî saadet ve mutluluğu,o yüzü ve yanağı seyretmesiyle mümkündür.Bu sebeple onun gecesi ve gündüzü bayram şenliğine dönecektir:

Çîn-i zülfünden temâşâ-yı ruh-ı dildârile
Ey Fütûhî 'ıyd u kadr oldi şeb u rûzum benüm (S.1/5)

f- Ben (Hal) ve Ayva Tüyleri (Hatt):

Yüzde güzellik unsurlarından sayılan ayva tüyleri ve ben, divanda genelde berâber zikredilmektedir.Ben siyâh renkli ve küçüktür.Yanakta veya dudak kenarında bulunur.Ben için şu terkip,benzetme ve kelimeler kullanılır:Dâne,tuzak,hindû ve bal.Gelenekte mevcut olan dâne ile kuş yakalama motifine sık sık başvurulmaktadır.Sevgili, bir tuzak kurup dânelere oraya buraya serpiştiren bir avcıya benzetilirken,bu tuzağın dânelerini yüzdeki benler oluşturur.Benler,sevgilinin âşığı tuzağa düşürmek için kullandığı en önemli silahlarından biridir.

ᶜArż ider ḫâlüñ dile zülfüñ nihân itmiş nigâr

Mürga dâne gösteren mekkâr sayyâd olmasun (G.55/2)

Benlerin birer dâne olarak alındığı beyitlerde,sevgilinin saçları onları çevreleyen tuzak,âşığın kalbi de zavallı bir kuştur.Kuş, saçlar içinde gizlenmiş dânelere yönelirken,yakalansa bile onların bir kaç tanesini yiyebilir.Fakat âşık sevgilinin benlerinden asla tadamamıştır.Bu,sevgiliye yaklaşmanın imkansızlığını ifade için çok güzel bir örneği teşkil etmektedir:

Göz ḳarardup sînenin ağına düşdi mürġ-i dil

Ṭatmadı bir dâne ḫâlünden yolunda virdi ser (G.13/7)

Benler,siyah rengi sebebiyle hindûya benzetilir.Burada hindû,yağmalayan,vurup kıran ve çapulcu olarak vasıflandırılır.Rûm-yüz ve hindû-ben tezadı kullanılarak her ikisinin de yağmalayıcı olduğu zikredilir:

Rûm-ı hüsnüñle bir oldı hindî-i ḫâl u ḫaṭṭun

Tañ mı göñlüm mıṣrını eylese yağma dôstum (G.41/5)

Bir beyitte de sevgilinin dudağı üzerindeki benlerine-dudak-bal ilişkisine ithafen- bal vasfı verilir veya burada bal sadece sevgilinin dudaklarına tekâbül eder.Bu beyitte âşık kendini bir sinek olarak adlandırır:

Lebleri üstündeki ḫâlüne degdüm didi hay

Ben dedüm kim bir meges ḳonmuş begüm bal üstüne (G.63/4)

Ayva tüyleri bir güzellik unsuru olarak siyah rengi sebebiyle ele alınır.Bunun için,sebze-i hatt,leşker ve sebze-zâr sıfat ve benzetmeleri kullanılmaktadır.

Âşıkın kara talihi zikredilerek ayva tüylerinin siyahlığı dolaylı bir şekilde dile getirilir:

Ḫaṭṭı yazsun ḳara baḫtın ᶜâşıḳuñ tafṣilile

Çekdi gülberg üzre mısṭar kâkül-i müşkin dôst (G.10/6)

Ayva tüyleri siyah vasfedildiği gibi bâzen de yeşil olarak

zikredilir.Bu,sebze-i hatt ifâdesinden anlaşılmaktadır." Gonca-ağız,servi-boy,göz-nergis,yüz-gül,dilber-bahar benzerliğindeki tenasüp içinde ayva tüyleri de yeşil renk dolayısıyla çemene benzetilir." (54).

Sebze-i hattun zarar virmez zülâl-i la^c lüñe
Âb-ı hayvân sebze-zâr olsa kemâkân tatlıdur (G.18/3)

Sevgilinin ben ve ayva tüyleri birlikte haraket eden askerler olarak zikredilir.Bu teşbihte,sevgilinin ben ve ayva tüylerinin âşıkı perişân hallere düşürmesine işâret vardır.Bu unsurların asker olarak tavsîf edildiği yerde âşık da şehr-i vîrân olarak zikredilir:

Gönderür her dem hayâl-i hatt u hâlin göñlüme
Bunca leşkerden garaz ne şehr-i vîrân üstüne (G.61/4)

Ayva tüyleri ve benler âşıkı mahvetmeye gönderilen bir ordu olarak zikredilirken,zühd ve takva da yağmalayıcı hindular olarak ele alınır.Âşıkın zühd ve takvâya karşı takındığı tavır,onları zühd ve takva olarak adlandırmasıyla yeni bir boyut kazanır."Ayva tüyleri güzelliği bozduğundan pek arzu edilmez." (55).Sevgilinin güzelliği için ayva tüyleri ne kadar kusurluysa,zühd ve takvâ da âşık için öylesi olumsuz bir tavrı yansıtır:

Hatt u hâli leşkerin kıldı havâle göñlüme
Hind-i şâh-ı zühd ü takvâ eyledi yağma beni (G.76/2)

g- Ağız (Dehân):

Fütûhî dîvânında ağız için; gonca,şîrin,sır vb.gibi sıfat ve benzetmeler kullanılmaktadır.

Ağız,şekil olarak daracıktır.Zerre gibidir,hatta hiç yoktur. Herkesin ağzında sevgilinin ağzı dolaşıp durur,fakat daha onu gören hiç çıkmamıştır.Aşağıdaki beyitte buna işâret edilerek âdeta ağzın yokluğuna dikkat çekilir:

54- Yrd.Doç.Dr.Cemal Kurnaz,Hayâli Bey Divânı Tahlili,Kültür ve Turizm Bakanlığı yay.Ank.1987,s.260

55- A.g.e ,s.260

Bile gibi dilde agzı söylenür her goncanuñ

Çok dolaşdum sordum ammâ bulmadum hîç bir eser (G.13/3)

Bütün âşıkların sevgilinin ağzına hayran kalmaları,fakat onun bir türlü görünmemesi onu bir sır hâline getirir.Bu yüzden ağız sürekli olarak sır kelimesiyle beraber kullanılır ve bu esrâra işâret edilir:Ağız bir sırdır,onun ne olduğu bir türlü anlaşılamaz.Bu anlaşılmazlık karşısında âşık hayretler içindedir:

Baña keşf olmayup hayran iden sırrı dehânıdur.

Hayâlüm baglayup medhûş iden mûy-ı miyânıdur (G.14/1)

Dehân ile miyân kelimeleri birlikte zikredilerek,bir sır olan ağzın esrârının çözülmesi için,belin hayâlinin gözetilmesi gerektiği belirtilir:

Dehânı sırrını keşf itmege dil

Hayâlin gözledür ince belinüñ (G.35/6)

Sevgilinin ağzının nokta gibi oluşundan veya yokluğundan âşık hiç şikâyetçi değildir.Hattâ onun varlığının âşıkar oluşundan rahatsız bile olmaktadır.Ağız,insanlık için gerekli bütün sırları ihtivâ ve ifşâ etmektedir.Bu hakîkat meydandayken insanın,bedenle veya onun ne olduğuyla uğraşması abesle iştigaldir:

Senüñ şîrin dehânuñ remz iderken cevheri ferde

Ne sûret vire hikmetde ʿaceb bahs-i heyûlânî (G.67/9)

Bu beytin anlamına dikkat edildiğinde şâirin mücessem bir sevgiliden bahsetmediği anlaşılmaktadır.

Divan şiirinde sevgili hemen hemen hiç konuşmaz.Fütûhî de buna işâret ederek,sevgilinin konuşmasına gerek olmadığını,onun sözünün ağzında ve belinde olduğunu söyler.Sırlardan bahseden de sırlıdır.Bu yüzden şâir,kendi sözlerinin de esrarlı olduğunu ifade etmektedir:

Miyân ile dehânundan gerek yâruñ sühân her dem

Sözüm yok kılcaʿâlemde benüm esrârdan gayrı (G.68/3)

Beyitte aynı zamanda,miyân-kıl ve sühân-söz(ve esrâr) ilişkisiyle Lef ü neşr sanatına güzel bir örnek vardır.

Ağız,şekli dolayısıyla açılmamış bir goncaya benzetilir.Yine ağız,âşık için bir şifâ kaynağıdır.Müzdarip âşık dört gözle o goncanın açılmasını bekler.Bu açılma isterse öfkelenme amacıyla olsun,farketmez.O an âşıkın bütün dert ve kasvetleri yok olacaktır:

Ya uṣanur mı göñül düşnâm-ı telḫından şunuñ
Gözlerin süzüp dehânun açsa bin ġam redd ola (G.60/3)

h- Dudak (Leb):

Sevgilinin dudağı ve bu dudağın keyfiyeti üzerinde en çok durulan bahislerdendir.Dudak için şu benzetme,hayal ve terkipler kullanılmaktadır: Âteş,kevser,la l,la l-i meygûn,çeşme-i hayvân, âb-ı hayvân,şeker,cân-bahş,hokka,âb-ı hızr,dâr'üş-şifâ,şerbet,tiryâk,şifâ-bahş vb.

Divanda leb kelimesi kendi başına(asıl anlamıyla)bir-iki defa geçerken,onun yerine istiâre olarak kullanılan la'l teşbîhi tamamen leb'in yerini almıştır.Dudak,kırmızı rengi dolayısıyla,kırmızı renkli olan la'l taşına benzetilir.Bu tür beyitlerde kırmızı renginden dolayı şaraba ve kana da teşbih vardır:

Dembedem ḳan içmege meyl itse tañ mıdur Ḥüsâm
Laᶜl-i meygûnuñ ḫayâli eyledi nâçâr mest (G.9/5)

Dudakla ilgili üzerinde en çok durulan hususlardan biri,onun âşık için gerçek bir şifâ kaynağı oluşudur.Dertler içinde kıvranan muzdarip âşıka yegâne şifâ kaynağı sevgilinin dudaklarıdır.Aşk derdine şifâ arayanlar ömürlerini tüketmişler,fakat sevgilinin şerbet olan dudağından başka hiç bir şifâ bulamamışlardır:

Şerbet-i laᶜl-i leb-i cânân gibi dünyede
Derd-i ᶜaşḳa bulmadı dermân hîç bir çâre-cû (G.58/3)

Sevgilinin gerçek bir şifa kaynağı olduğunu âşık bizzat tecrübe etmiş değildir,ancak işitmiştir.O günden sonra da o dudaklardan

başka birşey arzulamaz olur:

Hokka-i la'lünde bir tiryâk işitdüm cân-bahş
Haste olaldan gönlüm andan gayrı dermân istemez (G.21/4)

La l-i cânân âşıkın derdine dermân olduğu kadar,onun en büyük düşmânı rakibin zehrine karşı da en iyi panzehirdir:

Dildeki zehr-i rakîbe çok devâ kıldum Hüsâm
Hîç hayâl-i la'l-i cânân gibi tiryâk olmadı (G.71/6)

Sevgilinin dudakları bir sonsuzluk pınarıdır.Âb-ı hayâtı zulmet içinde veya orada burada aramaya lüzum yoktur.Gerçek âb-ı hayât sevgilinin dudaklarında gizlenmiştir.O,içenin ebediyyen kanacağı kevser suyudur.Âşık kevsere ermek için cennete gitmeyi beklemez, böyle bir arzu da taşımaz:

Arzû-yı cennet itmezse Hüsâm olmaz 'acep
Cür'a-i cân-bahş-ı la'l-i nigâr aña kevser yeter (M.2/6)

Dudak,tadı itibâriyle; şerbet,şeker ve bal olarak adlandırı Şâirin sözlerinin şeker gibi tatlı oluşuna şaşılmamalıdır,zîrâ o, sevgilinin şeker dudaklarının yâdını dilinden hiç eksik etmez:

Her zamanda pür-şeker olsa dehânum tañ mıdır
Fârig olmaz zikr-i la'lünden zebânum bir nefes (G.24/4)

Her kaçan feth-i kelâm itse Fütûhî medhüñe
La'lin alsa dile olur dehânı pür-şeker (G.13/6)

Dudak mecâzî bir anlamda kullanılmaktadır.Aşağıdaki beyitte şâir bunu apaçık ifâde eder.Dudağın kendisi âb-ı hayvân değildir. Fakat o,çeşitli remizlerle kişiyi o sonsuzluk pınarına çeker.Burada dudak,deşifre edilmesi gereken bir sır olarak karşımıza çıkmaktadır.Saçlar,bir tuzak olarak kişiyi cehennemî kuyulara çekerken dudaklar ise insanı ebedî hazlar içinde yaşayacağı sonsuz bir âleme dâvet etmektedir.Bu dâveti ancak esrâra vâkıf olanlar anlarlar:

Dile zülfüñ dolaşup çâh-ı zenahdâna çeker
Deşt remziyle lebüñ çeşme-i hayvâna çeker (G.12/1)

Yüzün imân,saçların küfür,dudakların kevser olarak tavsifine dikkat edildiğinde,tasavvufî mânâyı esas alarak,saçların,dünyevî tuzak ve hileleri,yüzün,ebedi ve sonsuz varlık olan Allah'ı(veya Cemâlullâhı),dudakların ise ilâhî esrârı **ve** bilinmeyeni insanlığa anlatmaya çalışan bir kaynak olduğu söylenebilir.Zaten aşağıdaki beyitte şâir,sevgilinin dudağından neyi kasdettiğini apaçık bir şekilde söylemektedir.Onun hiç durmaksızın içtiği şarap,şarâb-ı la'l-i Ahmed'dir:

Çün şarâb-ı la'l-i Aḥmed'dür demâdem içdigüm
Aḥmed'iyyetden çıḳarmaz meẕheb-i'Îsâ beni (G.76/4)

Gerçek anlamıyla şâirin peygamberin dudağıyla uğraşması düşünülemez.Burda ilk akla gelen,dudağın sözden kinâye olduğudur.Söz ağızdan,dolayısıyla dudaktan çıkar.Peygamber kendi hevâ ve hevesinden konuşmaz.O,ne konuşursa ilâhî vahiyden ilham almaktadır:" Arkadaşınız Muhammed sapmamış ve azmamıştır,O,kendiliğinden konuşmamaktadır. O'nun konuşması ancak bildirilen bir vahiy iledir."(NecmSûresi,âyet: 2,3,4)Peygamberin konuştukları ise ya ilâhî vahiy(yani âyetler) veya hadislerdir.Her iki halde de kaynak ilâhîdir.Bu sözler ise insanlık için gerçek bir şifâ kaynağıdır: " Kur'an'dan inananlara rahmet ve şifâ olan şeyler indiriyoruz."(İsrâ Sûresi,âyet:82) Tek şifâ kaynağı olarak sevgilinin dudağının kabül edilmesi,şâirin sürekli olarak şarâb-ı la'l-i Ahmed içmesi bizi böylesi bir yoruma götürmektedir.Yukarıdaki beytin ikinci mısraında da şarabla ilgili yine ilginç bir ipucu bulunmaktadır.Şâir merâmını ifâdede Îsa dininin terminolojisini kullandığını,bu terminolojinin onu dinden çıkarmayacağını söyler.Burada dini bir kabulle bakıldığında,gerçekten,İsâ'ya hakkıyla inananlar da kurtuluşa ermiştir,hakikatiyle karşı karşıya gelmekteyiz.O halde şarap da sadece bir terminolojik unsurdur,yoksa bildiğimiz anlamda müskirattan değildir.

Şâir,bahsettiği dudağın alelâde bir dudak olmadığını israrla vurgulamaktadır.Dudaklar öylesi bir esrar ve mucizeyi barındırır ki bütün insanlık ona karşı hayran olmuşlar ve dehşet içerisinde kalmışlardır:

Ağzın açmış o leb-i meygûne karşu merd u zen
Kaldılar medhûş olup hayrân hayrân üstüne (G.61/3)

Aşağıdaki beyitte şâir,mükemmel bir hüsn ü tâlille,değirmen taşlarının öylesine mest olup dönüşünü,değirmen suyuna sevgilinin dudağından bir damlanın karışmasına bağlar.Burda değirmeni dünya veya herşeyin hiç durmaksızın dönüp durduğu âlem olarak ele alırsak dudakla neyin kastedildiği daha iyi anlaşılacaktır:

Cür'a-i la'lüñ düşüpdür âsiyâbın âbına
Râh-ı reyhânî hayâlinden döner âhcâr mest (G.9/3)

Son olarak zikredeceğimiz beyit âşıkın niçin sürekli olarak sevgilinin dudağıyla uğraştığını bizlere izah etmektedir:

Ey Fütûhî iç şarâb-ı kevser-i la'lin müdâm
İsteriseñ kim olasıñ harr-ı mahşerden halâs (S.5/4)

Bu beyitten de anlaşıldığı gibi,mahşerin o kahredici sıcaklığından korunmak için la'lin kevserinden başka ilaç yoktur.

ı- Çene Çukuru (Çâh-ı Zenahdân):

Çene,çukurluğu sebebiyle zindan veya bir kuyuya benzetilir. Divanda fazla yer almamaktadır.Şâir,kulluga isyân eden,âsî ve mücrim kullar için çâh-ı zenahdanı bir hapis yeri olarak görür.Bu tür bir tavsîf Hârut ve Mârut hikâyesine telmihe sebep olur.Bu iki melek Allâh'a isyân etmişler,O da onları bir kuyuya habs etmiştir(56).

Âsîyim çâh-ı zenahdânıñda habs eyle beni
Kulluga'isyân ide anı kimse âzâd eylemez (G.22/3)

56- Agah Sırrı Levent,Divan Edebiyatı-Kelimeler ve remizler Mazmunlar ve Mefhumlar-Enderun Kitabevi,İst.1980,3.Basım,s.224

Çene çukuru,vuslata ermek isteyen âşık için en önemli engellerden birini oluşturur.Oraya düşüp kalmak büyük bir azaba dûçar olmak demektir.Bu yüzden âşıkın çok dikkatli olması gerekir.Aşağıdaki beyitte,Hz.Peygamberle Hz.Ebû Bekir'in Medine'ye hicretleri esnasında kaldıkları mağarada Hz.Ebu Bekir'in ayağını sokan yılan'a ve dolayısıyla bu hadiseye telmih vardır.Şâir bu hadiseyi sevgilinin çeşitli unsurlarıyla değişik bir şekilde ele alır.Gönül Hz.Ebû Bekir, Çâh-ı zenahdân mağara,zülf yılandır.Çene çukuru bu beyitte karanlık bir mağaraya teşbih olunmuştur:

Ṣoḳdı dil sıddîḳını çâh-ı zenaḫdânında zülf
Mey-i cefâ-ḫûdır ezelden mâr-ı ġârı Aḥmed'üñ (G.31/2)

Yukarıda da bahsedildiği gibi çene çukuru büyük bir tuzaktır. Her tuzak gibi aldatıcı,yalancı süsler ve cazibelerle doludur(veya kuşatılmıştır.)Âşıklar hasretin çöllerinde zavallı bir halde susuzluktan ölüm derecesine gelmiş beklerler,fakat bu halde bile çâh-ı zenahdanın suyuna elleri ermez.Burada,âşıkın o suya istediği halde erişemediği veya ondan asla faydalanmak istemediği şeklinde iki türlü yoruma gidilebilir.Birinci halde,takatsizlikten dolayı o suya ulaşamamaktadırlar.Fakat ikinci tür bir yorumda âşıkın o suya özellikle dokunmak istemediği ileri sürülebilir.O,bir tuzak olduğuna göre kanmamak gerekir.Karmakarışık dünya hayatından bir an evvel kurtulup vuslata ermek isteyen âşık,bu tuzağı mutlaka aşmalıdır.Dünya hayatı vuslatı sürekli geciktirir.Gerçi bu hayattada sefâlar ve mutluluklar vardır,fakat aldatıcıdır(57).

Divan şiirinin tasavvufî izahı esas alınırsa ,bu tür beyitlerde çâh-ı zenâhdânın vuslata veya tevhide erme yolunda büyük bir engel,câzibeli bir tehlike olan dünya olacağı düşünülebilir.Âşık sürekli yüzü arzulamaktadır,yine en büyük arzularından biri cânbahş olan dudaklara ulaşmaktır,fakat hemen dudakların ve yüzün altında bulunan çene çukuruna düşmek tehlikesi mevcuttur.

57- "Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın."(Fâtır Suresi,âyet:5)

Dest-i ʿuşşâḳ ermez ol çâh-ı zenaḫdân âbına
Deşt-i ḥasrette yatur ʿaṭşân ʿaṭşân üstüne (G.62/4)

Bir beyitte çene çukuru saçla birlikte zikredilmiştir.Saçlara takılıp kalan âşıklar çene çukuruna bırakılırlar.Orada bir müddet habs edilirler.Zaten oraya asılıp kalan için kurtuluş yoktur:

Aṣılur çengâl-i zülfünde ḳalur yoḳdur ḫalâs
Eyleyin çâh-ı zenaḫdânında bir menzil heves (G.25/3)

Asi kulları isyân ettikleri için çahı zenahdanda hapis etmek fikri bize aynı zamanda cehennemi de hatırlatmaktadır.Gerçekten Cemalullâh'ın müşâhade edilebileceği Cennet yolundaki en önemli engel Cehennem'dir.Kişinin orayı sağ salim geçmesi gerekir.

i- Boy (Kadd) :

Divanda sevgilinin boyundan pek fazla bahsedilmez.Şu benzetmelerle anılır: Tûbâ,serv,kıyâmet,elif vb.

Sevgilinin boyu uzundur.Bu yüzden düzgün ve uzun bir ağaç olan serviye benzetilir.Servi divan şiirinde sevgili için kullanılan umûmî teşbihlerdendir.Yine şekli ve zarafeti dolayısıyla boy,elif harfine benzetilir.Kâmet-kıyâmet kelimelerinin şekil ve anlam benzerliği esas alınarak,sevgilinin,görenin halini perişan eden bir âfet olduğuna îmâ olarak kıyâmet sıfatı da verildiği olur.

Âşık,dilrübâlar çok diye şehirden köylere kaçmıştır.Fakat orada,daha beter bir âfet olan kıyâmet vasıflı sevgiliyle karşılaşır:

Dilrübâlar çoḳ diyu ḳaçdum şehirden kûylara
Ḳaçdum âfetden velî kûyda ḳıyâmet varimiş (G.27/3)

Şâir,bazen de kelime ve harf oyunları yaparak sevgilinin evsafının portresini çizer.Sevgilinin boyu elif,dudağı tıpkı mim gibi ufacık,saçları ise kıvrımından dolayı lâm'dır.Dolayısıyla âşık bir emel içindedir.Emel,tûl-ı emel terkibiyle uzunluğu,erişilmezliği,sonsuz hayal ve istekleri çağrıştırır.Aynı harfler yer değiştirerek elem olurlar.Âşık,emeller ve elemler içinde boğuşup durmaktadır:

Ey elif ḳâmet dehânuñ mimi lâmı zülfünüñ

Düşeliden altına gitmez ḫayâlümden elem (G.46/2)

Tûbâ,cennette bulunan,kökü yukarıda dalları aşağıda çok büyük ve uzun bir ağaçtır.(58)Şâir mükemmel bir hüsn ü ta lille,tûbâ ağacının tebetaklak,başaşağı oluşunu,sevgilinin boyunun uzunluğu yanında utanarak ters dönüşüne bağlar.Tûbâ bile onun boyuyla yarışamazken sevgiliye servi boylu demek ne büyük bir hatâdır:

İnfiᶜâl-i ḳaddünle oldı ṭûbâ ser-nigûn

Serv ḳadd dimek saña olur mı ey server revâ (G.2/2)

Hem bu,hem de aşağıda zikredeceğimiz beyitle sevgilinin eşi benzeri olmadığı gerçeği apaçık bir şekilde vurgulanmaktadır.Onu eşi benzeri yoktur.Ona benzemeye çalışanlar en ağır şekilde cezâlandırılmışlardır.Mum sevgilinin yüzüne öykünmüş bu sebepten dolayı onu meyhânelerde yakmışlar,pazarlarda asmışlardır.Servi de boyca sevgiliye benzemeye uğraştığındandır ki sabâ rüzgarı onun belini gâh doğrultarak,gâh eğerek iki büklüp edip cezâlandırmaktadır:

Meger ḳaddüne öykündügüni duydu ṣabâ servüñ

Büküp ḳaddini ḫışmile ider geh dogrı gâh egri (G.72/2)

Daha önce de belirtildiği gibi bu beyitte bize,"O'nun benzeri hiç birşey yoktur." (Şûrâ Suresi,âyet:11) ayetini hatırlatmaktadır.Bu tür beyitler bir nebze de olsa kastedilen sevgilinin kim olduğuna dair bazı ipuçları vermektedir.

j- Sîne:

Sîne,âşığı yakalamak için kurulmuş bir tuzak olarak zikredilir.Sîne bir tuzak,sevgilinin benleri o tuzağın yemleridir.Âşığın gönül kuşu gaflette bulunarak âniden o yemlere atılmış,fakat bir tane bile yiyemeden tuzağa yakalanmıştır:

Göz ḳarardup sînenüñ ağına düşdi mürġ-i dil

Ṭatmadı bir dâne ḫâlüñden yolunda virdi ser (G.13/7)

58- Ahmet Talat Onay,Eski Türk Edebiyâtında Mazmunlar,(Haz.Doç.Dr. Cemal Kurnaz)T.D.V. yay.Ank.1992,s.417

k- Bel (Miyân):

Bel,inceliği sebebiyle söz konusu edilir.Metinlerde ağızla birlikte ikisinin de varlığıyla yokluğu belli olmaması hasebiyle ele alınır.Bel için kullanılan yegâne teşbih kıldır.Bu teşbihle belin inceliği ve görülemeyecek kadar küçüklüğüne işâret vardır. Bel de ağız gibi sırlarla doludur,ne olduğu henüz anlaşılamamıştır.Herkesin ağzında bel sözü dolaşıp durmaktayken âşık bütün aramalara rağmen onu bulamamıştır.

Bili gibi dilde agzı söylenür bir goncanun
Çok dolaşdum sordum amma bulmadum hîç bir eser (G.13/3)

Belin sürekli olarak,fakat bir türlü görülememesi onu çok derin bir esrâr perdesinin arkasına gizlemektedir.Âşık büyük bir şaşkınlık ve hayret içerisindedir:

Bana keşf olmayup hayrân iden sırr-ı dehânıdur
Hayâlüm baglayup medhûş iden mûy-ı miyânıdur (G.14/1)

Ağız derin bir esrâr perdesiyle örtülüdür.Şâir,onun ne olduğunun anlaşılabilmesi için belin ne olduğunun bilinmesi gerektiğini söyler.Yani bir sır,ancak diğer sırrın deşifre edilmesiyle gün ışığına çıkacaktır.Bu ifadelerle divan şiirinin remizlerle dolu dünyasının ne kadar girift olduğu daha iyi anlaşılmaktadır:

Dehânı sırrını keşf itmege dil
Hayâlin gözledür ince belinün (G.35/6)

Güzeller bellerine kemer bağlarlar.Âşık sevgiliye-sararmaktan altına döndüğü için-kolundan başka kemer bağlamamasını söyler.Burda "kılca kalmak"deyimiyle aynı zamanda sevgilinin belinin inceliğine bir işaret vardır:

Biline kolumdan özge kemer bend eyleme
Cân hasedden kılca kaldı cânuma kılma cefâ (G.2/3)

Aşağıdaki beyitte de şâir,ağzın ve belin varlığıyla yokluğunun belli olmayacak derecedeki gizliliğine,kendi halini ifade i-

çin kullandığı güzel bir deyim olan " varı yoğu anlamamak " deyimiyle işâret etmektedir. Bu beyitteki kelime seçimi divan şairinin ne kadar titiz davrandığına güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Geh dehânuñ geh miyânuñ yâdına aglar müdâm

Varı yogı añlamaz bu çeşm-i giryân tatlıdur (G.18/4)

Sevgilinin belinden neyin kastedildiği tam olarak belli değildir. Divan şiirinin genel yapısı içerisinde, bunun herhangi bir kadının ince belinin olduğunu söylemek mümkünken, meseleye tasavvufî boyutla bakıldığında belin, belli bir hakikatin mecâzi ifâdesi olduğu hakikati karşımıza çıkmaktadır. Yüz Cemâlullâh; ağız, varlığın en ince sırlarını anlayan kalblere ifşâ eden kelâmullâh'dır. Bu anlamda bel, varlığı ayakta tutan, onu görünür ve yaşanır kılan temel dayanak olarak yorumlanabilir. Gerçekten de Allâh'ın varlığı bilinmekle berâber görünmesi mümkün değildir. Ehl-i irfan O'nu anlamakta, varlığına sonsuz deliller bulmakta fakat zatının nasıl olduğu hususunda derin düşüncelere dalmaktadırlar. Sevgilinin beli yok değildir, o mutlaktır. Fakat kıl gibi inceliği onu görmenin ne kadar zor olduğuna işârettir. Allâh'ın görünmesi de bu hadiseye teşbih edilmiş olabilir. O kıl gibi beli görenler vardır, bunun gibi Allâh'ı gördüğünü söyleyenler de bulunmaktadır.

Fütûhî divanında Hz. Ali üzerinde çokça durulur. O, "ben görmediğim Allâh'a ibâdet etmem" diyen sözün sâhibidir. (59) Bel için varlığıyla yokluğu belli olmaması ifâdesi, zâtın en ufak bir delille anlaşılabileceği veya O'nun varlığının görünmezliğinin remizli bir ifâdesi olabilir. Veya onun kıl gibi ince olması, O'nun varlığının çok ince tefekkürlerle mümkün olabileceğine bir işârettir. Şâir, aşağıdaki beyitte bahsedilen belin sıradan bir varlık olmadığını, bütün insanlığın onun hasretiyle deli divane olduğunu bizlere ihsas ettirmektedir: Bütün insanlığı kaplayan böylesi bir câzibe merkezinin her hangi bir alelâdelikle yorumlamak doğru olmasa gerek:

59- Seyyid Şerif Radi, Nehc'ül Belâğa, (Çev. B. Işık, M. V. Taylan, F. Bozgöz) Birleşik Dağtım, Ank. 1990, s. 224

Mûmiyânı ḥasretünden incelüp
Döndi ʿaşḳuñdan ḫayâle merd u zen (G.53/4)

Bu beyitte hasret,incelmek ve hayâle dönmek belin vasıflarıyla ilgili kavramlardır.

l- Beden,Ten:

Fütûhî divanında sevgilinin teni üzerinde pek durulmamakta, sadece bir kaç beyitte sevgilinin bedeni sîm-ten olarak geçmektedir.

Şâir,sevgiliyi gümüş bedenli olarak tavsîf ederken,onun bir hazîne olduğunu söyler.Hazineler genelde vîrâne yerlerde bulunurlar.Âlemde,aşk derdiyle harâb olmuş bî-çâre âşıktan daha vîrâne neresi olabilir.O halde bir hazine olan sevgili-hazinenin gizliliği esas olduğundan- âşıkın sînesine çekilmeli ve gizlenmelidir:

Sîneye çekse Fütûḥî n'ola ol sîm teni
Ġayrıdan saḳlamaġa gencini vîrâne çeker (G.12/9)

Tasavvufî anlam esas alındığında sevgilinin sîne de olması,Allâh'ın ancak mü'min kulunun kalbinde olması hakikatiyle yorumlanabilir.

m- Koku (Bûy):

Sevgilinin kokusu saçla birlikte zikredilir.Ayrıca ele alınmamaktadır.Bu ise saç bahsinde ayrıntılı olarak incelenmiştir.

4- SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR:

a- Bûse:

Divanda bûse önemli bir yer tutmamaktadır.Aşağıdaki beyitte bûse,can bahşedici olarak vasıflandırılmıştır.Âşık için sevgilinin can bahşeden bûsesine nâil olmak büyük bir nimet ve ihsandır:

Lüṭfile boynuma ṣalarduñ hümâyun ḳoluñı
Bûse-i cân-baḫşın ile maẓhar-i iḥsân idüm (G.44/3)

b- Kûy-ı Yâr:

Fütûhî divanında sevgilinin yaşadığı yer için;Kûy,kûy-ı dilber,kûy-ı cânân,bâğ-ı cennet,kâbe-i kûy,Ravza-i kûy,ser-i kûy,gülşen,sâha-i kûy vb. benzetme ve sıfatlar kullanılmaktadır.

Âşık sevgiliyi görebilmek amacıyla sevgilinin bulunduğu mahallin etrâfında perişân bir halde dolaşıp durur.Burada sevgilinin mahalli bâğ-ı cennet olarak vasıflandırılır:

Bülbül-i bâğ-ı cinânum kûy-ı cânândur heves
Bâğ-ı cennetde gül-i handânı gözler gözlerüm (G.43/4)

Âşık ne kadar çırpınıp yalvarsa da o mahalle yaklaşması mümkün değildir.Kûy-ı cânân etrafında deryalar gibi kanlar akan bir yer olarak zikredilir.Bu kanlar,oraya ulaşmaya çalışıp buna muvaffak olamayan ve sevgili tarafından kurbân edilen aşıkların kanlarıdır:

Sâha-i kûyuñda deryâlar gibi kanlar akar
Eyledüñ 'âşıkları kurbân kurbân üstüne (G.61/2)

Sevgilinin yeri bir vuslat mahalli değil,aksine bir gurbet diyârıdır.Aşık oraya varmak için gitmiş fakat nasibine hicrân ateşi düşmüştür:

Dil dilerdi kûyuñâ mihmân olup vaşluñ müdâm
Konuk umduġun yimezmiş nâr-ı hicr oldı naşîb (G.8/2)

Kûy-ı cânân âşık için bir kâbe sayılır.Ham sofunun belli bir cismi kendine kâbe edinmesi bir şekilcilikten ibârettir.Bu arada kâbe ve kurban kesme motifi,şâirin kendini sevgiliye kurbân olarak adaması şeklinde dile getirilir:

Ka'be-i kûyuñdan ey dilber niçün sürdiñ beni
Ġayrılar gibi degül ben hod saña kurbân idüm (G.44/8)

Bütün arzu ve isteğine rağmen âşıkın kûy-ı yâre varamaması onu yıldırmaz.Kendisi ulaşamasa bile yine de oranın mâmur ve âbâd olmasını ister.Hatta o mahallin üstünden etrâfı karatacak bir bulutun bile geçmesine razı olamaz.Bu ifâdeden de kûy-ı yârın mutlak

bir sükun ve esenlik beldesi olduğu anlaşılmaktadır:

Hiç ḳaraltu gelmesün yârab ol cân üstüne
Ebr dahi geçmesün ol kûy-ı cânân üstüne (G.62/1)

Kûy-ı yâr kimi beyitlerde rakible birlikte ele alınır.Âşık bütün gayretlerine rağmen o mahallin yanına bile yaklaşamazken rakîbin orada esenlik içinde olması,âşıkı derin bir huzursuzluğa iter.Kûy-ı yârın cennete teşbîh olunduğu beyitte kâfir olan rakîbin cennette ne işi olduğu sorusu sorularak-ki aynı zamanda akâidî bir gerçeğe işaret edilir-âşıkın hayrette kaldığı belirtilir:

Ravża-i kûyuñda ey hûrî-liḳâ n'eyler raḳîb
Bâğ-ı cennet içre var mıdur basa kâfir ḳadem (G.46/4)

c- Eşik,Kapı (Âsitân):

Sevgilinin eşiği kutsal bir yer olarak tavsîf edilir.Orası âşıkın kıblesidir.Kapı eşiğinden alınmış bir avuç toprak bir iksîr-i rahmettir:

Ölincek yâr işigünden bir avuç ṭopraḳ atsınlar
Mezârum üzre ol gevher baña iksîr-i raḥmetdür (M.4/2)

Yar eşiği,kûy-ı cânân gibi âşıkın ulaşmaya can attığı bir yerdir.Sevgili onu kovup dursa bile âşık asla vazgeçmez.Burada eşik tek kurtuluş kaynağı olarak zikredilir:

İşigüñden baş çeküp ben kime ḳul olsam gerek
Bir senüñ gibi saᶜâdet-bahş sulṭânum mı var (G.20/3)

Âşıkın yeri,sevgilinin eşiğinde ancak köpeklerinin yanıdır.Bu bile zavallı âşık için bir lütuf sayılır:

İşigümde seglerümle hem-nişîn olsun dimiş
Ol zamandur mecmaᶜ-i yârânı gözler gözlerüm (G.43/5)

Sevgilinin âsitânı feryâd u figânun göğe çıktığı yerdir.Bununla şâir merhamet dileyen âşıkları anlatmaktadır:

O şâhuñ âsitânunda güler mi yâddan ġayrı
Kimin başı göge irdiᶜacep feryaddan ġayrı (G.69/1)

Aşığın tek kıblesi sevgilinin eşiğidir.O,ordan başka yere yüzünü döndürmez.Buna rağmen sevgilinin katında hâlâ bir mücrim olarak sayılmasını hayretle karşılar:

Bu revâ mı işigüñden ġayra secde itmedüm
ʿÂsî vü mücrim ola nâmuñdaʿünvânum hemi (G.9/5)

Sevgilinin eşiği alelâde bir kapı değildir.Orada toz toprak bile apayrı bir şifâ kaynağıdır.Öylesine mukaddes,öylesine nurlu bir mahaldir,ki âşık oraya secde itmekle yüzü ay gibi parlar:

Kıblegâh-ı işigüñden ġayra secde itmedüm
Tañ degül aġ olsa rûy-ı mâh-veş yüzüm benüm (S.1/4)

Burada,mü'minlerin mahşerdeki durumuyla ilgili şu hadisi hatırlamamak mümkün değildir: " Ümmetim kıyâmet gününde secdeden yüzleri parlak,abdest mahalleri nurlu olacaktır."(60)

ç- Sevgilinin Ayağı Toprağı(Hâk-i pây):

Sevgilinin kutsallığı kadar,onunla ilgili herşel de bir kudsiyet çerçevesinde ele alınır.Onun ayağı toprağı sıradan bir unsur değildir.Büyük ızdırablar içerisinde kıvranan âşık için gerçek bir rahmet kaynağı ve iksirdir.Âşıkın ağlamaktan kör olacak dereceye gelmiş gözlerine tek şifâ kaynağı(tûtiyâ) odur:

Tûtiyâ-yı raḥmete muḥtâcdur çeşm-i Ḥüsâm
Ḫâk-i pây-ı yâri irüşdür eyâ peyk-i ṣabâ (G.2/5)

Bir beyitte de aynı ifâde"hâk-i der" (sevgilinin kapısının toprağı) tamlaması içerisinde zikredilir ve yine bir şifâ kaynağı olarak sunulur:

Yâd ider ḫâk-i deriñ olur ferâḥ
Şâd ider cânın ümîd-i kimiyâ (G.4/6)

60- Tirmîzî,Sünen-i Tirmîzî,Çağrı yay.C.2,s.505,506

II. SEVEN (ÂŞIK)

A. ÂŞIK

Divan Şiirinde sevgiliden sonra üzerinde en çok durulan şahıs âşıktır. Kendini aşkın binbir çile ve ızdıraplarla dolu yoluna adamış âşık, karşımıza her zaman dert ve elemlerle bîtâp düşmüş hasretle yüreği kanlar ağlayan, sevgili uğruna varını yoğunu fedâ etmiş bir muzdarip olarak çıkar.

Bir Divan şairi olan Futûhî'de de âşık, aynı karakteristik yapıda görünür. Divanda âşık için şu benzetme ve sıfatlar kullanılmaktadır: Vîrâne, harâp, bî-niyâz, âşık-ı dil-sûz, hâmil-i kühsâr-ı aşk, mahzûn, teşne-leb, âb-ı revân, hasta, bülbül-i bâg-ı cinân, kurı ten, bülbül-i gülzâr-ı aşk, pervâne, kül benizli, nûn-kadd, kurbân, bülbül-i şeydâ, bî-basar... Âşıkın vücut aksâmına ait kullanılan benzetmeler ayrı ayrı her bölümde zikredilecektir.

ÛMÛMÎ OLARAK ÂŞIK

Âşık, âşkın binbir cefalı yolunda gözü hiçbirşey görmeksizin dert ve ızdıraplar içerisinde yürüyen, gözlerinden kanlı yaşlar akıtıp bir deri bir kemik kalmış vucuduyla ömrünü âh u vâh içerisinde geçiren, yüzü sararıp solmuş, vucudu yaralar ve kanlar içerisinde, tek varlığı çıkması an meselesi olan bir canla başbaşa kalmış, bütün varlığını sevgilinin mübârek mahalline varmaya adamış bir şahıs olarak karşımıza çıkar.

Kanlı gözyaşı, sararmış bir yüz, âh u vâhla geçen bir ömür, rüsvâ bir hâl...işte âşıkın hâli:

Sirişk-i erguvânî renk u rûy-ı zerd âh u vâh
Beni rüsvâ iden ḥayfâ ki ʿâşıḳlık nişânıdur (G.14/2)

Sevgilinin göz, kirpik ve gamze ordularının akını sonucu âşık tam bir harâbeye dönmüştür. Bu yüzden belâ habercisi gam baykuşunun âşıkta karar kılmasına şaşırmamalıdır. Ömrü âh u vâh içe-

risinde geçmiş kendine bir yârân bulamamışdır.Gördüğü tek dost, tek hemdem gam olmuşdur:

Geçti ʿömrüm zâr ile dünyâda mahrem bulmadum
Görmedüm ʿâlemde ġam ġam gibi hemdem bulmadum (G.41/1)

Âşık öylesi bir sarhoşluk içerisindedir ki,bu sarhoşluğu alâlâde bir şarapla yorumlamak mümkün değildir.Aşkın ebedî hazzına kendini kaptıran âşık,öylesi bir mestlik içerisindedir ki bütün âlemi kendi gibi varlığından geçmiş,mest zanneder:

Şöyle mest itdi beni bu câm-ı ʿaşk-ı lâ-yezâl
Tañ mı şansam ʿarş u ferş u sahrâ vü kühsâr mest (G.9/4)

Âşık,kuru bir iddiâdan ibâret,ham sofuya yaraşır,aslı esası dilden öteye geçmeyen bir yolun değil,canları eriten,her haliyle pür-hayat olan aşk tarikinin yolcusudur.Bu yüzden dini insanları korkutmak olarak anlayan,her süali cehennem ateşiyle cevaplamaya kalkışan zahidle asla anlaşamaz.Aşk yolunun zühd yolundan mutlak suretle daha mükemmel olduğuna bütün kalbiyle inanmıştır.Hatta gizli bir ses ona tuttuğu yolun tek kurtuluş yolu olduğunu fısıldamaktadır:

Râh-ı zâhidden tarîk-i ʿaşkuñı tercîh idüp
Hâtif-i ġaybî didi "hâzâ sırât'um-mustakîm" (G.40/2)

Bülbülün güle yandığı gibi âşık da sevgilisi için yanıp tutuşur.Bâğ-ı cennet olan kûy-ı cânânda o bülbül-i bâğ-ı cinândır. Sevgili onu kovsa, hakaret etse,azarlasa da o asla vazgeçmez,Zira kendini bu yola adamışdır.Pervanenin ateşde yanması hadisesine atıfta bulunularak aşık,kendini bir pervâne olarak niteler.Kendisi âşık olup da ateşe değmeyen pervâne mi vardır?

Âşıkların darma dağınık perişan halleri insanların dikkatini

çeker.Hatta onlar bu halleri sebebiyle kınanıp,ayıplanırlar.Buna rağmen yine de kendi sırlarını asla ifşâ etmez,bir savunma içerisine girmezler.Fütûhî aşağıdaki beyitte bunu çok güzel bir şekilde îzah etmişdir.Âşıkların kendi hâl-i pür-melallerini savunmak zorunda kalmaları boş bir gayrettir.Zira Allah'tan başka hiç kimse onları anlayamaz.Bu yüzden âşık,asla aşkın sırlarını açıklamaz:

Fütûhî feth-i râz-ı ʿaşk kılma
Hüdâ'dan gayrı münkirdür bu hâle (G.59/8)

Görünüş itibariyle acınacak bir durumda olan âşıkın aslında kendi hâlinden bir şikâyeti yoktur.O,şan ve şöhret peşinde değildir.Gelip geçici olan bu âlemin sahte parıltıları onun gözünü kamaştırmaz.Tek isteği cananla vuslattır.Aşağıdaki beyitte âşık nasıl bir kanaat içerisinde olduğunu gayet güzel açıklar.Sevgiliye altın taçlar yaraşır.Âşıka ise,yastık olarak gam,örtü olarak gök, yatak olarak da yeryüzü yeter:

Taht-ı hüsn üzre saña zer beft pisterʿâşıka
Seng-i gam yasduk sipihr örti zemîn pister yeter (M.2/2)

Âşıkların bütün gayreti sevgilinin ravza-i cennet olan makamına ulaşmak olmasına rağmen henüz buna kimse muvaffak olamamıştır. Bu teşebbüste olan bütün âşıklar sevgilinin mahallinde kurban edilmiş kanlar içerisinde yatmaktadırlar:

Sâha-i kûyuñda deryâlar gibi kanlar akar
Eyledüñʿâşıkları kurbân kurbân üstüne (G.61/2)

Âşık çektiği ızdıraptan zevk alır.Çünki bütün belâlar sevgili yolunda biraz daha mesâfe almasına vesile olur.Dertlerden şikayet eden,derdine merhem arayan gerçek âşık olamaz.Fütûhî bu konuya ısrarla parmak basar.Hakiki âşık yarasına merhem aramayan,aksine bundan ısrarla kaçınandır:

Yılda bir kez tazeler dağ-ı derûnın lâleler
ʿÂşıḳ-ı dil-sûz odur dâġın yerin berd eylemez. (G.23/2)

Âşık ünvân peşinde değildir.Onun gözyaşı asker,göğsü davul, âhı da bayraktır.Ünvan olarak bu hali ona yeter.Bu tablo bize savaşa giden bir askeri hatırlatmaktadır:

Sîne ṭabl u eşk-i çeşmüm leşkerüm âhum ʿalem
Şâh-ı ʿuşşâḳa bu besdür ġayri ʿünvân istemez (G.21/3)

Fütûhî bir beytinde âşıkın gayet güzel bir portresini çizmektedir.Onların nasıl bir hal içerisinde bulunduğunu anlayabilmemiz için sadece bu beyt bile yeterlidir.Sürekli gözyaşı,ateşler içerisinde bir yürek,başda hevâ,toprak olmuş bir cisim...Aynı zamanda bu beyitte anâsır-ı erbaa güzel bir şekilde mazmunlaştırılmıştır:

Ṭaġıdup erkânumı ʿaşḳun şehâ gör neyledi
Gözde su yürekde od başda hevâ cismüm türâb (G.6/3)

Âşıkın müşteki olduğu tek nokta insanların ilgisizliğidir. Onlar çektiği ızdıraplarla varlığın hakikatini insanlığa ifşâ etmeye çalışırken,insanların biganeliği anlaşılır şey değildir.Âlemde hak ehline değil de gününü gün edip eğlenen câhil cühelâya itibarı âşık bir türlü anlayamaz.Böylece âşık,insanlığın ezelî problemlerinden birine dikkatimizi çeker:

Tekke-i ʿâlemde kimse baḳmayup ʿâşıḳlara
Bu ẖavâric dönbekiler iẖtiyâr olmaḳ neden (G.57/11)

Fakat şâir sonunda bu sorunun cevâbını kendince bulmuştur.Eşyanın tabiatinde hakikate değil,genelde cehle meyil vardır.İnsanlar da umumiyetle mutlak olanın değil,gelip geçicinin peşinde koşarlar:

Ey Fütûhî feth-i bâb-ı cehledür meyl-i cihân
Dime her nâdâna böyle itibâr olmak neden (G.57/11)

B.GÖNÜL

Divân Edebiyâtının hemen hemen genelinde olduğu gibi gönül, kimi zaman tecrit edilerek ayrı bir şahıs gibi ele alınır.Bazen âşık ona hitaben çeşitli serzenişlerde bulunur.Fütûhî divanında da bu anlayış hâkimdir.Divanda gönül için şu benzetme ve sıfatlar kullanılır:Müşteri,şeydâ,mürg-i heves,dîvâne,vîrân,bî-karâr,pervâne,dil-i nâ-şâd,duhân-ı nâr-ı dil,dil-i kurûh,dil-i gümgeşte, dil-i mefkûd,pür-hûn.

Divanın Gazeliyyat bölümünde yer alan (39 no'lu metin) murabbada şair âdetâ gönülle bir hasbıhal içindedir.Başına açtığı çeşitli haller yüzünden ondan şikâyetlerde bulunmaktadır.

Gönül hercâîdir,her gördüğü mehrûnun peşine düşer.Onlarla hemhâl olmak ister.Onun bu davranışı âşıkı âleme rezil rüsvâ etmişdir.Gönlün temenna kılmadığı bir arzu,aşıkın gözyaşlarını akıtmadığı bir an yoktur.O,akla değil,sürekli heva ve hevesine uyar:

Yok yere itdün dehânı yadına kavga gönül
Zülfi sevdâsına düşdün hoş uzun sevdâ gönül
Gördügün meh-rûya oldun müşterî şeydâ gönül
Eyledün 'âlemde ben bî-çâreyi rüsvâ gönül (G.39/1)

Var mıdur bir arzû anı temennâ kılmadun
Her nefesde gözlerüm yaşını deryâ kılmadun (G.39/2)

Âşık,gönlün hakîkati,gelip geçici olmayan gerçek güzelliği bırakıp da sırf hevâ ve hevesler peşinde koşmasını eleştirir.Aşağıdaki beyitte şâir,gerçek gönlü bir şahbaza benzetirken,dünyevî hevesleri bir sinekle sembolleştirir ve haklı olarak da sinek avlamanın onun şanına yakışmayacağını,bunun asla revâ görülemeyeceğini ifade eder:

Şah-ber-şah eyleme pervâz ey mürg-i heves
Şahbâz iken revâ mıdur saña ṣayd-ı meges (G.39/3)

Gönül âdeta kendi başına hareket eder.Âşıkın ona sâhip olma ihtiyarı artık kalmamıştır.Üzerinde ısrarla durulan husus,gönlün sevgilinin saçlarına takılıp kalması,orada haps olmasıdır.Bu tür bir kullanımda,saçlar tuzak,gönül de bir kuş olarak ele alınır:

Ham-ı zülfüñde ey dilber ḳılupdur mürġ-i dil mesken
Hayâl-i dâne-i ḫalün belâ dâmen ḳılur me'men (G.52/1)

Dil-i gümgeştemi arariken didi baña bir pîr
Civânum bir civân zülfinde ḳalmış ol dil-i mefḳût (M.5/4)

Çekilen acı ve ıztıraplar,düşülen derin kaygılar ve aranılana bir türlü kavuşamamanın verdiği sıkıntılar sonucu gönül mülkü bir harâbeye dönmüştür.Şâir gönülü de âlemin mâmurelerinden biri sayarak,âlemde herşeyin harap olacağı esâsını zikreder ve gönlün de bu viranelikten nasip almasının normal olduğunu söyler:

ʿÂkıbet vîrân olur çünʿâlemin maʿmûresi
Ḳo Fütûḥî göñlüni maʿmûr u âbâd olmasun (G.55/7)

Bir beyitte gönül dil-i naşâd olarak ele alınır.Burada gönül, gam ve sıkıntıların karargâhı olarak tavsif edilirken,aynı zamanda tecrit yoluyla ona miskin sıfatının verildiği göze çarpar:

Yeter başumda yayladuñ dilümde ḳışladuñ ey ġam
Bulumaduñ mı bir miskin dil-i nâ-şâddan ġayrı (G.69/4)

Âşıkın gönlüne bir türlü sâhip olamaması,onun hercâiliğini engelleyememesi sürekli bir şikâyet konusu olur.Gönül zülf-i zencîr ile her cihetten zabt u rabt altına alınmış,âdetâ kımıldayamaz hale getirilmiş olmasına rağmen,yine de onun kararsızlığı,sürekli

çırpınışı aşikı hayretlere sürükler.Bu beyitle biz,âşıkın aşk yolunda ne çetin mücadeleler verdiğini daha iyi anlamaktayız:

Her ṭarafdan zülf-i zencîr ile baġlu iken
Bu benüm dîvâne gönlüm bî-ḳarar olmaḳ neden (G.57/9)

Gönlün pervâneye teşbih olunduğu bir beyitte,onun sevgilinin yanağında kül olduğu belirtilir.Bir yokoluşu veya başka bir hale bürünüşü anlatan bu beyitte,gönlün aynı zamanda ne için mücâdele verdiğini de anlamış olmaktayız.Asıl maksûd,ruhsâr-ı yâr ile yanıp onda yok olmaktır:

Ateş-i ruhsâruña düşdi göñül pervânesi
Devlet-i ʿaşḳunda nûr olur hevâ-yı nârda (G.65/5)

1. ÂŞIKA AİT VÜCUT AKSÂMI VE İLGİLİ UNSURLAR

a. VÜCUT(Cism,Ten,Beden)

Âşıkın vücudu yara-bere içindedir.Halsiz,kuru,zayıf,bir deri bir kemik kalmışdır.O,aşk bahçesinin bir bülbülüdür.Dert ve elemlerle âdeta bir harabeye dönmüştür.Nerede bir harabe varsa orada bir baykuş gerekir.Böylelikle âşıkın vücudu harabeye,başından hiç eksik olmayan gam da baykuşa teşbih olunur:

Bülbül-i gülzâr-ı ʿaşḳum âh kim derd u elem
ʿAḳıbet mülk vücuduna uşurur bûm-i ġam (G.46/1)

Âşıkın vücûdu çektiği ızdıraplar yüzünden kuruyup kalmıştır. Aşağıdaki beyitte,sevgilinin hasretinin artık dayanılmaz hale geldiği ifâde edilerek sabru canın gittiği,vücudun da kuruduğu ifade edilir:Canın gitmesiyle kişinin öleceği muhakkaktır.Burada ifade olunan âşıkın âdeta ölü gibi olduğudur:

Aldı ʿaḳlum bû ṣıfatlu bir güzel
Gitdi ṣabr u cân ḳaldum ḳurı ten (G.53/6)

Vucut aşk ateşiyle yanıp küle dönmüştür.Bu yüzden kül renklidir.Ateşin üzerine kül döküp onu muhafaza etme geleneği de zikredilerek,aşığın aşkını gizleme hususunda ne kadar müşkil hallerde olduğu gayet güzel ifade edilmiştir.

ᶜAşk odun ḫâkister-i tende nihân it dir nigâr
Lîk bunca dûdıla nice olur ṣaḳlanması (G.79/4)

Fütûhî divanında Kerbelâ hadisesi önemli bir yer tutar.Bir beyitte,âşıkın vücudunun sararıp solmasına,Kerbelâ faciasından duyduğu acı sebep gösterilir:

Bu ten-i zerdümde ser-tâ-ser dögünler dağlar
Şeh Hüseyn'in matemiyçün eyledüm ṭamġâ-yı ᶜaşḳ (M.6/4)

b. CAN

Can,varını yoğunu aşk yolunda harcamış olan âşıkın elinde kalan tek sermâyesidir.Sevgili onun herşeyini alıp götürmüş,şimdi de cânına göz dikmiştir.Âşıkın ise cana önem verdiği yoktur. Yeter ki vuslat olsun,o,buna da razıdır.Bu yüzden âşık tek varlığı olan can ile âdeta pazarlığa tutuşmuştur.

Laᶜl-i câna varumı virdüm velîkin cân diler
Şimdi cân ile durur ᶜâlemde bâzârum benüm (G.50/9)

Herşeyini yitiren âşıkın canının da çıkması an meselesidir. Bu yüzden beyitlerde "kıl gibi kaldı" ifâdesiyle dayanıksızlığına her an düzeninin bozulup yok olacağına işaret edilir.Canın kıl gibi kalması teşbihiyle sevgilinin beline de telmih vardır:

Biliñe ḳolumdan özge bir kemer bend eyleme
Cân ḥasetden ḳılca ḳaldı ḳânuma ḳılma cefâ (G.2/3)

Cânumı ḳıl ḳaddümi çeng eşkümi raḳḳâs ider
Vaᶜde-i vaṣl idicek dilberlerin eglenmesi (G.79/3)

Âşık aşk ateşiyle yandıkça canı dembedem erimektedir.Bu manada kişinin aşk derecesinin canından feragatle bir ilgisi olduğu fikri işlenmektedir.Pervânenin ateşte yaktığı nihâyet kanatlarıdır.Fakat âşık,bu ateş içerisinde varlığının en temel dayanağı olan canını yakmaktadır:

Âteş-i ᶜaşkuñla canumdan benüm her dem yanar
Yaktugı pervânenin şemᶜa nihâyet bâl u per (M.3/4)

c.YÜZ-YANAK

Âşığın yüzü hasretle sararıp solmuş,küle dönmüştür.Genellikle beyitlerde çehre-i zerd olarak geçer.Yüzün küle teşbih edildiği beyitlerde yanmak ifadesi de yer alır:

Dâg-ı hasretle yanup beñzüm küle döndi benüm
Lâle budagıyla yarab gülᶜizâr olmak neden (G.57/6)

Bir beyitte şâir yüzünün ağ olduğunu,ancak kanlı gözyaşlarıyla beraber yüzünün de al renge büründüğünü söyler.Burada yüzün her iki haline de işâret vardır:

Çok şükür nakkâş çeşmüm eyledi surh u sefîd
Yohsa evvelde hemân agidi ruhsârum benüm (G.50/3)

Âşık sevgilinin eşiğinden başka yere secde etmez.Oranın taşına toprağına yüzünü sürer.Bu yüzden yüzünün ay gibi parlamasına şaşırmamalıdır.Zîra o,sürekli mukaddes bir mekâna yüz sürmekte,oranın nûrundan nasiplenmektedir:

Kıblegâh-ı işigüñden gayra secde itmedüm
Tañ degül ag olsa rûy-ı mâh-veş yüzüm benüm (S.1/4)

Âşıkın kül gibi sararıp solmuş çehresinin birgün gül renkli hale gelmesi mümkündür.Şâir bunu "ebediyen gül renkli" diye niteler.Âşık sevgilinin kıpkırmızı dudaklarını asla hatırından çıkar-

maz.O hasretle döktüğü kanlı göz yaşları dolayısıyla âşığın yüzünü gül renkli hâle getirir.

Tâ ebed gülgûn olur bu çehre-i zerdüm benüm
Dilde nakş oldı hayâl-i la'l-i meygûnuñ senüñ (G.33/2)

ç. GÖZ(Çeşm)

Âşıkın en önemli özelliklerinden birisi de devamlı ağlamasıdır.Bu alelade bir ağlayış değildir.O,dert ve elemlerle sürekli kanlı gözyaşları döker.Gözleri ağlamaktan artık hasta olmuştur. Tek şifa kaynağı,bir rahmet olan sevgilinin ayağı toprağıdır:

Ey sabâ hâk-i reh-i cânânı gözler gözlerüm
Ağlamaktan hastadur dermanı gözler gözlerüm (G.43/2)

Âşığın en büyük hayali sevgiliyi görebilmek,hiç durmaksızın o mübârek yüze bakabilmektir.Ancak güneşten defalarca daha parlak o cemâli müşâhade hangi gözün harcıdır.İşte bu sebepten âşık, cemâle bakmaya doyamadığını,bundan dolayı zayıf düşmüş gözlerine şifâ dilediğini ifade eder:

Döymedi yâruñ cemâl-i berkıne bu nûr-ı'ayn
Ol zaîfe bakmaga mir'ate kuvvet vir gine (G.64/3)

Gözün görebilmesi ışığın mevcudiyetine bağlıdır.Herhangi biri için normal ışık kifâyet etse de,âşık için durum farklıdır.O, ışığını ancak sevgilinin cemâlinden alır.Eğer bu temâşa bir an kesilse,âşık kör olup kalır:

Şimdi dûr oldum cemâlüñden şu'â almaz gözüm
Göremez oldum cihânı şöyle kaldum bî-basar (G.3/2)

d. GÖZYAŞI(Yaş,Eşk)

Âşıkın en belirgin vasıflarından birisi onun kanlı gözyaş-

larıdır.Fütûhî divânında gözyaşı üzerinde çokca durulur.Beyitlerde,şekli,rengi,parlaklığı,hareketleri,çokluğu ve sürekli oluşu sebebiyle çeşitli hayal ve benzetmelere konu olur.Gözyaşı için şu sıfat ve teşbihler kullanılır : La l-i müzâb,sirişk-i erguvânî, leşker,çeşm-i hûn-feşân,cûy-ı Nil,âb-ı revân,eşk-i çeşm,encüm-i eşk,çeşm-i pür-hûn,Ceyhûn,sîm,şerbet.

Âşıkın gözyaşları alelade bir ağlayışla dökülen yaşlar değildir.Onlar kanlıdır,hatta sırf kandır.Rengi sebebiyle şâir,onların kan bile olmadığını,yardan ayrı derin bir hasret içerisinde çöllerde kalmış zavallı âşığa sunulan bir şerbet olduğunu ifade eder."kaynamak"fiiliyle gözyaşlarının ne kadar çok olduğuna da bir işâret vardır:

Dem degüldür gözlerümden ḳaynayup aḳan dümûᶜ
Deşt-i firḳatile dehr virdügi şerbetdür baña (G.1/4)

Gözyaşı rengi sebebiyle bir beyitde sirişk-i erguvâni olarak anılır.Âşık seherlerde vuslat niyâziyle sürekli sirişk-i erguvânî döker.Burda gözyaşı vuslat için yegane ilaç olarak sunulur.

Fütûḥî fetḥ-i bâb-ı vaṣliçün dermânı ᶜuşşâḳun
Seḥerlerde niyâzile sirişk-i erġuvânîdür (G.14/6)

Gözyaşları,kanlı oluşu sebebiyle çeşm-i hûn-feşân olarak, rengi sebebiyle şaraba benzetildiğinde ise la l-i müzâb olarak anılır.Hareketliliğinden dolayı âb-ı revân tamlamasıyla zikredilen gözyaşının sevgilinin ayağı tozuna ulaşmak için hiç durmaksızın aktığı belirtilir.Bu beyitte yüz ile gözyaşının sevgiliye olan hasreti dile getirilir:

Ayaġuñ tozuna yüzüm sürmege eşküm gibi
Nâr-ı firḳatde ḍırûb-ı âb-ı revânum dôstum (G.42/4)

Vuslatın bir bağa teşbih edildiği yerde,âşığın gözyaşı da o bağı canlı ve diri tutan suya benzetilir.Bağın hayatiyeti için su neyse,vuslat için gözyaşı da odur.Bu beyitte aynı zamanda mükemmel bir sebep sonuç ilişkisi göze çarpar.Ağlamayanın vuslata ermesi mümkün değildir:

Anuñçün seyl olur bu eşk-i çeşmüm
Didiler ṣu gerek bâğ-ı viṣâle (G.59/5)

Güzeller iltifat için altın,gümüş isterler.Canından başka hiçbir varlığı olmayan zavallı âşığın böyle bir servete sâhip olması elbette düşünülemez.Onun artık,kıl gibi bir can,kanlı gözyaşları ve âh u zârdan başka hiçbirşeyi kalmamıştır.Böylesi bir durumun ifade edildiği beyitlerde gözyaşı,rengi sebebiyle altına benzetilir:

Güzeller sîm u zer ister benüm ʿâlemde nem vardur
Sirişk-i erğuvânî renk u âh u zârdan ġayrı (G.68/6)

Gözyaşı,tane tane oluşu,şekli ve parlaklığı sebebiyle yıldızlara teşbîh olunur.Bu tür ifadelerin yer aldığı beyitlerde, güzellik gökyüzüne,sevgilinin yüzü güneşe benzetilir.Aşağıdaki beyitte sevgilinin âşıka niçin iltifat etmediği,niye onunla ilgilenmediği daha iyi anlaşılmaktadır.Güneş çıkınca yıldızlar görünmez olur.Dolayısıyla güneş yüzlü sevgilinin bir yıldıza benzeyen âşıkın gözyaşlarını farketmemesi normaldir:

Yaraşmaz âsumânuñda görinmek encüm-i eşküm
Sipihr-i ḥüsne luṭfile yüzüñ çün âfitâb oldı (G.78/3)

Gözyaşı,fazlalığı,coşkunluğu ve hiç durmaksızın akması cihetleriyle ırmağa benzetilir.Böylesi durumlarda mübâlagaya başvurularak,ırmakların coşkunluğu ve fazlalığının onun yanında hafif kaldığı belirtilir.Fütûhî divanında gözyaşları iki beyitte

Nil ve Ceyhun nehirlerine benzetilmiştir:

Cemâlünden cüdâ bu çeşm-i pür-hûn
Taşup yiglemez oldı hemçu Ceyhûn (Mes.3/8)

Başuma sultân idüm mısr-ı ferâgatde emîn
Geldi gussan ceyşi akıtdı gözümden cûy-ı Nil (G.37/2)

Bir beyitte de gözyaşı merhamet ve istimdâd dilemek için bir şefaatçi olarak sunulmuştur.Burda rengi dolayısıyla sîm-i eşk tamlamasıyla ele alınan gözyaşının aynı zamanda ne kadar değerli bir meta olduğu da vurgulanmış olmaktadır.Gözyaşının bir şefaatçi olması karşıdakinin ilgisini çekmesi dolayısıyladır:

Sîm-i eşkümle zer-i ruhsârumı itdüm şefî'
'Akl u sabr u cân u dille varumı itdüm şefi' (S.6/1)

Gözyaşları,coşkunluğu ve hareketleri sebebiyle rakkasa teşbîh olunmuştur.Burada gözyaşı,sevgili için bir eğlence,âşık için ise bir azap olan durumunu izahda söz konusu edilir:

Cânumı kıl kaddümi çeng eşkümi rakkâs ider
Va'de-i vasl idicek dilberlerin eglenmesi (G.79/3)

e.BOY(Kadd,kâmet)

Âşıkın boyu dert ve gamlar sebebiyle iki büklüm olmuştur. Çeşitli teşbihi unsurlar kullanılarak bu duruma örnekler verilir. Boy,şekli cihetiyle,nûn ve dal harflerine,hilâle,yine eğri oluşu ve âh u vâh seslerini terennüm ettiğinden çeng adlı müzik aletine benzetilir.

Âşıkın boyu,sevgilinin gam ve kasvetinden dolayı halka-i nun gibi bükülmüş,adeta hilale dönmüştür:

Büküldi halka-i nûn gibi kaddüm
Gamundan döndüm ey mâhum hilâle (G.59/3)

Şâir,sevgilinin vefâsızlığına işâret ettiği bir beyitte,sevgilinin onun perişan haliyle eğlendiğini belirtir.Aynı zamanda beyitte kullanılan,âşıkın vücut aksamıyla ilgili kelimeler,bir eğlence ortamını şenlendiren,saz,rakkas gibi çeşitli unsurları da çağrıştırır.Vefâsızlıktan dolayı âşıkın canı kıl,boyu çeng,gözyaşları rakkas olmuştur:

Cânumı kıl kaddümi ceng eşkümi rakkâs ider
Va'de-i vasl idicek dilberlerin eglenmesi (G.79/3)

Bir beyitte de âşıkın boyunun sevgilinin saçları gibi kıvrım büklüm olduğu belirtilir.Bu tür bir şekil alış,iki büklüm olmaktan elbet de çok daha beter bir durumu yansıtır:

Ham-ı zülfün gibi kaddüm ham oldı
'Izârum dem-be-dem nem-ber-nem oldı (Mes.1/1)

f.SÎNE

Âşıkın sinesi yaralı,kan-bere içerisindedir.Buna sebep,sevgilinin cevr u cefası,attığı gamze ve kirpik okları,çekilen derin ızdırap ve hasretlerdir.Bu sebeplerle sine,vîraneye,külhene ve sürekli dövülmesi dolayısıyla davula benzetilir.

Âşıkın sînesi âlevler içinde yakıcı bir külhendir.Sevgilinin sürekli âşıktan kaçması,nazlı insanların külhenden incinmesi ve hoşlanmamasıyla izâh edilir:

'Acep midir kaçarsan sîne-i sûzân-ı 'âşıkdan
Mukarrerdür ki şâh-ı nazenîni incidür külhen (G.52/2)

Bir beyitte âşıkın evsâfı zikredilirken onların ünvân,şan ve şeref peşinde olmadığı belirtilir.Çizilen portrede,sîne davula, gözyaşı askere,âh da aleme benzetilerek savaşa giden bir ordu veya asker imajı gözlerimizin önünde canlandırılır.Bu evsâf âşık

için ünvanların en mükemmelidir,o,başka ünvan peşinde değildir:

Sîne ṭabl u eşk-i çeşmüm leşkerüm âhum ʿalem
Şâh-ı ʿuşşâḳa bu besdür ġayrı ʿünvân istemez (G.21/3)

Yediği darbeler sonucu artık harâbeye dönmüş âşıkın vücudunda sîne,bir virâne olarak vasıflandırılır.Burada hazinenin vîranede bulunduğu inanışı da zikredilerek,âşıkın bir hazine olan sevgiliyi sînesine çekmesinin normal olduğu dile getirilir:

Sîneye çekse Fütûḥî n'ola ol sîm teni
Ġayrıdan ṣaḳlamaga gencini vîrâne çeker (G.12/9)

g- Ciğer:

Âşıkın ciğeri yaralıdır ve ondan sürekli kanlar akar.O,hasretle yanıp tutuşmaktadır.Bu sebeple ciğer sürekli olarak yanıp kanlar içinde kalan şeklinde tavsif edilir:

Kimse bilmez nice çeker dilleri küllâb-ı zülf
Kimse görmez âteş-i ruḫsâruña yanar ciger (G.13/2)

h- Baş:

Âşık için baş,sevgili uğruna feda edilecek yegâne varlıktır. Âşık için başının hiç bir değeri yoktur.Bir beyitte,sevgilinin saçları tuzağında gizlenmiş benlere ulaşmak için,bir dâne bile yiyemeden başın verildiği ifade edilir:

Göz ḳarardup sînenin aġına düşdi mürġ-i dil
Ṭatmadı bir dâne ḫâlünden yoluñda virdi ser (G.13/7)

Âşıkın başı gamlarla doludur.Bir beyitte gam'a hitab edilerek,artık âşıkın başında yaylamasına bir son vermesi istenir:

Yeter başumda yayladuñ dilümde kışladuñ ey ġam
Bulumaduñ mı bir miskîn dil-i nâ-şâddan ġayrı (G.69/4)

Yaşlı gözler,yanan bir yürek ve toprak olmuş bir cisimle beraber baş da, "hevâ ve heves" peşinde bir unsur olarak zikredilir. Bu beyitte aynı zamanda enâsır-ı erbaa'ya güzel bir örnek vardır:

Takıdup erkânumı ʿaşkuñ şehâ gör nʿeyledi
Gözde su yürekde od başda hevâ cismüm türâb (G.6/3)

2- MADDÎ VE MANEVÎ HALLER:

a- Âh,feryâd,figân,nâle:

Âşıkın en belirgin vasıflarından birisi, sürekli âh u vâh içerisinde bulunmasıdır.Âh; ateş,dumân,yel ile birlikte,göğe çıkışı, ince ve uzun şekli,hareketliliği gibi muhtelif husûsiyetleri cihetinden çeşitli hayal ve benzetmelere konu olur.Âh için şu benzetme ve hayallere yer verilir.Âh-ı ateş-bâr,alem,dûd,bâd,tîr-i âh,ejdehâ, âh-ı ciger-sûz vb.

Âşıkın ömrü âh u vâhla geçer.O ah adeta ateş yüklüdür,yakıp kavurur.Zavallı âşık dünyada bir saadet yüzü görmemiş,umudu artık âhirete kalmıştır:

Figân u âh u vâh ileʿömür geçdi bu dünyâda
Meger cennetde ola yârab bize kucması Rıḍvân'uñ (G.34/5)

Yakılıp yıkılmış bir vîraneden çıkan dumanla,âşıkın âhı arasında bir ilgi kurulur.Âşıkın vücûdu da cevr u cefâlarla yakılıp yıkılmış,bir harâbeye dönmüştür.İşte bu harâbenin her zerresinden âh dumanları yükselmektedir:

Dûd-ı âhum her mesâmimden çıkarsa ṭañ mıdır
Dest-i ẓulm-i yârile vîranedür göñlüm benüm (G.48/3)

Âh,letâfeti ve hareketliliği sebebiyle rüzgara teşbîh olunur. Rüzgarın bulutları haraket ettirmesi hadisesinden faydalanarak,âşık, sevgilinin kûyı üzerinde karaltılar oluşturan bulutlara âhından sakınmalarını söyler:

Bâd-ı âhumdan ḥaẕer ḳılsun sehâba söyleñüz
Çoḳ ḳaraltular aṣarmış kûy-ı cânân üstüne (G.62/7)

Âh u zâr,kanlı gözyaşlarıyla birlikte aşıkın yegâne sermayesi olarak zikredilir:

Güzeller sîm u zer ister benüm ʿâlemde nem vardur
Sirişk-i erğuvânî renk u âh u zârdan ğayrı (G.68/6)

Figan ve âh u vâh aşık için istimdâd isteyebileceği yegane kozlardandır. Âşık sevgiliden sürekli merhamet dilenir. Ancak bütün ağlayış ve yalvarmalara rağmen yine de pek yüz bulduğu söylenemez. İşte böylesi bir hali anlatan şâir, bir oka benzettiği âhının göklere yükseldiğini fakat sevgiliye ulaşmadığını, taşların bile onun feryâd u figânına kulak verip acımasına rağmen sevgilinin bir dem bile bakıp merhamet etmediğini söyler:

Tîr-i âhum âsumâna geçdi aña geçmedi
Bilmezem yârab nedür ol şehsüvâruñ göñlegi (G.75/3)

Ṭaşlar feryâduma raḥm eyleyüp feryâd ider
Diñlemez ol seng dil ḥayfâ fiğânum bir nefes (G.24/2)

Âşıkın âhının yakıcılıktaki şiddet ve tesirini vurgulamak amacıyla âh-ı ciger-sûz tamlaması kullanılır. Burada da ciğerleri yakan âhın eflâki bile yaktığı, fakat sevgiliye zerrece tesir etmediği belirtilir:

Yaḳdı eflâki meded âh-ı ciger-sûzum benüm
Yâr u düşmen dôst yârab diñlemez sözüm benüm (S.1/4)

b- Yara:

Âşıkın bütün vücudu, ciğeri yara bere içindedir. Buna sebep, kirpik ve gamze okları, yarin vefâsızlığı, feleğin cevru cefâsıdır. Yaralar içinde bir vücut, âşıkın en önemli vasıflarındandır.

Yara, çeşitli teşbihlerle ele alınır. Şekli ve rengi dolayısıyla güle benzetilir:

Ruẖuñ ki olmaya bağ içre nazarda
Dögünlerdür baña güller cigerde (Mes.1/6)

İçinde bulunduğu bütün olumsuz şartlara rağmen âşık halinden pek de şikâyetçi değildir. Aşk yolunda yürümek şereflerin en büyüğü-

dür.Bela ve mihnetler bu uğurda varlığını ortaya koymanın yanıda bir hiç sayılır.Âşık,bütün evsâfını perişanlık içerisinde göstererek âdeta kendinin âşık olduğunu isbatlamaya çalışır.Gerçek âşık odur ki derdine asla merhem aramaz.Aksine bu perîşan hali bir şeref addeder:

Yılda bir kez tâzeler dâġ-ı derûnın lâleler
ʿÂşıḳ-ı dil-sûz odur daġın yerin berd eylemez. (G.23/2)

Yara,şekli itibâriyle-âdeta bir şeyi ispatlamak istercesine-damgaya teşbih edilir.

c- Gam,Gussa,Dert ve Elem:

Aşık devamlı gamlıdır,dert ve elem içerisindedir.Âh u feryâdın sebebi zaten budur.Gam,âşıkın başından hiç eksik olmaz,bu yüzden ona tarizlerde bulunur:

Yeter başumda yayladuñ dilümde kışladuñ ey ġam
Bulumaduñ mı bir miskin dil-i nâ-şâddan ġayrı (G.69/4)

Dert ve elem,âşıkın vücudunu harabeye çeviren belalar olarak ele alınır.Çekilen bunca dert ve elemler sonucunda vucut bir harâbeye dönecek,âkıbet gam baykuşu o harabeye konacaktır.Baykuş-uğursuzluk inanışından yararlanılarak,gam,baykuşa teşbih olunur:

Bülbül-i gülzâr-ı ʿaşḳum âh kim dert u elem
ʿÂḳıbet mülk vücûduna uşurur bûm-ı ġam (G.46/1)

Bir beyitte şâir harflerle oynayarak içinde bulunduğu durumu anlatmaya çalışır.Sevgilinin boyu elif,saçları lam,dudağı mim'dir. Bu üç harfin birleşmesiyle " elem " kelimesi ortaya çıkar.Sevgilinin bu evsâfı âşıkı elemler içinde bırakmaktadır:

Ey elif ḳâmet dehânuñ mîmi lâmı zülfünüñ
Düşeliden altına gitmez ẖayâlümden elem (G.46/2)

Âşık mutluluk için bütün varlığıyla kendini vuslata adamıştır.O an için bütün mihnetlere katlanırken,yaşadığı sürece sevgiliden gelecek belâlarla da huzur bulur.Sadece lütfu değil,yârin gussa-

sı da gönlünü şâd eder:

Guşşan ile şâddur firkatde mahzûnun senün

Cândan kıymetlidür bu 'aşk-ı mahzûnun senün (G.33/1)

Varlık içerisinde âşık yapayalnız kalmıştır. Onun ne hâlinden anlayanı vardır, ne de bir hemderdi. Gamdan başka bir dostu yoktur. Aşağıdaki beyitte bu durum ifade edilirken âşıkın gama katlanmaktan başka bir yolu olmadığı anlaşılmaktadır. Zîrâ başkaca bir hemhâli bulmak mümkün değildir:

Geçdi 'ömrüm zârile dünyâda mahrem bulmadum

Görmesün 'âlemde ġam ġam gibi hemdem bulmadum (G.45/1)

ç- Cefâ:

Cevr u cefâ sevgilinin şanındandır. Âşık sürekli olarak sevgili tarafından cevr u cefa görür. Bu tür bir hal genelde âh u zâr ile birlikte zikredilir. Sevgilinin gamzesi, gözü ve beninin cefâda üstüne yoktur. Sevgilinin âşıka karşı kayıtsızlığı, rakible berâber oluşu, her seferinde mahallinden onu kovuşu, âşıkı derin cefalara ġark etmektedir. Bir beyitte şâir, "istediği kadar cevr u cefâ etsin, yine de ümidini kesme" diyerek aşk hususundaki isrârını belirtir. Sarsar-ı ibrâm (şiddetli ısrâr) ile eninde sonunda kerem kapısının açılacağına, sevgilinin ona iltifat edeceğine inanır. Burda, cevr u cefânın âşıkı asla yolundan döndüremeyeceği anlaşılmaktadır. Zira, ister lütuf, isterse cefâ etsin, ondan başka umut kapısı, sığınılacak bir merci yoktur. Burada ister istemez Erzurumlu İbrâhim Hakkı'nın, "Kahrın da hoş, lütfun da hoş" sözleri akla gelmektedir. Tasavvufi anlamla bir hak yolcusu olan âşık, gelip geçici olan bu dünya hayatının bütün sıkıntılarına katlanır. Onu yolundan döndürmek isteyen bütün tuzak ve tehlikelere sabırla göğüs gerer, ümitsizliğe düşmez. Zîrâ bir müddet sonra vuslat ve nihâyetsiz nimetlerle karşılaşacak ve ebedî huzura kavuşacaktır. Ebedî olan gelip geçici olana nasıl fedâ edilir? Bütün bunların ifade edildiği beyit bizlere, "Allâh'tan

ümidinizi kesmeyiniz."(Zümer Sûresi,âyet:53) ayetini hatırlatmaktadır.Beyitteki"sarsar-i ibrâm" (şiddetli ısrar) terkibi,"Allah'tan ısrarla isteyiniz."(61) hadisinin adetâ başka bir şekilde ifade edilmiş hâlidir.Dolayısıyla beyit,bünyesinde hem bir âyeti, hem de bir hadisi mazmûnen ihtivâ etmektedir:

Ey Fütûhî biñ cefâ kılsa ümîdiñi kesme kim
Ṣarṣar-ı ibrâm ile meftûḥ olur bâb-ı kerem (G.46/7)

d- Ayrılık (Firkat),Hasret:

Âşık,sürekli olarak; yakıcı,kahredici,canları eriten bir hasret içindedir.Kimi zaman tümüyle sevgiliye,kimi zaman boyuna,kimi zaman da âb-ı hayat olan dudaklarını özlemektedir.Zaten,âh u vahın, yara-bere içinde kalmış vücûdun,bütün mihnetlerin müsebbiblerinin başında bu derin hasret ve gurbet gelmektedir.

Âşık, gözyaşlarına sebep olarak ayrılığı gösterir.Burada ayrılık,nâr-ı firkat şeklinde ifade edilmiştir.Dolayısıyla firkat ateşler içinde kalma halidir:

Ayaġun tozuna yüzüm sürmege eşküm gibi
Nâr-ı firḳatde ḍırûb-ı âb -ı revânum dôstum (G.42/4)

Ayrılık,âşıkı derin kederler içinde bırakmakla beraber,yine de bu firkatte sevgilinin dert ve elemiyle başbaşa olduğu için tam olarak yalnız sayılmaz.Aşık için bu da bir tesellidir:

Ġuṣṣañ ile şâddur firḳatde mahẓûnun senüñ
Cândan kıymetlidür bu ᶜaşḳ-ı maḫzûnun senüñ (G.33/1)

Hasretin âşıkı derin üzüntüler içinde bıraktığı küle dönmüş yüzünden bellidir.Burada hasret,dâġ-ı hasret şeklinde ifâde edilirken ayrılığın açmış olduğu derin yaralara da işâret vardır:

Dâġ-ı hasretle yanup beñzüm küle döndi benüm
Lâle budagıyla yârab gülᶜıẕâr olmaḳ neden (G.57/6)

61-ez-Zebîdî,Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi,(Ter.Kâmil Miras),D.İ.B.yay.İst.1988,C.12,s.331

e- Kan(dem):

Kan; âşıkın gözyaşı,yaraları ve ciğeri münâsebetiyle söz konusu edilmektedir.Rengi sebebiyle,şarap,şerbet,erguvan,gül ve ateş gibi kırmızı renkli nesnelere teşbih olunur.Aşağıdaki beyitte gözyaşı sâfi kana ve çöllerde susuzluktan yanmış olan âşıkın ihtiyacı olan şerbete benzetilir:

Dem degüldür gözlerümden ḳaynayup aḳan dümûᶜ
Deşt-i firḳatde dehr virdügi şerbetdür baña (G.1/4)

f- Aşk:

Fütûhî divânında aşk,üzerinde en çok durulan bahsi teşkil etmektedir.Esasen aşktan başka zaten üzerinde durulmaya değer görülen bir mevzu mevcut değildir.Sevgilinin evsâfı,âşıkın hal-i pür-melâli, rakibin ihânet ve tuzakları bütünüyle aşk macerasının çok değişik tecellilerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

Divanda; gazeliyyat bölümünün 24 beyitlik 29'uncu ve 6 beyitlik 30'uncu,müteferrikât bölümünün 9 beyitlik 6'ıncı gazelini ve mesnevi bölümünün 23 beyitlik iki mesnevisi(redifleri"aşk" olmak üzere) sadece aşk ve aşkın halleri bahsine ayrılmıştır.Dolayısıyla tam olarak 62 beyit sadece aşktan bahseder.Zaten diğer bütün beyitlerde de dolaylı veya dolaysız aşktan başka hemen hemen mevzu yoktur.

Aşk,varlığın esâsı,ana gayesi olarak ele alınır.Kendini aşkın sihirli câzibesine kaptırmayan hiçbirşey yoktur.Güç,kuvvet ve asalet ancak aşk ile mümkündür.Aşkın varlığı tâ ezelde kararlaştırılmış,kudret eliyle varlığın her zerresine kazınmıştır.Bu yüzden aşkın ezeli ve ebedi binasını yıkmak hiçbirşeyin veya kimsenin harcı değildir:

Tâ ezelde dest-i ḳudretle yazılmışdur meger
Ṭop-ı endûh ile yıḳılmaz der u dîvâr-ıᶜaşḳ (G.29/8)

Alış verişle uğraşan her tüccarın ziyan etmesi imkan dahi-

lindedir.Fakat aşk,öylesine sihirli bir sermayedir ki,işi aşk olan tüccarın ziyan etmesi asla düşünülemez.Zîra o,can verirse yerine can alır:

La'l-i yâre zâhidâ can virmek hüsran degül

Cân virüben cân alur itmez ziyân tüccâr-ı 'aşk (G.29/9)

Bütün simyâcıların asıl peşinde koştuğu iksir aşktır.Zira o, herneye dokunsa onu altın eder.Burada,düştüğü aşk ateşinden,ızdırap ve acılardan mütevellit sararıp solmuş âşıkın ten rengiyle altın arasında bir ilişki kurulmaktadır.Aşka meczûp olanın rengi altın sarısına döner:

Kîmiyâ-yı şevkle zerrîn kabâ eyler tenin

İşini altun idüpdür hâce-i bâzâr-ı 'aşk (G.29/10)

Aşk; cana lezzet,kalbe kuvvet ve akla dikkat veren yegâne ilaçtır.Aşkın bizzat kendisinin olduğu kadar,ondan bahsederek konuşmanın da hazzını başka birşeyde bulmak mümkün değildir:

Câna lezzet kalbe kuvvet 'akla dikkat virmede

Olmaya hergiz nazîri lezzet-i güftâr-ı 'aşk. (G.29/11)

İnsan hasta olduğu zaman her köşeyi bucağı arayıp derdine derman aramaya başlar,sağlığına kavuşmak içn katlanamayacağı mihnet, devâsına başvurmayacağı tabip yoktur.Fakat aşk öylesi bir hastalıktır ki âşık bu dertten asla kurtulmak istemez.Hattâ onu bu hastalıktan kurtaracağını iddia eden bütün devâları-mevcut olsa bile- bir pula satın almaz.O, aşk derdiyle mest ve yine o dertten memnundur:

Şerbet-i cân-bahş lokmanı baña 'arż eylemeñ

Bir pula almaz hezârân sıhhati bîmâr-ı 'aşk (G.29/15)

Beyitte,"lokmân"kelimesi,lokma ve Lokmân olarak tevriyeli kullanılmış olabilir.Lokman'la ünlü tabibin kastedildiği ise aşikârdır.

Kelebek(pervâne) sihirli bir cazibeye kapılarak ateşe doğru atılır.Bu atılış ve akabindeki yanıp kül oluş onu insanlar içinde efsâneleştirmiştir.Şâir,kelebeğin bu şöhretinin sırf aşkın-

dan dolayı olduğunu söyler.Eğer aşk olmasaydı o,alelâde bir sinek olarak kalacaktı:

ʿAşḳıledür ʿâlem içre şöhreti pervânenün

Yoḳsa bir kemter megesdür olmasa âs̱âr-ı ʿaşḳ (G.30/4)

Aşk,ancak ehli tarafından layıkıyla anlaşılabilecek manevi bir haldir.Câhil cühêlânın onu idrâki düşünülemez.Onun sırlarının ifşâsı bu hususta bir vukûfiyeti olmayan için hiçbirşey ifade etmeyeceğinden şâir,aşkın sırlarının müddeî'ye söylenmemesi gerektiğini ifâde etmektedir:

Ey Fütûḥî gûş-ı nâdândan ṣaḳın eşʿârını

Müddeʿîye eyleme fetḥ-i der-i esrâr-ı ʿaşḳ (G.30/6)

Âşıkın gece gündüz âh u vâh içerisinde dolaşması,dermansız dertlere düçâr olup,sararmış bir yüz,kanlı gözyaşları ve yara-bere içinde kalmış bir vücutla çöllere düşmesi,gam ve kederlere tutulup kendinden geçmiş bir halde âlemi baştan ayağa mest görmesi,işte bütün bunlar,onun yaşamış olduğu derin aşkın izlerindendir:

Fikr-i zülfüñle beni gör n'eyledi sevdâ-yı ʿaşḳ

Sîne çâk u baş açuḳ fem kef-feşân rüsvâ-yı ʿaşḳ (M.6/1)

Genci ve yaşlıyı perişân eden,cihan pehlivanlarının sırtını yere getiren,sultanları dervîş,tilkiyi aslan,şâhı ve dilençiyi bir eden sadece aşktır:

Gel bed-nâm iden pîr u civânı

Zebûn idüp başan her pehlivânı (Mes.2/3)

Gel ey sulṭanları dervîş idenʿaşḳ

Gel ey serkeşleri dil-rîş idenʿaşḳ (Mes.2/5)

Gel ey rubâhı aslan eyleyenʿaşḳ

Gedâ vü şâhı yeksân eyleyenʿaşḳ (Mes.2/6)

Şâire göre varlığı,bu varlık içinde olup biteni anlamak aıl ile mümkün değildir.Mevcûdâta aşk ile bakmadan idrak imkan dışıdır:

Degül tahsîl-i hâsıl kâr-ı ʿakıl
Talmadın ʿaşk-ı mevcûdı ne hâsıl (Mes.2/15)

Âşıkın zühd ü takvâyı bırakıp aşk yolunu seçmesi şuurlu bir tercihin sonucudur. Zîra o inanır ki aşktan başka hiçbir şey râh-ı Hüdâ'yı gösteremez. Allâh'a ulaşmada tutulacak yegâne yol, aşk yoludur. Aşkla şâirin neyi kastettiği böylece meydâna çıkmış olmaktadır:

Nice ben itmeyem ʿaşka nidâyı
Ki oldur gösteren râh-ı Hüdâ'yı (Mes.2/19)

Şâir, aşk husûsunda insanları ikiye ayırır. Eğer aşk ateşine sahip değilse hiçbir gönülden cevher sâdır olamaz. Hangi gönül ki aşkın nûruna sâhip değildir, o, derin bir zulmet ve karanlık içinde bocalamaya mahkumdur. Bu hükmün tersine olarak, aşk ateşine sahip olanlarsa elbette ebedi bir hazz ve idrâk içindedirler:

Şuʿle virmez âteş-i ʿaşk olmazsa kandil-i dil
Nûr-ı nâr-ı ʿaşk olmayan dili zulmetde bil (Müfred 3)

Bir beyitte aşkın ne muazzam bir güç ve ihataya sahip olduğu gayet güzel bir örnekle gözler önüne serilmektedir. Arş, âlemin en tepesindeki mukaddes makamın adıdır. Tabiri câizse kâinâtın tavanı mesabesindedir. Bu yüzden arş, bütün alemi kapsar, ihâta eder. Şâir, işte bilinmekte olan bu hakikatten yola çıkarak, yerlerin ve göklerin arş denizi içinde bulunduğunu-arşın bu kadar mazzam bir büyüklüğe sahip olmasına rağmen-binlerce arşın ise bir damla aşk içinde gark olup gittiğini söylemektedir. Bu beyitte ifade edildiği şekliyle düşündüğümüzde, aşkın ne kadar akıllar ötesi bir hakikati ifade ettiği, onun günlük veya dünyevî hay-huylardan ne kadar uzakta olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Bahr-ı ʿarşa gark olupdur gerçi eflâk u zemîn
Sad hezerân ʿarş gark-ı katre-i deryâ-yı ʿaşk (M.6/2)

III- RAKİB

1- Umûmî Olarak Rakîb :

Rakîb,sevgili ve âşıkla birlikte ele alınır.Âşıkın en büyük düşmanıdır.Vuslat yolunda en büyük engel ve âşıkınbaş belası olduğu için sürekle kötü sıfatlarla anılır.Müddeî,kâfir,yezîd,haricî,ağyâr diken,köpek,şeytân,zehir,tâun-ı ekber vb. sıfatlar rakip için kullanılan bazı benzetmelerdendir.

Sevgili,âşıka sürekli cevr u cefâ ederken rakibe hep ihsanlarda bulunur.Âşık ayrılık çöllerinde susuzluktan ölmek üzereyken rakip vuslat bahçelerinde sevgilinin izzet ve ikramıyla nimetler içerisinde yaşamaktadır:

Deşt-i firkatde Hüsâm oldı dirîğâ teşne-leb
Bâğ-ı vuşlatda rakîbün ğarka-i âb-ı zülâl (G.38/7)

Rakib,âşık tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılan bir tiptir.Âşık bütün gücü ve maharetiyle onu yok etme savaşına girer,fakat bunda muvaffak olamaz.Bu muvaffakıyetsizliğe rağmen âşık yılmadan mücâdelesini sürdürür.Bunu ezeli bir savaş kabül ederek,ya kendinin öleceğini veya rakîbi öldüreceğini,bu kavganın nihayetinin gazilik yahud da şehâdet olacağını söyler:

Ġam degül ben ya ölem yâhud rakîbi öldürem
Ya ğazâdur ya şehâdet hâsıl-ı peygâr-ı ʿaşk (G.29/18)

Rakîb,âşıkın saadetini asla çekemez.Elinden geldiğince ona kötülük yapmaya çalışır ve bundan da zevk alır.Zavallı âşık bir vakit sevgilinin eşiğine kadar varmışken,rakîbin fitne ve müzevirliği sonucu oradan hemen sürülmüştür:

Bu Hüsâm'ı yâr işigünden felek tiz sürdügi
Bu ki başı göge irdi diyu geçmişdür rakîb (G.8/5)

Âşık ne zaman kûy-ı yâre gitmeye cehd etse orada bir köpek gibi bekleyen rakibi görür.O,orada beklerken lâlin kevserinden içmek asla nasîb olmaz.Burada rakib,âdeta evin bekçiliğini yaparak

geleni eve yanaştırmayan bir köpek olarak tavsîf edilmiştir:

Cennet-i kûyuñda laᶜlüñ kevseri olmaz naṣîb
Seg raḳîbün âvâzesinden kim ki bî-bâk olmadı (G.71/4)

Rakibin bütün hile ve tuzaklarından kendini korumaya çalışan âşık, bunun için çeşitli yollara başvurur. Fakat bulduğu hiçbir yöntem işe yaramaz. Sâdece sevgilinin dudağının hayâlidir ki, bu derde dermân rakîbin zehrine tiryâk olabilir:

Dildeki zehr-i raḳîbe çoḳ devâ ḳıldum Ḥüsâm
Hîç ḫayâl-i laᶜl-i cânân gibi tiryâk olmadı (G.71/6)

Rakîbin mevcûdiyeti sadece aşıkın mahallinde değildir. Onun kokusunun (varlığının) erişip bir vebâ gibi sarmadığı hiçbir yer yoktur:

Bir vilâyet var mı irmeye aña şemm-i raḳîb
Şehr u ḳarye bulmadı tâᶜun-ı ekberden ḫalâs (S.5/4)

2- Rakible İlgili Benzetme ve Çeşitli Unsurlar:

A- Rakible İlgili Benzetmeler:

a- Kâfir:

Bir hakâret olarak rakib kâfir sıfatıyla anılır. Kâfirin cennete giremeyeceği esâsı zikredilerek, bir cennete benzetilen sevgilinin bulunduğu mahalde kâfir olan rakibin ne işi olduğu sorulur:

Ravża-i kûyuñda ey ḥûri-liḳâ n'eyler raḳîb
Bâġ-ı cennet içre var mıdur baṣa kâfir ḳadem (G.46/4)

b- Ağyâr:

Kerbelâ hadisesinin mecâzi bir kullanımında rakîb, ağyâr olarak vasıflandırılır. Bu beyitte şâir, Hüseyn kelimesini, hem kendi ismi (mahlas olarak), hem de Hz. Hüseyin yerine tevriyeli bir şekilde kullanır ve gam'a da kerbelâ sıfatını verir. Aynı beyitte rakibe yezit benzetmesi de yapılır:

Hüseyn'i kerbelâ-yı ġamda katl itdürme aġyâra

Yezîde bir tabanca ur gözine teng ola meydân (G.56/5)

c- Diken:

Gül,hemen bütün insanların en beğendiği çiçektir.Rengi,letâfeti,kokusu ve şekli itibariyle dâimâ bir câzibe merkezi olmuştur. Fakat ona uzanan elleri her zaman kan emici bir diken karşılar.İşte bir gül olan sevgilinin de dikeni rakibdir.Âşıkın iştiyakla tutuşmuş eli bu dikeni aşıp da bir türlü sevgiliye ulaşamaz.Hasret ve çâresizlikten harap olmuş âşık gülle beraber niçin dikenin de olduğunu sormaktadır:

Ey kemâl-i kudret ıssı gülde ḫâr olmak neden

Âb-ı rûy-ı her dü'âlem ḫâre yâr olmak neden (G.57/1)

Beyit değişik bir şekilde yorumlanacak olursa şâir,gül olmak varken insanların neden diken olarak kalmayı tercih ettiklerini anlamadığını söylemiş olabilir.Gül olmak,varlığın yaratılış gayesine uygun bir ömür sürmek-çileli de olsa-,diken ise âlemin sırlarını idrake uğraşmayıp bir hay-huyla ömür geçirip hebâ olarak gitmek şeklinde yorumlamak mümkündür.

ç- Köpek:

Rakip en çok köpeğe teşbih edilmektedir.Hakâret ve aşağılama için sık sık kullanılmaktadır.O,bir köpek gibi sevgilinin kapısını bekleyerek âşıkın oraya ulaşmasına sürekli engel olur:

Cennet-i kûyuñda la'lün kevs̱eri olmaz nasîb

Seg rakîbün âvâzesinden kim ki bî-bâk olmadı (G.71/4)

Sevgili sürekli âşıkı imtihan eder ve onu denemek için hiç olmadık isteklerle zora sokar.Fakat âşık bundan kaçacak değildir. Sevgili,âşıka köpek rakibin boynunu öpmesini söyler,o da bunu canla başla kabül eder.Sevgilinin âşıka yer olarak kapısındaki köpeklerin yanını göstermesi ve ona bir köpek muâmelesi yaptığı düşünülürse,

köpek olan rakıbin boynunu öpmekten neyin kastedildiği daha iyi anlaşılmaktadır. Zîra köpekler boğuşurken önce birbirlerinin boğazına sarılırlar. Rakibin boynunu öpme motifi divanda çok sık kullanılmaktadır:

Cân u dilden seg rakîbün boynunı öpsün Hüsâm
Seglerüm sevmez deyü tek itme bühtân üstüne (G.62/9)

Yâr dimiş kim beni severse cânile Hüsâm
Boynunı öpsün rakîbün hûb hidmetdür baña (G.1/7)

d-Şeytân:

Şeytan mel'un bir yaratıktır. Rakibin bu sıfatla anılması onun ne kadar kerih görüldüğüne bir işârettir. Bir beyitte şâir, kendini Ferhad'la karşılaştırırken, onun dağ-taşla uğraştığını, bir şeytan olan rakible savaşın ne olduğunu ancak kendinin bildiğini söyler:

Hemân kühsârile olmuşdı Ferhâd'ın dahî cengi
Rakîbile buluşup görmedi ol ceng-i şeytânı (G.67/4)

B- Rakîb İle İlgili Çeşitli Unsurlar:

a-Rakîbin Kanı:

Rakibin kanı buz gibi soğuktur. Ona yer olarak sadece Cehennemi lâyık gören âşık, o buz gibi kanıyla orayı bile söndüreceğinden korkmaktadır:

Gerçi duzah gibi yer yokdur rakîbe lîk ben
Korkarum söynür dem-i serdiyle nâr-ı cahîm (G.40/4)

Âşık, rakîbin kanını içmeye can atar. Kanını içmek deyimiyle onun ölümünü arzuladığı muhakkaktır. Bunu yapmaya öylesine arzu duyar ki, onun kanı içtiği zaman âşıka âb-ı hayvandan bile lezzetli olacaktır:

Hey meded göster rakîbi kanını içsün Hüsâm
Âb-ı hayvandan aña billâh ol kan tatlıdur (G.18/7)

b- Rakibin Boynu:

Rakîbin boynu üzerinde çokça durulmaktadır.Âşıkın,rakibin boynunu öpmeye can attığı,sevgilinin böyle bir görev vermesi halinde bu vazifenin canla başla yapılacağı ifade edilir.Rakibin boynunu öpmekten kasdın,onunla gırtlak gırtlağa boğuşmak olduğu anlaşılmaktadır.Sevgiliye mutlak riâyet ancak rakibin boynunu öpmekle mümkündür:

Hakdurur şehâ rakîbin boynunı öpmek Hüsâm
Gayrı vechile riâyet fikri hep bâtıl heves (G.25/5)

Sevgilinin,âşıktan rakîbin boynunu öpmesini istemesi bir imtihan kastıyladır.Böyle bir görev alan âşık kurtuluşa erdiğine inanır:

Hışm idüp dimiş rakîbiñ boynunu öpsün Hüsâm
Uyhudan uyan Fütûhî tâliᶜuñ bîdâr imiş (G.27/5)

Dimiş ol dilber rakîbün boynunu öpsün Hüsâm
Öpeyin ser tâ kadem baş üstüne cân üstüne (G.61/5)

c- Rakîbin Kıskançlığı:

Âşık kadar rakîb de kıskançtır.Âşıkın sevgilinin mahalline yanaşmasını,hele hele ona ulaşmasını asla istemez.Onun bir anlık mutluluğu,rakîbi olmadık tuzaklar kurmaya iter.Âşık artık bu kıskançlık ve çekememezlikten bıkıp usanmıştır.Aşağıdaki beyitte bu hâle işaret edilerek,ezeli iki düşmanın ebedi kavgasının tafsil ile anlatılmasının imkansızlığına işâret edilmektedir:

Bilmezem reşk-i rakîbi şerh idem ya eşkümi
Muhtaşarᶜömr içre şerh olmaz mutavvel mâcera (G.3/4)

Feleğin,en ufak bir saadeti bile âşıka çok görmesi,rakîbin müzevirliği,kıskançlığı ve ihbârı sonucu olmuştur:

Bu Hüsâm'ı yâr işigünden felek tiz sürdügi
Bu ki başı göge irdi diyu geçmişdür rakîb (G.8/5)

ç- Rakîbin Sonu:

Âşıkın en büyük merâmı olan sevgiliyle mutlak vuslata en büyük engel rakîbdir. Onun yokluğu bütün bela ve mihnetlerin sonu, vuslatın ise tecellisi olacaktır. Vuslata ermek gibi mukaddes bir davaya sürekli engel olan rakibin katli vâcibdir. Âşıkın gerçek saadeti de ancak o zaman mümkün olacaktır:

Fütûhî bâb-ı vasl-ı yâr olurdı dâyimâ meftûh
Rakîbün kapusı kapanur olsa tâliᶜun mes ûd (M.5/5)

Sevgilinin olduğu kadar, rakîbin de ne veya kim olduğu, şâirlerin bununla neyi kast ettiği tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Rakîp, gayeye erme yolunda-bu gâye herne olursa olsun-bir engel olarak düşünülebilir. Aşıkın gayesi de râh-ı Hüdâ'da yürüyüp Hakka vâsıl olmak olduğuna göre (Nice ben etmeyem aşka nidâyı / Ki oldur gösteren râh-ı Hüdâ'yı. Mes.2/19) rakîb, bu vuslatı engelleyen varlıktır. Dinî ve tasavvufî anlamda düşünüldüğünde bu gayeye ulaşmayı engelleyen bir çok varlık mevcuttur, ki bunların en sinsi ve en güçlüsü Şeytan'dır. Kendisi yüzünden cennetten ve Allâh'ın huzurundan kovulduğu Adem'i muhakkak sapıtıp yoldan çıkaracağına dâir şu vaadi, bize onun ne kadar tehlikeli ve kararlı olduğunu göstermektedir: " Öyle ise, beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki insanoğlunu saptırmak için muhakkak senin doğru yoluna oturacağım, vesvese verip pusu kuracağım. Sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım..."(A'raf Suresi, âyet:16,17) Fütûhî bir beyitte, içinde bulunduğu durumu "ceng-i şeytân" olarak zaten adlandırmıştır.(G.67/4)

Şeytân, Allâh'ın huzûrundan kovulmasına karşılık O'ndan kıyâmete kadar mühret ister ve bu mühlet ona verilir(62).

62- "İblis:'Bana kıyâmete kadar ömür ve mühlet ver'dedi. Allâh da: 'Sen mühlet verilenlerdensin'buyurdu." (A'raf Sûresi, âyet:14,15)

Fütûhî de bir beyitte buna işâret etmektedir.Her rakibin ölümü vâciptir,fakat bu mümkün olmamaktadır.Şâir,bu duruma hayret ederek,"yoksa onun sonu(ölümü)yok mu"diye sorar:

Her rakîbüñ mevti vâcibdür velî mümkün degül
Ey dirîğâ mümteni' midür aña yoksa'adem (G.46/5)

İnsanoğlunun şeytanla savaşı ilk insanla başlamış kıyamete kadar da devâm edecektir.Yani bu ezeli bir kavgadır,insanlık tarihinin en uzun mücadelesidir.Fütûhî bir beyitte rakiple mücadelesine değinirken,onunla kavgasının,onun yaptıklarının tam olarak anlatılamayacağını zirâ bunun çok uzun bir macera olduğunu,kısacık bir ömürle bu nihâyetsiz mücâdelenin şerh edilemeyeceğini söylemektedir. "Şerh etmek" deyimiyle bunun çok karışık ve esrarlı bir iş olduğu da ayrıca ifade edilmiş olmaktadır.Zira apaçık anlaşılan değil ne anlama geldiği tam olarak kestirilemeyen şerhe muhtaçtır:

Bilmezem reşk-i rakîbi şerh idem ya eşkümi
Muhtaşar'ömr içre şerh olmaz mutavvel mâcera (G.3/4)

İnsanoğlunun şeytanla mücâdelesi öldüğü zaman bitecektir.Diğer bir ifadeyle,bu mücâdeleden yüz akıyla çıkıp vuslata eren rakibi de öldürmüş,yani onun kendine tasallutuna son vermiş olur.Zira vuslat anında artık onun hiçbir zararı ve fitnesi olamaz.Şâir de buna işâret ederek vuslatla beraber rakibin ölmüş olacağını(veya vuslat anında onun kurban edilmesinin uygun olacağını) söyler:

Ölürdi'ıyd-ı vaslunla berâber
Rakibi eylesem kurbân efendi (M.10/4)

Beytin birinci mısraının ilk kelimesini,olurdı,şeklinde okumuk da mümkündür.Her iki halde de anlamda fazla bir değişiklik olmamaktadır. "Olurdı"şekli anlama daha yakın olmakla beraber," Ölürdi" daha zengin bir ifadeyi çağrıştırmaktadır.

Rakîb,tasavvufi cihetle şeytan olarak yorumlanabileceği kadar,insanın sürekli kötülüğünü isteyen nefsi,aldatıcı görünüşüyle insanı kandıran dünyanın süs veya zinetleri olarak da yorumlanabilir.

DÎVAN'ÜL FAḲÎR ḤÜSEYN'ÜL

ḤAḲÎR EL-MAᶜRÛF Bİ-FÜTÛḤÎ

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

60b 1 Sipâs-ı bî-kıyâs u bî-hadd
Li Rabb'il-ᶜâlemîn her dem mücedded

2 Hezârân şükr u sad minnet Hudâ'ya
Berâber emri sultân u gedâya

3 Selâtinden degül teklîf-i sâkit
Berâberdür ana mazbût u zâbit

4 ᶜUkûl-i enbiyâ künhünde hayrân
Gedâ-yı kemterîn bâbında her hân

5 Muhammed-râ nusallî vü nüsellim
Ki odur hayr-ı enyâna muᶜallim

6 Tahıyyât u selâm-ı bî-nihâyet
Be-rûh-ı pâk-ı an şâh-ı risâlet

7 Senâ-yı bâ-safâ ber âl-i Ahmed
Ki anlardur bize mahşerde mesned

8 Durûd-ı gayr-ı maᶜdûd-ı mücedded
ᶜAlâ ervâh-ı ashâb-ı Muhammed

9 Husûsâ çâr-yâr-ı pâk bâzân
Be sıdk u istikâmet ser-firâzân

10 Ebûbekr u ᶜÖmer ᶜOsmân u Haydar
Ki her birisi mülk-i dîne server

61a 11 Bularun bugzuna yol virme dilde
Kalur pây-ı fikr hâr gibi gilde

BE-NAᶜT-İ EMÎR'ÜL-MÜ'MİNÎN HAZRET-İ EBÎ-BEKR'ES-SIDDÎK RADIY'ALLÂH'Ü ᶜANH

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

1 Tecellî eylese nûr-ı cemâlün
Olur hurşîd-enver pâymâlün

2 Eyâ Sıddîk u yâr-ı gâr-ı Ahmed
Begendi Mustafâ hüsn-i hısâlün

3 Şehâ pâbûsınıle mâr-ı gârun
Gözünde kaldı sen gitdün hayâlün

4 Lüᶜâb-ı Mustafâ pâyuna tiryak
Bununla eglenür kadr u cemâlün

5 Şu denlü eglenür bundan ki eflâk
Olur yek pâye-i pây-ı kemâlün

6 Güneş kim mislüñe salmaya pertev
Şehâ olur mı dünyâda misâlüñ

7 Hüsâm âh eylese ditrer felekler
Olalı haste-i şevk-i visâlüñ

8 Revâ mı teşne can vire muhibbün
Sebîl-i hâs u âm iken zülâlüñ

NA'T-I EMÎR'ÜL MÜ'MİNİN HAŻRET-İ ʿÖMER'ÜL FÂRUK RADIY'AL-LAHÜ ʿANH.

Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Feʿûlün

61b 1 Ruhun sûz lâleler güller nazarda
Biri dağ u biri âteş cigerde

2 Ne gördi âteş-i zulm-i felekten
Olanlar perde-i ʿadl-i ʿÖmer'de

3 Kaçardı heybetinden dîv u şeytân
Zehî heybet zehî kudret beşerde

4 Medîneden Nihavend'e irürdüñ
Velâyet nûr-ı berkın bir nazarda

5 Nidâ-yı el-cebel Hızr idi kuyı
İrişdi ceyşine cây-ı hatarda

6 Revâ mıdur geçe ʿömrü muhibbüñ
Şehâ ihmaliñile derd-i serde

7 Ruh u zülfüñ visâlidür Hüsâm'ın
Duʿâsından ġaraż şâm u seherde

NAʿT-I EMÎR'ÜL MÜ'MİNİN HAŻRET-İ ʿOSMÂN RADIY'AL-LAHÜ ʿANH

Mefâ îlü /Mefâ îlün/Fe ûlün

1 Şalarsa nûr-ı zi'n-nureyn-i pertev
Güneş olmaz felek tahtında husrev

2 Hilâl olur kamer bâr-ı ġamından
Degüldür ġurre-i peydâ meh-i nev

3 Cihâz-ı ceyş-i ʿusrette sad üstür
Degüldi dîde-i cûduñda yek cev

62a 4 Mukarrerdür ʿuluvv-i şân-ı ʿOsmân
Gerek ey müddeî sevme gerek sev

5 Mezârıñdan yaña eşki Hüsâm'un
Geçer bâd-ı sabâyı der tek u dev

NAʿT-I EMİR'ÜL MÜ'MİNİN HAŻRET-İ ʿALİ'YYÜL-MÜRTEŻA RAḌIY'AL-LÂHÜ ʿANH.

Mefʿûlü/Fâʿilâtün /Mefʿûlü/Fâʿilâtün

1 ʿBir mîr-i kâm baḫş öldi Ḥüsâm Ṭâlib
Ḫâk-i derin naṣîb et yâ Vâhib'el-Mevâhib

2 Mîrî ki der rikâbeş Ḫüsrev ġulâm-ı kemter
Şîrî ki der ḥırâbeş Efrâsiyâb haret

3 Ḳavs-ı meh-i nev olmış ḳalḳân-ı şems-i ʿâlem
ʿAks-i fürûġ-ı tîġaş nûr-ı ruḫ-ı kevâkib

4 Ḳuṭb-ı ṭarîḳ-i her fen seffâk-ı ḫûn-ı düşmen
Der nezd-i düşmen ü dôst nâmeş leys-i ġâlib

5 Câm-ı şarâb-ı kevs̱er ez-dest-i şâh-ı ṣafder
Heblî ṣufûfa maḥşer yâ Vahib'el-Mevâhib

NAʿT-İ RÛH-I ʿÂLEM MEFHAR-İ BENÎ ÂDEM NETÎCE-İ ÂL-İ ʿOSMÂN SULTÂN BÂYEZÎD'İBN-İ SÜLEYMAN HAN TÂLE BEKÂUHÛ

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

62b 1 Şol ki hâk-i pây-i kuhl-i dîde-i aʿyândur
Şâh-ı sultân Bâyezîd'ibn-i Süleymân Hândur

2 Hâk-i pây-i rûşene bahşin irişdür ey sabâ
Derd-i çeşme tûtiyâ-yı rahmet-i Yezdândur

3 Hâk-i pâyın başına tâc eyle ey şâh-ı nücûm
Çarh-ı zâlimden zevâl irmemege dermândur

4 Ġaflet itme feth-i ʿayn it kim melekdür ol melik
Rûh-ı küdsîdür beşer dimek aña bühtândur

5 Nûr-ı çeşm-i Âl-i ʿOsmân pâdişâh-u şark u ġarp
Cümle iklîme kemâl-i ʿadlile sultândur

6 Tañ mı dirsem ben saña iklîm-i hefte pâdişâh
Fiʿlukuvvet çün saña nisbet şehâ yeksândur

7 Hizmete her sîm-ten zerrîn kemerler baġlayup
Tâc-ı zerrîn ile san her biri bir sultândur

8 Âfitâb-ı devleti virsün şuʿâ-i ʿâleme
Mâhtâb-ı rifʿati bir bedr-i bî-noksândur

9 Tañ mı bir tavr-ı cedîde eylesem ben ibtidâ
İntihâ yok vasfıña şâh u azîm'üş-şândur

63a 10 İftihâr-ı Âl-i ʿOsmân ihtiyâr'ül-Müslimîn
Nûr-ı çeşm-i ehl-i îmân mesned-i şerʿ-i metîn

11 Âsumân-ı haşmete şehdür rikâbıdur hilâl
Görmesün her-giz cihânda devleti şems-i zevâl

12 Dôstuñ her dem ferah-şâd olsun ey hurşîd-rây
Gitmesün bir dem żamîr-i düşmenüñden infiʿâl

13 Kanın içsem dilber-i tersâ leb-i meygûnenüñ
Çün düşmene oldı şehâ düşmeniñ hûnı helâl

14 Ey ki tîr-i cân-sitânuñ mürşîd-i râh-ı Hüdâ
Ve'y ki tîġ-i hûn-feşânuñ kâtıʿ-ı râh-ı dalâl

15 İşigüñde dil-rübâlar kâkülü câribûb ola
Döşeye sahn-ı sarâyuñda melâik per u bâl

16 Bülbül-i dil gülşen-i medhinde virdin tâzeler
Eyledi tavr-ı cedîde cân u dilden iştiġâl

16 Çün maḳâm-ı ʿilm u ḥilm u zühd ü taḳvâdur dilüñ
Tañ mıdur saña müfevvez ola bu aḥkâm-ı dîn

17 Cümle ʿâlem cism-i bî-cândur şehâ sen cânısın
Ḳudsiyân-ı Yaʿḳûbla sen Yûsuf Kenʿânîsin

63b 18 Dest-i lüṭfuñla şehâ Ḳonya gine maʿmûrdur
Gûyiyâ ol şeh nişînde Keyḳubât-ı S̲ânîsin

19 Âteş-i ḳahrun şerârıdur şehâ key-i keyân
Âb-ı lüṭfuñla söyündür lüṭf u ḳahrun kânısın

20 Kim çıḳar meydâna sen ṣâhip-ḳırân-ı vaḳtile
Şimdi bu ʿaṣruñ şehâ sen fâris-i meydânısın

21 ʿÂḳıbet fikriile ey cân-ı ʿâlem ġam yime
Şâd u h̲andân ol ki âh̲irʿâlemiñ ṣultânısın

22 Tañ mı sana h̲ıdmet itse ebr u bâd u cin u ins
Gülşen-i taḥt-ı Süleymân'ıñ gül-i h̲andânısın

23 Ṣûret-i eşʿârımı görüp dedi ferhâd-ı fen
Ṣûret-i şîrini naḳş itmekde ġûyâ Mâni'sin

24 Ey Fütûḥî nola fetḥ itseñ belâġat bâbını
Fâris'iñ Selmân'ı ü tâzî dilüñ Ḥassan'ısın

25 Âsitânuñ ḳıble-i ümmîd-i erbâb-ı niyâz
Dâd u ʿadlün dâd-ı hakdan ravza-i huld-ı berîn

26 Yârab ol tâze nihâlüñ berg ḳıl bünyâdını
Şâh̲-ı devlettür saḳın cân bagının şimşâdını

27 Rûy-ı cân-bah̲ş üzre hükm itdükçe zülf-i mehveşân
Ḥâkim-i rûy-ı zemîn it bende vü âzâdını

64a 28 Rûh-ı ḳudsile müeyyed eyle yârab cündüni
Nice kim te'yîd ḳıldıñ cümle-i ecdâdını

29 Dest-i ẓulmi ey felek kütâh ḳıl şimden geru
Yoḳsa yersin pâdişâhın müşt-i ʿadl ü dâdını

30 İñle ey ney derdile bagrın delindi cevrile
Çoḳ şükür şâh işidür maẓlumlarıñ feryâdını

31 Ṭutma pençe nev-civân şâhile ey pîr felek
Kimse bükmez Âl-i ʿOsmân pençe-i pôlâdını

32 Sen leb-i cân-bah̲ş cânân ile zevk eyle müdâm
Görmesün düşmenlerüñ dünyâda aġzı dadını

33 Levḥ-i Maḥfûẓa yazıldıkta selâṭîn-i ʿudûl
İbtidâda yazdılar şâhın mübârek adını

34 Dest-i cûduñ Ḥâtem-i Ṭay defterin ṭay eyledi
Ḫırmen-i cûduñda Dârâ Ḫüsrev u Cem ḫûşe-çîn

35 Seng dillere begendirdüm şehâ eşᶜârımı
Nâm-ı şâh ile geçürdüm ṭaşdan güftarımı

36 Nevm-i nekbetten uyandı iltifât-ı şâh ile
Ṣanmañuz uyḫudadur bu tâli-ᶜi bîdârımı

37 Âl-i ᶜOs̲mân medḥini der çün Ḥüsâm'ıñ ḫıdmeti
Tañ degüldür levḥ-i çarḫa yazsalar âs̲ârımı

64b 38 Gine dil dellâlına geldi ḫayâl-i ḫâl-i dôst
ᶜIşk-ı müşgin satmaǵa germ eyledi bâzârımı

39 Pâdişâhâ bendegî bîmâr-ı edebdür bir ṭabîb
Dâd elinden bir nefes dimez ṣoram bîmârımı

40 ᶜAḳl u ṣabr u cânımı ṣarf eyledüm ol yâre ben
Yâre mâdem pâdişâhum gerçi virdüm varımı

41 Pâdişâhâ dâd elinden bu suyûl-i eşkümüñ
Vâdi-i ḥayret ḳılupdur sâḥa-i ruḫsârımı

42 Çeşme-i çeşmümden aḳan ḳanlu ṣudan dâd dâd
Sedd-i ṣabrum ḍagıdup yıḳar der u dîvârımı

43 Ṭûr-ı vâḥidde sıǵışmaz midḥat-i ṣâḥip-cemâl
Ṭañ mıdur taǵyîr idersem her zaman eṭvârımı

44 Ey ḳarînün ẕikr-i yezdân u muᶜînün lüṭfu ḥaḳ
Ẕâtıña lâyık ḳarîn u vaṣfıña lâyık muᶜîn

45 Gice dizdi bezm-i çarḫa câm-ı billûr-ı ḳamer
Zühre mest u müşterî cû şâh-ı encüm bî-ḫaber

46 Çîn-i siḥr ḫışm eyleyüp ḫurşîd ḳamer evżâᶜına
Ṭaǵıdup hengâmesini eyledi zîr u zeber

47 Gine ruḫsâr-ı ḳamerde görinür âs̲âr-ı ḍarb
Ḳakıyup ḫurşîd urmuşdu ṭabancayla meger

65a 48 Âsitân-ı şehde çoḳtur zühre vü ḫurşîd u mâh
Bir ikidür ey felek ḳapunda viren nûr u fer

49 Ey felek rifᶜatte sulṭâna irerdün sen dahi
Biñ güneş yüzlü ṭuluᶜ itse ḳapuñdan her seḥer

50 Üsküf-i zerrînle bir ḳoca ḳuluñdur felek
Her gice saña benât-ı encüm pîşkeş çeker

51 Gice gündüz ey felek ḥayrân u ser-gerdânsın
Almadıñ mı bî-nişân cânândan hîç bir ḫaber

52 Dest-i himmetle saḳardan noḳṭanuñ birin ḳazır
Şol ki dâyim fî-sebîli'llâh eyler sefer

53 Tañ mı rûy-ı ʿâlemi rûşen ṭutarsa âfitâb
Pertev-i nûr-ı ʿızâruñdan alupdur nûr-ı fer

54 Dürlü dürlü renkile ḳavs-ı ḳuzaḥtan çoḳ sihâm
Gâh gâhî şâh-ı encum düşmenüñ üzre atar

55 Şaglu ṣollu boynuña dolaştuğunca zülf-i dôst
Düşmenüñ boynunda olsun ḥalḳa ḥalḳa ḥayyeler

56 Mâhrûlar kâküli oldukça mâr-ı kec-i ḥüsn
Olasın sen ḥâkim-i gencîne-i fetḥ u ẓafer

57 Her ḳaçan fetḥ-i dehân itse Fütûḥî metḥiñi
Her zebânı naẓmile taʿlîm ider rûḥ'ul-emîn

GAZELİYYÂT

HARF'ÜL-ELİF

-1-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

65b 1 Devlet-i ᶜaşkında ḳaddüm dâl-ı devlettür baña
Noḳta noḳta daġlar mîm u muḥabbetdür baña

2 Saġ ḳulaġım çıñladı beñzer ki düşnâm etti yâr
Dôstlar ḫayr ola diñ ṭablu beşâretdür baña

3 Şiᶜr-i ᶜâşık ḳalbile ya ᶜârş olur ya şerᶜ olur
Zâhidâ menᶜ itme şiᶜr esbâb-ı zînetdür baña

4 Dem degüldür gözlerimden ḳaynayup çıkan dümûᶜ
Dest-i firḳatile dehr virdügi şerbetdür baña

5 Şöyle üns itdüm ḫayâl-i yârile yoḳ ġayrı fikr
Neylerüm ben ḫalveti keṣret de vaḥdetdür baña

6 Gözlerüm ḫ^{v}âb-ı ecelden uyḫuya varsa dilüm
Yârileḍür ṣanmañuz kim nevm ü ġafletdür baña

7 Yâr dimiş kim beni severse cânile Ḥüsâm
Boynunı öpsün raḳîbün ḫûb ḫıdmetdür baña

-2-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Lüṭf-i ḥaḳdan gird-i ruḫsâruñdagı mihr-i giyâ
Hâledür kim gird-i mâh-ı bedre çeker perdehâ

2 İnfiᶜâl-i ḳaddün ile oldı ṭûbâ ser-nigûn
Serv-ḳadd dimek saña olur mı ey server revâ

66a 3 Biliñe ḳolumdan özge bir kemer bend eyleme
Cân ḥasedden ḳılca ḳaldı cânuma ḳılma cefâ

4 İk'elümle ṭâr-ı zülf-i yârı muḥkem ṭutayın
Tâ ṣırât üzre geçem cânbâz-veṣ rûz-ı cezâ

5 Tûtiyâ-yı raḥmete muḥtâcdur çeşm-i Ḥüsâm
Ḫâk-ı pây-ı yârı irişdür eyâ peyk-i ṣabâ

-3-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Sen daḫi dîvâne mi olduñ eyâ bâd-ı ṣabâ
Çıḳmaz olduñ zülf-i meh-rûdan beher ṣubḥ u mesâ

2 Sâḥa-i imkân-ı vaṣla ʿâşık irmek mümteniʿ
Bî-müsemmâ ismmiş ḥayfâ ki vuṣlat çün vefâ

3 ʿÂlemi bir gösterür mirʿat-i istiġnâ-i ḥüsn
Saña nisbet tañ mı yeksân olduġı şâh u gedâ

4 Bilmezem reşk-i raḳîbi şerḥ idem ya eşkümi
Muḫtaṣar ʿömr içre şerḥ olmaz muṭavvel mâcerâ

5 Baġla bâb-ı ḫâne-i ḳahr-ı nigârı üstüñe
Ey Fütûḥî fetḥ-i bâb-ı lüṭfin eylerseñ ricâ

-4-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

66b 1 Ey emîr-i ʿâlem-i ṣıdḳ u ṣafâ
V'ey ḫaṭîr-ı nesl-i pâk-i Muṣṭafâ

2 Muzhir-i taṣdîḳ ṣıddîḳ-i resûl
Maẓhar-ı sırr-ı ʿAli'y-i Mürteżâ

3 Ḳıble-i ümmîd-i cân-ı ehl-i arż
Kaʿbe-i kâm-ı dil-i ehl-i semâ

4 Dâstânuñ nuḳl-i bezm-i ʿarşiyân
Âsitânuñ nakl-i ʿarş-ı kibriyâ

5 Bir heves ḳıldı Ḥüsâm-ı teng-dest
Bir nefes himmet ḳıl ey merd-i ḫudâ

6 Yâd ider ḫâk-i deriñ olur feraḥ
Şâd ider cânın ümîd-i kîmiyâ

-5-

HARF'ÜL BÂ'

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Ḳanı şol gün sîneden gitmege itmezdiñ şitâb
Neşr iderdüñ şebnem-i bâġ-ı cemâlüñden gülâb

2 Ḥâlet-i vaṣluñda zühre müşterî behrâm u tîr
Cümle baña saʿd idi keyvân u mâh u âfitâb

67a 3 Ayrı düşdüm zühre u behrâm u mah u müşterî
Tîr u keyvân tîġ u ḫurşîdle eylerler ʿaẕâb

4 İtmez oldum arzû-yı cennet u aʿrâż-ı nâr
Senden ayru gözüme yeksân görinür cümle bâb

5 Dil ṭutuşdı âteş-i şevḳ-i lebüñle ḳaynayup
Dökülür çeşm-i Ḥüsâm'dan dembedem laʿl-i müẕâb

-6-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Şol perî ṭâvûs ki zülfüñ gülşen olmuş âfitâb
Nazla cevelân ider ṣahn-ı çemen nâr u âb

2 Kevs̱eriyle âb-ı ḥayvandan ṭabîb-i laᶜl-i yâr
Ṣun ile düzmiş bir öldürmez ṣuṣatmaz ter şarâb

3 Ṭaġıdup erkânımı ᶜaşḳun şehâ gör neyledi
Gözde ṣu yürekde od başda hevâ cismüm türâb

4 Şâm-ı zülfün ṣubḥ-u ṣâdıḳla ṭutar dâim ḳarâr
Bu vukûᶜ-ı mümteniᶜdür ᶜaḳlımı iden ḫarâb

5 Perçemün ruḫsârıña kâkül ḳafaña ṣalınup
Dir ki cism-i Muṣṭafâ üstünde lâzımdur seḥâb

6 Gerçi Mûsâ zülfini saḳlar ᶜaṣâsından eyû
Lîk der döküp ṣaçar ol ḫaṭṭ-ı firávna gülâb

67b 7 Kaᶜbe-i ᶜaşḳa irenler bî-niyâz olur Ḥüsâm
Nice ᶜâşıḳsın ki sen olmaz duᶜâmız müstecâb

-7-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Sâḳiyâ ṣun laᶜlüni lüṭfile refᶜ olsun ḥicâb
Lâ-tekellüf olmaz ahbâb olmasa nûş şarâb

2 Lâubâlî mest Lâ-yaᶜḳıl lebüñ ḥayrânıyam
Dög başum ṣög aġzuma gâhî ᶜazâb it keh ᶜıtâb

3 Yüzüñe çoḳ baḳdıġım ᶜayb eyleyüp menᶜ eyleme
Diḳḳat ister sade rû müşkil daḳîḳ olsa kitâb

4 Bûm-i ġam bende ḳarâr etdügi budur dâyimâ
Bulmadı vîrâne-i ᶜâlemde bir benden ḫarâb

5 Ḥüsnüne taḥsîn ki rûy-ı ᶜâlemi rûşen ṭutar
Pertev-i nûr-ı ᶜızâruñ zerresinden âfitâb

6 Leblerüñ üstünde neyler zülfün ey ḥûri-i behişt
Bu muḳarrerdür ki olmaz kevs̱er üstünde seḥâb

7 Kaşı miḥrâbın ḳoyup dil kâᶜbede etmez niyâz
Bilmezem yârab niçun olmaz duᶜâmız müstecâb

8 Zâhidi mest eylemiş sâḳî-i laᶜlün çaġırur
Kâşif-i esrâr-ı ᶜaşk u mürşidi kâmil şerâb

9 Bükme ebrûñı Ḥüsâm'dan göricek düşmen gibi
Dôstum adam yemez ol derdmend itme ictinâb

-8-

Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün

68a 1 Varidi ḥikmetde noksânum bulaydı dil ṭabîb
ʿAşk oñulmaz derdiken oldum ṭabîbimden ǵarîb

2 Dil dilerdi kûyuña mihmân olup vaṣluñ müdâm
Ḳonuḳ umduǵun yimezmiş nâr-ı hicr oldı naṣîb

3 Zülfünüñ ḥayrânuyam benden iṣâbet istemeñ
Bu uzun sevdâya düşen kimse hîç olmaz muṣîb

4 Ey felek baña el ermez diyü sen ẓulm eyleme
"Külli şey'in hâlikun" desti irişür ʿan-ḳarîb*

5 Bu Ḥüsâm'ı yâr eşigünden felek tiz sürdigi
Bu ki başı göge irdi diyü geçmişdür raḳîb

6 İçin od olsun iñüldüñ gitmesün kim ey felek
Duta döne iñledürsün ḳanda görseñ bir ǵarîb

-9-

HARF'ÜT-TÂ'

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Bâde-i ʿaşkuñla gerçi cümle-i huşyâr mest
Lîk ben maḥşerde ḥaşr olam gine tekrâr mest

2 Cân mı var bir ayaǵ üzre ṭurup devr itmege
Hemçu mellâ sûz-ı neyzen olmasa pergâr mest

68b 3 Curʿa-i laʿlüñ düşüpdür âsiyâbıñ âbına
Râḥ-ı reyḥânî hayâlinden döner aḥcâr mest

4 Şöyle mest etdi beni bu câm-ı ʿaşḳ-ı lâ-yezâl
Tañ mı ṣansam ʿarş u ferş u saḥrâ vü kühsâr mest

5 Dembedem ḳan içmege meyl itse tañ mıdur Ḥüsâm
Laʿl-i meygûnuñ ḫayâli eyledi nâçâr mest

-10-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Gerçi rûm-ı ḥüsne server kâkül-i müşkin dost
İndürür meyḫâneye ser kâkül-i müşkin dost

---

* "...herşey helâk olacaktır..." Kasas Sûresi,âyet 88

2 Sernigûn meyhâne bâbında aşıldıysa ne ġam
ᶜÖmr ucunda buldı sâġar kâkül-i müşkîn dôst

3 Başdan aşdı var mı yoḳ mı dimez aġzın her nefes
Ṭolusın içmedin öper kâkül-i müşkîn dôst

4 Şâh-ı ᶜaşḳum leşker-i ġamdan zebûn oldı dirîġ
Bir livâ virmedi begler kâkül-i müşkîn dôst

5 ᶜÂlemi yekser muᶜaṭṭar ḳılmaġa meyl itmese
Dökmezidi luṭfile der kâkül-i müşkîn dôst

6 Ḫaṭṭı yazsun ḳara baḫtın ᶜâşıḳuñ tafṣîlile
Çekdi gülberg üzre mısṭar kâkül-i müşkîn dôst

69a 7 Yâ Muḥammed dir ᶜAli-veş râye-i fetḥ oynadur
Açsa tañ mı heft kişver kâkül-i müşkîn dôst

8 Cennet-i ḥüsnüñde sañ ṭutmış durur ᶜâşıḳlara
Câm-ı laᶜlinile kevser kâkül-i müşkîn dôst

9 Küfrini terk eylemez çün niçün îmân üstüne
Düşdi ᶜâşıḳ gibi ditrer kâkül-i müşkîn dôst

10 Ḫâk-i ẕilletden Ḥüsâm'uñ mürġ-i cânun ṣayd içün
Açdı tâ sidrede şehber kâkül-i müşkîn dôst

-11-

Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilâtün/Fâ ilün

1 Nâṣihâ dil sûy-ı ân ruḫsâr u ebrû mâyilest
Menᶜaş ez-miḥrâb u îmân saḫt ẓulm-i müşkilest

2 Mâ ġarîḳ-i baḥr-ı ᶜışḳîm u necât-ı mâ muḥâl
Mevc-i o der-ġarḳ-ı mâ yârab çirâ müstaᶜcelest

3 Ez-şürâhî taᶜn-ı ġulġul âyed u ez-mey ḫımâr
Ehl-i ḥaḳ-râ her karîn cüz ṭabᶜ-ı mevzûn bâṭılest

4 Ez-fezâyil behre-i herkes muᶜayyen der-ezel
Her ki ne bûd râżı-ı taḳdîr-i Yezdân câhilest

5 Bâb-ı şehr-i ᶜilm bûden behre-i her ḫıber nîst
Muḳteżâ-yı ẕât-ı şâh mürteżâ-yı kâmilest

69b 6 Tîġ-ı ḫurşîd-i felek lerzân be-her laḥża ezânek
Ẕülfiḳâr-ı ḥaydarî-râ ṣayt her câ şâmilest

7 Tâziyân-ı sâye guster ber-hevâ bisyâr lîk
Ḳaṭᶜ sad menzil be yek dem kâr pây-ı düldülest

8 Âb-ı şi rem der dil-i ṣâḥib dilân şehd şifâst
Lîk der kalb-i yezîdân hem-çu zehr-i kâtilest

9 Ġarḳ-i baḥr lâ-fetâ illâ ᶜAli her şeyḫ u şâb
Ey Ḥüsâm în-baḥr-râ deryâ-yı gerdûn sâḥilest

-12-

HARF'ÜR-RÂ'

Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilün
(Fâʿilâtün) (Fâʿilün)

1 Dile zülfüñ ṭolaşup çâh-ı zenaḫdâna çeker
Dest remziyle lebüñ çeşme-i ḥayvâna çeker

2 Ṭurrasın yüzüne çekse nola ol şâh-ı cihân
Gice gündüz çalışup kâfiri îmâna çeker

3 Ẕih(i)nimden alamaz kimse ḫayâl-i lebiñi
Bu gedâ câm-ı ṣafâ baḫşı emîrâne çeker

4 Her ṭarafda ne kadar varise şâhân-ı ʿıẓâm
Dest-i ḳudretle Ḫüdâ dergeh-i ʿOs̱mân'a çeker

5 Yerde gökde ḳaçacak yer yoğiken Şâh-ı ʿAcem
Dehşetinden ḫân u mânını Ḫorasan'a çeker

70a 6 Olamaz ḥüsn-i ruḫ-ı Yûsuf-ı s̱âniye ʿadîl
Niceye dek bu güneş kendüyi mîzâna çeker

7 Elin alup kişi göge çıḳar(a)maz âhını
Ne ʿacepdür benüm âhum beni keyvâna çeker

8 Gine dîvâneligi ṭutdı meger Mecnûn'ıñ
Sâḥa-i ʿaşḳ-ı cünûnda beni meydâna çeker

9 Sîneye çekse Fütûḥî n'ola ol sim-teni
Ġayrıdan saḳlamaġa gencini vîrâne çeker

10 Ser-i ḳûyıñda bir âhum işidüp didi ḥabîb
Görmedüm senciléyin âhî ġarîbâne çeker

-13-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Dîde-i cân ḥüsnünüñ mirâtına ḳıldı naẓar
Gördi târ-ı zülfüñe serler aṣılmış ser-be-ser

2 Kimse bilmez nice çeker dilleri ḳüllâb-ı zülf
Kimse görmez âteş-i ruḫsârıña yanar ciger

3 Bili gibi dilde aġzı söylenür bir ġoncanuñ
Çok ṭolaşdum ṣordum ammâ bulmadum hîç bir es̱er

4 Dilde cânum tîr-i müjgânun anuñçün ṭoldurur
ʿÂkil olan eylemez sehm-i saʿâdetsüz sefer

70b 5 Mâcerâsı çeşmümüñ gerçi muṭavveldür velî
Âsitân-ı ṣâha ʿarż-ı ḥâli ḳıldum muḫtaṣar

6 Her kaçan feth-i kelâm etse Fütûhî medhüñe
La'liñi alsa dile olur dehânı pür-şeker

7 Göz karardup sineñüñ ağına düşdi mürğ-i dil
Tatmadı bir dâne hâlüñden yoluñda virdi ser

-14-

Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Mefâ'îlün

1 Baña keşf olmayup hayrân iden sırr-ı dehânıdır
Hayâlüm bağlayup medhûş iden mûy-ı miyânıdır

2 Sirişk-i erğuvânî renk u rûy-ı zerd âh u vâh
Beni rüsvây ider hayfâ ki 'âşıklık nişâdır

3 Yeter hâr ile şalınduñ hazer kıl bâd-ı âhumdan
Yele viren gülüñ evrâkını bülbül fiğânıdur

4 Bekâ-i 'ızzet isterseñ nazar kıl hâl-i'uşşâka
Güzellik pâyidâr olmaz begüm bu dünye fânîdür

5 Niçün bu hâtem-i la'l-i nigâr alınmaya dîvden
Bi-hamdi'llâh ki ey âsaf Süleymân Han zamânıdur

6 Fütûhî feth-i bâb-ı vaşliçün dermân-ı 'uşşâkun
Seherlerde niyâzile sirişk-i erğuvânidür

71a 7 Gören kavs-i kuzahda şinger fekun okları ider *
'Acep bu kanlu oklu ya nice 'âşık kemânıdur

-15-

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

1 Rûy-ı zerd u âh-ı âteş-bâr 'âşık hâlidür
Kâmet-i pîçîde-i 'âşık sa'âdet dalıdur

2 Zevrâk-ı dil bahr-ı gerdûna bırakmışdur demür
Ka'r-ı gerdûnda görinen mâh-ı nev çengâlıdur

3 Çeşm-i pür-hûnumda nakş olan süveydâ nokta-veş
Ol cemâl-i 'âlem-ârânuñ hayâl-i hâlidür

4 Şûfî zikr itdükçe başı güm güm ötse tañ mıdur
Kellesinüñ kubbesi mağz-ı şafâdan hâlîdür

5 Pâsbân-ı 'âlem-i 'aşk-ı muşaffâdur Hüsâm
Pâdişâhum şimdi şañma kim bu 'âlem hâlîdür

---

*Bu mısrâda vezin tutmamaktadır.

-16-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Göreli ruh̲sâr-ı yârı ḳalmadı dilde ḳarâr
Nitekim pervâne şemᶜi görse ḳalmaz ih̲tiyâr

2 Her seḥer başum açup yaşum döküp el ḳaldırup
İsterem bir nev-civân-ı nâzenîn-i ġam-küsâr

71b 3 Ey felek rifᶜatde noḳṣânum mı var senden benüm
Bir güneş yüzlü nigârı eylerim her dem şikâr

4 Ey zemîn güller bitersüñ dürlü dürlü tañ degül
Defn olupdur sende yir yir ṣad hezârân gül-ᶜiẕâr

5 Ey Fütûḥî goncelerle hemdem olar her zamân
Tañ mıdur bülbüller üzre itse her h̲âr iftih̲âr

-17-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

1 Dü ᶜâlemden ġaraż çün rûy-ı dilber
İlâhî ḳıl mezârum kûy-ı dilber

2 İrişdür ey ṣabâ zülfi ḳoh̲usın
Ki öldürdi ümîd-i bûy-ı dilber

3 H̲ayâlüm baġlanur yârab nedür sır
Küşâd olsa h̲am-ı ebrû-yı dilber

4 H̲udâ ḥaḳḳı gerekmez tah̲t-ı kâvus
Müyesser ola ger pehlû-yı dilber

5 Yeg olırdı Ḥüsâm'ıñ ḥâli gün gün
Eger ḥüsnine uysa h̲ûy-ı dilber

-18-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

72a 1 Ben nice ḳaçam leb-i cânândan cân ṭatludur
Sükker-i terden ola bî-mâra dermân ṭatludur

2 Ya cefâ ḳıl ya vefâ ḳatᶜı naẓar ḳılma şehâ
Bendeye sulṭândan her dürlü iḥsân ṭatladur

3 Sebze-i h̲aṭṭun żarâr virmez zülâl-i laᶜlüñe
Âb-ı ḥayvân sebze-zâr olsa kemâkân ṭatludur

4 Geh dehânun geh miyânun yâdına aġlar müdâm
Varı yoġı añlamaz bu çeşm-i giryân ṭatludur

5 Hâr elünden goncalar çâk-ı girîbân itdüler
Nâle kıl bülbül bu şevke âh u efkân tatludur

6 Goncalarla ursalar ağyâr feryâd eylerüm
Yâr elünden dil delen peykân-ı ihsân tatludur

7 Hey meded göster rakîbi kânını içsün Hüsâm
Âb-ı hayvândan aña billâh ol kan tatludur

-19-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 ᶜAşk-ı hûbân kim ezelden gönlümüñ sultânıdur
Kişver-i dilde ne kim var tâbiᶜ-i fermânıdur

72b 2 Müşgile yazmış yed-i kudret dehânı dürcine
Lebleri dâr'üş-şifâ sunda ecel dermânıdur

3 Bezm-i ᶜaşkında nigârun kalbi rakkâs eyleye
Ter şarâb-ı laᶜl-i fikrile dilün efgânıdur

4 Dil hayâl-i hüsnüñüñ tahtında şâh-ı kâmkâr
Her gedâ bu resme mısr-ı hüsnüñüñ sultânıdur

5 Tañ mıdur ben mâlik olsam rûm-ı hüsn-i dilbere
Serkeşân cümle Hüsâm'ın tâbiᶜ-i fermânıdur

-20-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Zülf-i müşkînin gibi ᶜâlemde reyhânım mı var
Bâde-i laᶜlün gibi bu derde dermânım mı var

2 Zülfinüñ sevdâsına düşdüm kemâl-i ᶜaklile
Ben nice dîvâneyim ᶜaklımda noksânım mı var

3 İşigünden baş çeküp ben kime kul olsam gerek
Bir senüñ gibi saᶜâdet-bahş sultânım mı var

4 Şeş cihetde istedüm mislüñ nazîrüñ bulmadum
İşigünden baş çeküp öldürseler kanım mı var

5 Tañ mıdur her beytimi yazsa kirâmen kâtibîn
Şerh-i hüsnüñ gibi bir makbûl dîvânım mı var

6 Ey Fütûhî meclisinde ağzum açdurmaz baña
Keşf-i sır içün dehânun sormağa cânum mı var

-21-

HARF'ÜZ-ẒÂ'

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

73a 1 Nâvek-i ġamzeñ ciger delmekte peykân istemez
Kim bu sehmi yidi bir daḫî meydân istemez

2 Her ḫarâb-âbâd dil k'anda ḫayâlüñ ṣalınur
Hîç taᶜmîr-i şeh u teşrîf-i sulṭân istemez

3 Sîne ṭabl u eşk-i çeşmüm leşkerüm âhum ᶜalem
Şâh-ı ᶜuşşâḳa bu besdür ġayri ᶜünvân istemez

4 Ḥoḳḳa-i laᶜlünde bir tiryâk işitdüm cân-baḫş
Ḫaste olaldan göñlüm andan ġayri dermân istemez

5 Gögsümi gerdüm ḳaşuñ yâsına ḳarşu tîrüñ at
Bu Ḥüsâm meydân-ı ᶜaşḳ içinde ḳalḳân istemez

-22-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Noldı gönlüm gül yüziñ yâdına feryâd eylemez
Naġme-i Dâvud'ile bülbülleri şâd eylemez

2 Ġoncalar dilteng olup açılmadı dil neylesün
Dehşetinden nuṭḳı ṭutıldı ġazel yâd eylemez

3 Âsîyim çâh-ı zenehdânıñda ḥabs eyle beni
Ḳullıġa ᶜıṣyân ide ânı kimse âzâd eylemez

73b 4 Baḥr-ı dilde taḫta yaptı ḫayâl-i çeşm-i dôst
Gerçi sâhirler daḫi şu üzre bünyâd eylemez

5 Mihr-i ḥüsne ben nice olmayam ey dil müşterî
Mâh-rûlar gibi kimse ᶜaşḳa irşâd eylemez

6 Bî-Ḥüsâm ol ḫûn-feşân meydân-ı ᶜaşḳında bugün
Başlar kesdi ki biñ tîġile cellâd eylemez

-23-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Lâlenüñ dâġ-ı derûnı beñzini zerd eylemez
Şöyle beñzer kim anuñ ol dâġını derd eylemez

2 Yılda bir kez tâzeler dâġ-ı derûnın lâleler
ᶜÂşıḳ-ı dil-sûz odur dâġın yerin berd eylemez

3 Ben şu küstâḫum seg-i dildâde ṭaş atdum dirîġ
İtdügüm küstâḫlıgı ʿâlemde bir ferd eylemez

4 Bâġ-ı dilde her nihâli dikmek olmaz verd içün
Bu muḳarrerdür cihânda her şecer verd eylemez

5 Ḳo Ḥüsâm'ı işügüñe yüz sürüp dönsün şehâ
Ol ṣabâ gibi degüldür işügüñ gerd eylemez

6 Ey Fütûḥî zînet-i dünyâya meyl itdüñ dirîġ
Pîre-zen sevme cihânda bu işi merd eylemez

-24-

HARF'ÜS-SİN

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

74a 1 Şevḳ-i laʿliyle nigâruñ ḳaldı cânum bir nefes
Hemdem olmaz baña ol devletlü ḫânum bir nefes

2 Ṭaşlar feryâdıma raḥm eyleyüp feryâd ider
Diñlemez ol seng-dil ḥayfâ fiġânum bir nefes

3 Nice gitsüñ bu ṭarîḳ-i zühde esb-i iḫtiyâr
ʿAşḳ-ı bî-dâdân ḳomaz elden ʿınânum bir nefes

4 Her zamanda pür-şeker olsa dehânum tañ mıdur
Fâriġ olmaz ẕikr-i laʿlünden zebânum bir nefes

5 Cân-baḫş u müşk-bû olsa n'ola şiʿr-i Ḥüsâm
Laʿl ü zülfüñ kovmadı dilden dehânum bir nefes

-25-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Şemʿ-i ruḫsâr-ı nigâra eyleme ey dil heves
Âteş-i sûzâna itmez gözgöre ʿâḳil heves

2 Aṣılur çengâl-i zülfüñde ḳalur yoḳdur ḫalâṣ
Eyleyin çâḫ-ı zenaḫdânında bir menzil heves

3 Pîrime işkâl-i ʿâlemden süâl itdüm didi
Ârzû-yı bî-vefâdur dünyede müşkil heves

74b 4 Muṣḥaf-i ḥüsnüñi taġayyür eylemek billâh ḥayf
Meyl-i ʿâlem cümle cehle eylemez câhil heves

5 Ḥaḳ durur şâhâ raḳîbüñ boynını öpmek Ḥüsâm
Ġayr-ı vechile riʿâyet fikri hep bâṭıl heves

-26-

HARF'ÜŞ-ŞÎN

TAHMÎS-İ GAZEL-İ MEVLÂNÂ CÂMÎ[c]

Fâ[c]ilâtün/Fâ[c]ilâtün/Fâ[c]ilâtün/Fâ[c]ilün

1 Ez-Şarâb-ı nazenînî mest-i lâ-ya[c]kel mebâş
Zîr destân-râ çünîn nâ-hak şehâ kâtil mebâş
Der hakk-ı mâ hem be kavl-i düşmenân [c]âmil mebâş
Bî-vefâ yârâ çünîn bî-rahm u sengîn dil mebâş
Derdmendân?ı to îm ez-hâl-i mâ gâfil mebâş

3 Cüzzi lâlet nîst der bezm-i felek guft u şinev
Cân-ı[c]Îsâ ez-berâ-yı vasl-ı to cânâ kirev
Bezmgâh-ı zühre ez-to rûşenest ey mâh-ı nev
Ahter-i ferhunde fâl-i mâh her meclis meşev
Âfitâb bî-zevâlî şem[c] her mahvil mebâş

3 Nîst pirâhen derîm'âlem sezâ-yı to kadd-i to
Gül der ân had nîst hem bâşed kabâ-yı kadd-i to
Çeşm-i nâ-pâk-ı rakîb ey cân ne-cây kadd-i to
Pây-ı ber câ hemçü servem der hevâ-yı kadd-i to
75a Her zamân çün şâh-ı gül sûy-ı diger mâyil mebâş

4 [c]Âşık-ı dil haste-râ ân zülf-i [c]ömr efzûnbest
Kıble-i ümmîd-i mâ ân hâcib-i makrûn best
[c]Âkilân-râ der tam[c] çün kıssa-i Kârûn best
Dâne-i hâl-i to em ber rûy-ı kendum kon best
Gevherâ ez hırmen-i hestî cûy hâsıl mebâş

5 İhtiyâr-ı her dü [c]âlem ân kadd-i mevzûn bered
Hûş cân-râ hem hayâl-i ân leb meygûn bered
Der tebessüm [c]akl-ı herkes ân dürr-i meknûn bered
Sârbân çün mahmel-i leylî zi hayy bîrûn bered
Men[c]-ı mecnûn gey tevân kânder -i pey mahmil mebâş

6 'Ey Hüsâm ez-to recâ kat[c] sırr-ı her nânkûst
Tâ be girdânî be çevgân-ı tarb der pîş dôst
Husrevân-râ ber ser-i gûyeş zi atlas nîk post
Çend rûzî ber der yârem ikâmet ârzûst
Ey ecel sür at mekon vey [c]ömr müsta[c]cel mebâş

7 Nîst kes-râ mezhebî cüz [c]ışk-ı hûbân der cihân
Lîk kes-râ kes ne dâdî ez-hadîs-i mihribân
75b Yâ fetâ der terk-i mezheb her yekî sırr-ı cihân
Pey be sırr-ı cân u dil ber Câmî ez-[c]ışk-ı betân
Bîş ez-în hayrân şode der nakş âb u gül mebâş

-27-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Sensiz ey gül yüzlü gülşenden naṣîbim ẖarimiş
Sen bileyken cümle ẖâristân baña gülzârimiş

2 Düşdi göñlüm kendi düşen aġlamaz diyüp velî
Âteş-i ᶜaşḳa düşen ḳabrinde de aġlar imiş

3 Dilrübâlar çoḳ diyu ḳaçdum şehirden kûylara
Ḳaçdum âfetden velî kûyda ḳıyâmet vârimiş

4 Emr-i zühdi terk idüp çekmekde imrâr itmedüm
Çünki bildüm ᶜâşıḳa zühd ü verâᶜ ser-bârimiş

5 Ḫışm idüp dimiş raḳîbüñ boynunı öpsün Ḥüsâm
Uyẖudan uyan Fütûḥî tâliᶜuñ bî-dârimiş

-28-

HARF'ÜD-ḌÂD

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilân

1 Ḥüsn-i firdevsiñde şol kim oldı Rıḍvân'dan ᶜıvaż
Laᶜlüniñ bir cürᶜası bin âb-ı ḥayvandan ᶜıvaż

76a 2 Bilmeziken gözleri câdûsına ḳıldum naẓar
Siḥrle itdi dirîġâ cehli ᶜirfândan ᶜıvaż

3 Vaṣfıñı kim şerḥ ider şol dilberüñ kim ins ü cân
ᶜIyd-ı vaṣluñda olalar aña ḳurbândan ᶜıvaż

4 Ḫastaña dermân didüm ṭutdı tecâhül yüzüni
Derdüm üzre derd ḳatdı âh dermândan ᶜıvaż

5 Derdüñe dermân ḳılmaz ṭutalum kim ey Ḥüsâm
Olmuş ol ᶜÎsâ nefes ḥikmetde Loḳman'dan ᶜıvaż

-29-

HARF'ÜL-KÂF

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Pârelerse ğam degül dil levhasın minşâr-ı ᶜaşk
Taht yapar şâh-ı hayâl-i dilbere neccâr-ı ᶜaşk

2 Pâdişâhâ nice takrîr eyleyem ahvâlimi
Dillerile şerh olunmaz şemme-i esrâr-ıᶜaşk

3 Boynıma dakmaz ridâ-yı vasl çün şâh-ı felek
Neyler olaben gedâya geydürüp destâr-ı ᶜaşk

4 Gülşen-i bâğ-ı irem bigi degül cennet misâl
Her zamân eksük degüldür bülbül-i gülzâr-ı ᶜaşk

5 Şemᶜ-i hurşîd-i cihân zulmette kalur irmese
Kalb-i ᶜâşıkdan demâdem pertev-i envâr-ıᶜaşk

76b 6 Dilberâ dil tıflını cellâd gamzeñ zülfüñe
Asdı cebr eyler velîkin eylemez ikrâr-ı ᶜaşk

7 Bir zamâna kalduk ey dil kanlu şâhid diñlenür
Eşk-i hûnin variken olmaz müfîd inkâr-ı ᶜaşk

8 Tâ ezelde dest-i kudretle yapılmışdur meger
Top-ı endûh ile yıkılmaz der u dîvâr-ıᶜaşk

9 Laᶜl-i yâre cân virmek zâhidâ hüsrân degül
Cân virüben cân alur itmez ziyân tüccâr-ı ᶜaşk

10 Kîmiyâ-yı şevkıle zerrîn kaba eyler tenin
İşini altun idüpdür hâce-i bâzâr-ı ᶜaşk

11 Câna lezzet kalbe kuvvet ᶜakla dikkat virmede
Olmaya hergiz nazîri lezzet-i güftâr-ı ᶜaşk

12 Cândan sevdügüme dahi inanmaz ol sanem
Gerçi her beytim oluptur mazhar-i âsâr-ı ᶜaşk

13 Şevkıle yârı der-âğuş eyleyüp aglariken
Güldi didi ğark ider âhir bizi enhâr-ı ᶜaşk

14 Zâhidâ bir dilber-i şîrîn dehân ile baña
Reşk-i cennet görinür pây-ı hum-ı hummâr-ı ᶜaşk

15 Şerbet-i cân-bahş lokmânı bañaᶜarz eylemeñ
Bir pula almaz hezârân sıhhati bîmâr-ı ᶜaşk

16 Devletüñde zerrece gelmez dehânuñ yâdına
Gerçi agırdur zemîn u âsumândan bâr-ı aşk

77a 17 Geh ᶜarak-rîz u gehî ᶜanber-feşân zülf-i nigâr
ᶜÂlemi hûş-bûy ider hâk-i der-i ᶜattâr-ı ᶜaşk

18 Gam degül ben ya ölem yahud rakîbi öldürem
Ya gazâdur ya şehâdet hâsıl-ı peygâr-ı ᶜaşk

19 Sañ zemîn bir noktadur heft âsumân bir dâyire
Bir ayag üzre turuben olmuşam pergâr-ı ᶜaşk

20 Hîç şâᶜir-i puhte olmaz hem kelâm-ı sûz-ı nâk
Âteş-i rûyıñ derûnın itmese pür-nâr-ı ᶜaşk

21 Leşker-i tersâ-yı gamdan kaçmadı bir dem Hüsâm
Nola dirlerse ᶜAli-veş hayd(ar)-i kerrâr-ı ᶜaşk

22 Pâdişâhâ benden öñdin gitse Mecnûn tañ degül
Ol hemân bir peyk idi ben hod sipehsâlâr-ı ᶜaşk

23 Ya baña nisbet nedür Ferhâd ey şîrîn dehen
Tıfl-veş yer kazdı ol ben hâmil-i kühsâr-ı ᶜaşk

24 Kanı bir şâh-ı sühan-dân u habîr-i râz-ı dil
Kala gûşında bu nazm-ı gevher-i şehvâr-ı ᶜaşk

-30-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Sînemüñ her gûşesinde toptoludur nâr-ı ᶜaşk
Tañ mıdur andan tecellî eylese envâr-ı ᶜaşk

77b 2 Taht bünyâd eylemek ister hayâlüñ şâhına
Pârelerse gam degül dil levhasın neccâr-ı ᶜaşk

3 Çeşme-i hûn mı bu çeşm-i hûn-feşânum ᶜaceb
Görinür andan demâdem şuᶜlehâ-yı nâr-ı ᶜaşk

4 ᶜAşkıladur ᶜâlem içre şöhreti pervânenüñ
Yoksa bir kemter mekesdür olmasa âsâr-ı ᶜaşk

5 Leblerüñ fikriyle şiᶜrüm âb-ı Hızr olsa ne tañ
Pâdişâhum böyle olur perverde-i hammâr-ı ᶜaşk

6 Ey Fütûhî gûş-ı nâdândan sakın eşᶜâruñı
Müddeᶜîye eyleme feth-i der-i esrâr-ı ᶜaşk

-31-

HARF'ÜL KEF

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Tañ mı olsam zülf gibi bî-karârı Ahmed'üñ
Ditredür cân-ı hevâ-ı gülᶜızârı Ahmed'üñ

2 Soḳdı dil ṣıddîḳını çâh-ı zeneḫdânında zülf
Mey-i cefâ-ḫûdır ezelden mâr-ı ġârı Aḥmed'üñ

3 Ol dilâvîz zülf ü zîbâ daḫle ey dil her zamân
ʿIyd u ḳadr olsa n'ola leyl ü nehârı Aḥmed'üñ

4 Rûy-ı ʿâlemden ḍalâlet ẓulmetin defʿ itmege
Maṭlaʿ-ı şems-i Ḫudâ nûr-ı ʿıẕârı Aḥmed'üñ

78a 5 Tañ degüldür degme ṣaydı aṣmasa fitrakine
Oldı çün ṭâvus-ı ḳudsîler şikârı Aḥmed'üñ

6 Olmasaydı ḫâtem-i iʿcâz-ı ḥüsn ü nûr-ı pâk
Olmazidi heft kişver dil-figârı Aḥmed'üñ

7 Dest-gîr ol baña ol dergâha lüṭf it yâ Alî
Ḳıl şefâʿat tâ olam ḫâk-i deyyârı Aḥmed'üñ

8 Taḫt-ı sînem üzre zaʿfımdan Ḥüsâm o târ-ı ġarḳ
Ṣan ki târ-ı ʿankebûtı bâb-ı ġârı Aḥmed'üñ

-32-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Tutdı ḥüsn ilin serâser şimdi nâmı Aḥmed'üñ
Mürdei iḥyâ ider lüṭf-i kelâmı Aḥmed'üñ

2 Ḥüsnüniñ iʿcâzına îmân getürdi ins ü cân
İḫtiyâr elden elden gidüp hep oldı râmı Aḥmed'üñ

3 Rûy-ı ḫûbîn zülf-i müşkîn ile ey dil her zamân
ʿIyd u ḳadr olsa n'ola her ṣubḥ u şâmı Aḥmed'üñ

4 Ḫaste cânum ṣıḥḥat u zevḳ u selâmetler bulur
Ger irişse dil ucuyla bir selâmı Aḥmed'üñ

5 Ey Fütûḥî fetḥ-i bâbı sen ʿAlî'den ḳıl ṭaleb
Kim ʿAlî'dür cânile râm-ı merâmı Aḥmed'üñ

-33-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

78b 1 Ġuṣṣan ile şâddur firḳatde maḥzûnuñ senüñ
Cândan ḳıymetlüdür bu ʿaşḳ-ı maḫzûnuñ senüñ

2 Tâ ebed gülgûn olur bu çehre-i zerdüm benüm
Dilde naḳş oldı ḫayâl-i laʿl-i meygûnuñ senüñ

3 Çeşm-i fettânuñ fiten taʿlîm ider ʿâşıḳlara
Bu ʿulâdan ʿâḳil olsa tañ mı mecnûnuñ senüñ

4 Tañ mı ḥüsn-i intiẓâma olmasa naẓmum ḳarîn
Ṭağıdur efkârımı ebrû-yı maḳrûnuñ senüñ

5 Gözlerüm nevmi Ḥüsâm'ile ḳovup cenk ettügi
Ḳorḳarum gider ḫayâl-i devlet-efzûnuñ senüñ

-34-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 Cihân bâğın cinân eyler ruḫ-ı zîbâsı Rıḍvân'ın
Zülâli kevẕer u ṭûbâ ḳadd-i bâlâsı Rıḍvân'un✱

2 Ḫaṭṭ-ı tezvîr ne ḥükm-i hümâyûn kim dimez yarab✱
Yed-i ḳudret nişânıdur ḳaşı ṭuğrâsı Rıḍvân'un

3 Bu ne ḥikmet ṭurur yârab ki söylerse çıḳar cânum
İderken mürdei iḥyâ dem-i ᶜÎsâ'sı Rıḍvân'un

79a 4 Ne tañ dîvâne dil yir bulmasa zencîr-i zülfünde
Ki her bir ḥalḳada biñ biñ yaṭur şeydâsı Rıḍvân'un

5 Fiğân u âh u vâh ile ᶜömür geçdi bu dünyâda
Meger cennetde ola yârab bize ḳucması Rıḍvân'un✱

6 Ser-i zülfüñde ḳaldı dil Fütûḥî bilmezem âḫir
Bizi Firdevs'e iletür mi ser-sevdâsı Rıḍvân'un

-35-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

1 Esîr-i mübtelâsıyım ᶜAlî'nüñ
Ḥasen ḫulḳıyıla ṭatlu dilinüñ

2 Yüzüme baḳmaz ol sulṭân-ı ḫûbân
Nedür yârab günâhı ben ḳulınuñ

3 Ḫaṭâ vü sehv mey-i ᶜafv ile ey şeh
İşi dâyim mürüvvetdür ᶜAlî'nün

4 ᶜArûsı ġonca-veş ḥüsnüne mağrûr
İşitmez nağmesini bülbülinüñ

5 Başumdan aşdı sevdâ dil perîşân
Olalı mübtelâsı kâkülinüñ

6 Dehânı sırrını keşf itmege dil
Ḫayâliñ gözledür ince belinüñ

✱ Bu mısralarda vezin aksamaktadır.

79b 7 Selâtin-i cihân bâbında derbân
Hesâbı yok ata^cnâ gulgulınuñ

8 Fütûhî tolı sevdâdur dimâgun
Hevâdârı olalı sünbülinün

-36-

Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Fe^cûlün

1 Yezîd olsun şu sultân kim Alî'nüñ
Öñünce Kanber olmaz düldülinüñ

2 Kılun çenber idüp kaddin kemer-vâr
Tolaşur mübtelâsıdur belinüñ

3 Cihân bülbüllerin ġavġâya saldı
Nesîm-i subhile bûyı gülinüñ

4 Harâb-ı ^caşkdur kendüyi bilmezem *
Sözin ma^czûr tut bu delinüñ *

5 ^cAcep hûş-bûy olupdur enf-i zanbak
Hevâdârı olalı sünbülinüñ

6 Başından aşdı sevdâ-yı Fütûhî
Olalı mübtelâsı kâkülinüñ

7 Zebânı sûsenün egri oluptur
Meger yanlış okur na^ctin ^cAlî'nüñ

-37-

Fâ^cilâtün/Fâ^cilâtün/Fâ^cilâtün/Fâ^cilün

80a 1 Sâkî çeşmüm Hüseyin'üñ ^caşkına itdi sebîl
Olmazuz mennâ^c-i hayr "innâ hedeynâhü's-Sebîl" **

2 Başuma sultân idüm mısr-ı ferağatde emîn
Geldi ġussan ceyşi akıttı gözümden cûy-ı Nîl

3 Şark u ġarba tutalum sultân olduñ ey Yezîd
^cÂkıbet bilmez midüñ olacağın hâr u zelîl

4 Nûr-ı çeşm-i Ahmed-i muhtâr u şâh-ı çâr-yâr
Hasretâ derdâ dirîġâ zulmile oldı katîl

5 Bilmezem yârab husûs-ı kâtili ^cılme'l-yakîn
Kim ki katl itdise la^cnet cânına bî-kâl u kîl

---

* Bu mısralarda vezin tutmamaktadır.

**" Şüphesiz biz ona (doğru)yolu gösterdik..." İnsan Suresi,âyet:3

6 Âteş-i mâtem saña berd u selâm olsuñ Hüsâm
Sıdkıle çün hânedân-ı Ahmed'e olduñ halîl

7 Eşk-i hûnın sedd-i sabrum tagıdup tûfân diler
Gey hazer kıl ey felek "İnnâ hedeynâhü's-sebîl"(*)

-38-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Zülm-i bî-hadd itmegüm itmeye devlet intikâl
Pâdişâhâ merhamet kıl zîr düşem bî-mecâl

2 Gün gibi hercâyî olma ᶜâşıkuñ gözle şehâ
Devletüñ şemsine tâ irmeye gerdûndan zevâl

80b 3 Girmese ᶜâşıkları kanına ger ol bî-vefâ
Gül gibi giyme giymezdi gâhî surh atlas gâh al

4 Ağzuñı vasf eyleyüp cânâ hilâl ebrûñile
Zâhide bu sırrıle geçdüm ᶜacep nâzik hayâl

5 Vaᶜd-i vasluñdan civân olsa ᶜaceb mi pîrler
Yûsuf'a kıldı Zelîhâ'yı civân vaᶜd-i visâl

6 Çâşini bâde-i laᶜlün harâm itmek neden
Yetmiş iki millet içre çâşni olur helâl

7 Deşt-i firkatde Hüsâm oldı dirîgâ teşne-leb
Bâğ-ı vuslatda rakîbün ğarka-i âb-ı zülâl

-39-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Yok yere itdüñ dehânı yadına ğavğâ göñül
Zülfi sevdâsına düşdüñ hôş uzun sevdâ göñül
Gördügün meh-rûya olduñ müşterî şeydâ göñül
Eyledüñ ᶜâlemde ben bî-çâreyi rüsvâ göñül

2 Var mıdur bir arzû anı temennâ kılmaduñ
ᶜAklumı pâ-bend her zülf-i semensâ kılmaduñ
Her nefesde gözlerüm yâşını deryâ kılmaduñ
Eyledüñ ᶜâlemde ben bî-çâreyi rüsvâ göñül

"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik..."(İnsan Sûresi,âyet: 3

81a 3 Şâḫ-ber-şâḫ eyleme pervâz eyâ mürġ-i heves
Şâhbâz iken revâ mıdur saña ṣayd-ı meges
Nefse uyduñ ʿaḳluma yâr olmaduñ hîç bir nefes
Eyledüñ ʿâlemde ben bî-çareyi rüsvâ göñül

4 Her hevâya ṣu gibi aḳtuñ oda yaḳtuñ beni
Bende yoḳsuñ bilmezem ḳande idündüñ miskini
Pür ʿaḳılı eyledüñ efsûnile ṭıfl-ı deni
Eyledüñ ʿâlemde ben bî-çâreyi rüsvâ göñül

5 Jeng-i ġamdan ṣayḳala muḥtâc oldukça Ḥüsâm
Yire çalarsın ki ire her vaḥalden jeng-i tâm
Şöyle öldigim esirger ol żaʿîfi ḫâṣṣ u ʿâm
Eyledüñ ʿâlemde ben bî-çâreyi rüsvâ göñül *

-40-

HARF'ÜL-MÎM

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Nîk u bed-râ mîr-i sânî her nefes feyż-i ʿamîm
Kâfir ân-râ hemçü mü'min mî-konî lüṭf ü ʿazîm

2 Râh-ı zâhidden ṭarîk-i ʿaşḳuñı tercîḥ idüp
Hâtif-i ġaybî dedi hâzâ ṣırâṭ'um-mustaḳîm

3 Siḥr-i çeşmüñden füzûndur fitne-i ebrûlaruñ
Rûşen oldı gün yüzüñde fevḳ-i żî-ʿılm-i ʿalîm

81b 4 Gerçi duzaḫ gibi yer yoḳdur raḳîbe lîk ben
Ḳorḳarum söynür dem-i serdi ile nâr-ı caḥîm

5 Tâ ebed gülgûn olurdı çehre-i zerd-i Ḥüsâm
Bir ḳadeḥ laʿlün meyin nûş etse billâh'ül-ʿaẓîm

-41-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Nâ-residesin ki yoḳ başıñda ġavġâ dôstum
Kâkülüñden ġayrı yoḳ başıñda sevdâ dôstum

2 Sebze-i ḫaṭṭunla ruḫsâruñda çeşmüñ sâḥiri
Baġlamış ṣu üzre bir naḳş-ı dilârâ dôstum

3 Ḥalḳ-i câna ḥalḳa-i zülfüñi daḳup oynadup
Eyledüñ Mecnûn gibi ḥalḳa temâşa dôstum

---

* Bu metin,gazeliyyât bölümünde geçmekle beraber şeklen incelendiğinde-dörtlükler halinde yazıldığı için-gazel olmadığı anlaşılmaktadır. Metin Murabbâ-ı mütekerrirdir.

4 Rûm-ı ḥüsnüñle bir oldı hindî-i ḫâl-i ḫaṭṭun
Tañ mı gönlüm mıṣrını eylerse yaġmâ dôstum

5 Geçdi bu ömr-i Fütûḥî vaʿde-i ferdâyile
Geçdi yüzbiñ rûz u şeb gelmez mi ferdâ dôstum

-42-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

82a 1 Laʿl-i şîrîniñe Ferhâd-ı zamânum dôstum
Râh-ı ʿaşḳuñda kemâkân cân-feşânum dôstum

2 Ṭâḳ-ı ebrûñı baña miḥrâb idüp miʿmâr-ı ʿaşk
Devletüñde ben imâm-ı ʿâşıḳânum dôstum

3 Fikr-i zülfüñle perîşân ḥâl u sevdâ-yı dimâġ
Mumiyânuñ ḥasretinden bî-nişânum dôstum

4 Ayaġun tozına yüzüm sürmege eşküm gibi
Nâr-ı firḳatle ḍırûb âb-ı revânum dôstum

5 Leylî-i zülfüñde mecnûn olalı ʿaḳl-ı Ḥüsâm
Mâverâ-i kûh-i ḥayretde nihânum dôstum

6 Leblerüñ dâr'üş-şifâsından baña emsem gerek
Derd-i dil çoḳdur velî ben bî-sebânüm dôstum

7 Her ṭarafdan boynuma zencîr-i zülfün bend ḳıl
Leylî -i zülfüñde mecnûn-ı zamânum dôstum

-43-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Ey ṣabâ ḫâk-i reh-i cânânı gözler gözlerüm
Aġlamakdan ḫastadur dermânı gözler gözlerim

2 Ravża-i çeşmümde ṣalınmaz ḫayâl-i her nihâl
Mâsivâdan gözleyüp sulṭânı gözler gözlerüm

82b 3 Pîr iken cânâ Zelîḫâ-veş civân olsam ne tañ
Vaʿd-i vaṣl-ı Yûsuf-ı Kenʿânî gözler gözlerüm

4 Bülbül-i bâġ-ı cinânum kûy-ı cânândur heves
Bâġ-ı cennetde gül-i ḫandânı gözler gözlerüm

5 İşigümde seglerümle hem-nişîn olsun dimiş
Ol zamândan mecmaʿ-i yârânı gözler gözlerüm

6 Çîn-i zülfünden şeb-i ġamda ruḫun gözler Ḥüsâm
Kaldı ẓulmetde meh-i tâbânı gözler gözlerüm

7 ʿÂḳıbet îmânı yoldaş eylemekdür niyyetüm
Bu sebebden ruḫ-ı cânânı gözler gözlerüm

-46-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Bülbül-i gülzâr-ı ᶜaşḳuñ âh kim derd u elem
ᶜÂḳıbet mülk-i vücûduna uşurur bûm-i ġam

2 Ey elif ḳâmet dehânuñ mîmi lâmı zülfüñüñ
Düşeliden altına gitmez ḫayâlimden elem

3 Ḥasret-i laᶜlüñden ey şeh düşdi sûsen hançere
Dili var aġzı yoġidi n'oldı buyursañ em*

4 Ravża-i kûyuñda ey hûrî-liḳâ n'eyler raḳîb
Bâġ-ı cennet içre var mıdur basa kâfir ḳadem

5 Her raḳîbüñ mevti vâcibdür velî mümkün degül
Ey dirîġâ mümteniᶜ midür aña yoḳsa ᶜadem

6 Yazamaz derd-i derûnum şerḥinüñ bir ḥarfini
Gerçi ḳuşandı iki yerden ḳuşaġını ḳalem

7 Ey Fütûḥî bin cefa ḳılsa ümîdini kesme kim
Ṣarṣar-i ibrâm ile meftûḥ olur bâb-ı kerem

-47-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

84a 1 Ḳanda gitdi zînet-i bâġ-ı irem
Ḳaldı mı Şeddâd'dan hîç bir derem
Ḫoşdurur bu ḳavl-i pîr-i pîş ḳadem
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

2 Diñle bu ḳavli budur pend-i selef
Ġuṣṣa yime rızḳ yi ey nâ-ḫalef
Çalınup feryâd ider şeştâ vü def
Dir ki ᶜömrüm dem bu demdür dem bu dem

3 Bâde virme ᶜömrüñüñ bünyâdını
Âb-ı laᶜlin ṣor bil aġzıñ dadını
Añlayın ṭabl u defin feryâdını
Dir ki dirler dem bu demdür dem bu dem

4 ᶜAşḳ-ı bünyâdın göñülde berk ḳıl
Fikr-i ġayr-ı rûy-ı yârı terk ḳıl
Lezzet-i dîdâr-ı yârı derk ḳıl
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

---

* Bu mısrada vezin aksamaktadır.

-46-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Bülbül-i gülzâr-ı ᶜaşḳuñ âh kim derd u elem
ᶜÂḳıbet mülk-i vücûduna uşurur bûm-i ġam

2 Ey elif ḳâmet dehânuñ mîmi lâmı zülfüñüñ
Düşeliden altına gitmez ḫayâlimden elem

3 Ḥasret-i laᶜlüñden ey şeh düşdi sûsen hançere
Dili var aġzı yoġidi n'oldı buyursañ em*

4 Ravża-i kûyuñda ey hûrî-liḳâ n'eyler raḳîb
Bâġ-ı cennet içre var mıdur basa kâfir ḳadem

5 Her raḳîbüñ mevti vâcibdür velî mümkün degül
Ey dirîġâ mümteniᶜ midür aña yoḳsa ᶜadem

6 Yazamaz derd-i derûnum şerḥinüñ bir ḥarfini
Gerçi ḳuşandı iki yerden ḳuşaġını ḳalem

7 Ey Fütûḥî bin cefa ḳılsa ümîdini kesme kim
Ṣarṣar-i ibrâm ile meftûḥ olur bâb-ı kerem

-47-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

84a 1 Ḳanda gitdi zînet-i bâġ-ı irem
Ḳaldı mı Şeddâd'dan hîç bir derem
Ḫoşdurur bu ḳavl-i pîr-i pîş ḳadem
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

2 Diñle bu ḳavli budur pend-i selef
Ġuṣṣa yime rızḳ yi ey nâ-ḫalef
Çalınup feryâd ider şeştâ vü def
Dir ki ᶜömrüm dem bu demdür dem bu dem

3 Bâde virme ᶜömrüñüñ bünyâdını
Âb-ı laᶜlin şor bil aġzıñ dadını
Añlayın ṭabl u defin feryâdını
Dir ki dirler dem bu demdür dem bu dem

4 ᶜAşḳ-ı bünyâdın göñülde berk ḳıl
Fikr-i ġayr-ı rûy-ı yârı terk ḳıl
Lezzet-i dîdâr-ı yârı derk ḳıl
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

---

* Bu mısrada vezin aksamaktadır.

5 Mevsim-i güldür cihânuñ cenneti
Beng u afyon ile olma cinnetî
Tut şarâb-ı laᶜle rûy-ı minneti
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

6 Dönmedin ᶜaksine bu çarḫ-ı felek
Cismiñe ḫâk olmadın yorġan döşek
84b Kudreti şarf-i vişâl etmek gerek
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

7 Geçdi mâżî kim irer müstakbele
Yok sebâtı devletüñ elden ele
Hâli ḫâlî etme ᶜışretden hele
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem

8 Ey Fütûḥî fetḥ-i bâba çâre kıl
Kul eᶜûzü düşmeni âvâre kıl
Sıḥḥatiñde sohbet-i mehpâre kıl
Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem *

-48-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/**Fâᶜilâtün/Fâᶜilün**

1 Halka-i zülfüñde ya dîvanedür göñlüm benüm
Ya duḫâna **düşdi bir pervânedür** göñlüm benüm

2 Âşinâ-yı ᶜaşk olaldan kande gitti bilmezem
Çok zamandur kim baña bîgânedür göñlüm benüm

3 Dûd-ı âhum her mesâmimden çıkarsa tañ mıdur
Dest-i zulm-i yârile vîrânedür göñlüm benüm

4 **ᶜAklum alur her nefes turmaz perîler cemᶜolur**
Koñ ḫarâb olsun ili **kâşânedür** göñlüm benüm

85a 5 Her zamân eşᶜâr-ı mest u naᶜralar kopsa ne tañ
Leblerüñ ᶜaksi ile meyḫânedür göñlüm benüm

6 **Menbaᶜ-ı âb-ı hayât u maᶜden-i esrârdur**
Sanmañuz kim menbaᶜ-ı efsânedür göñlüm benüm

7 Düşmen üzre dâyımâ salar Hüsâm'ı gam yemez
Dôstlar düşmen eri merdânedür göñlüm benüm

---

* Metin gazel değil,murabbâ-ı mütekerrirdir.

-49-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Ceyş-i ġamda ʿaşḳ-ı cânândur ḳafâdârum benüm
Tîr-i âhumdur bu leşkerde hevâ-dârum benüm

2 Bûy-ı zülfüñ irgürür bâlin-i ḥasretde baña
Var mı ʿâlemde ṣabâ gibi vefâ-dârum benüm

3 ʿÂḳıbet birgün ṣoyar dest-i bî-ḳabayla felek
Gerçi gün yüzlüleri ḳıldı ḳabâ-dârum benüm

4 Yigid olurdum gine seksen yaşumda şeyḫ iken
Bir güneş yüzlü ḥabîb olsa ʿaṣâ-dârum benüm

5 Ermez el çengâl-i zülfüñde Ḥüsâm'ı asmaġa
Virmez el ben mübtelâya ol yüce-dârum benüm

6 Zîr-i gerdûndan ḳaçardum ġayrı yoḳtur ñeyleyem
Egri ṭoġrı üstüme döner hevâ-dârum benüm

-50-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

85b 1 Şemʿ-i ḫurşîd-i riḫ-ı dildârdur yârüm benüm
Söyne ṣanmañ bu dil-i vîrânede nârum benüm

2 Alma yârab ʿaşḳıñı dilden bu yüke cân fedâ
Ġayrı yok bu ḫâne-i vîrânede varum benüm

3 Çoḳ şükür naḳḳâş çeşmüm eyledi surḫ u sefîd
Yoḫsa evvelde hemân aġıdı ruḫsârum benüm

4 Ey dirîġâ ġâlib oldı pîr ʿaḳla ṭıfl-ı dil
Oġlan oynına dönüpdür şimdi her kârum benüm

5 Nice şöhret tutmayam ʿâlemde ʿaşḳıñile kim
ʿAşḳumı eyler ṭaşa işʿâr eşʿârum benüm

6 Söze gelse cevher-i ferde virür ḫoş inkısâm
Noḳṭa-i mevhûmı taḳsîm eyler ol yârum benüm

7 Zînet itdüm ʿâlemi ṭavr-ı cedîd-i şiʿrle
Fâniyisem ben n'ola bâḳîdür âs̱ârum benüm

8 Yilerem yeller gibi zülfüñe ber-dâr olmaġa
Şimdi bu ʿâlemde yoḳdur bellü bir dârum benüm

9 Laʿl-i câna vârımı virdüm velîkin cân diler
Şimdi cânile durur ʿâlemde bâzârum benüm

10 ʿÂşıḳ-ı ruḫsâr-ı yârum biñ siyâset eylesün
S̱âbitim bu sözde yoḳdur hergiz inkârum benüm

86a 11 Ḥamdi-lillâh eski seyfimdür deyü raḥm eyleyüp
Yanına daḳdı Ḥüsâm'ı gine dildârum benüm

-51-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Şöyle ṣanma kim senüñ yoluñda ben cân virmezem
Rûz-ı vaṣla ṣaḳlarum anuñçün elân virmezem

2 Merve ḥaḳḳı Mekke'de ölmege hîç yoḳdur ṣafâm
Kaᶜbe-i kûyuña varmayınca ḳurbân virmezem

3 ᶜAvn-i ḥaḳla şöyle ṭutdum dâmen-i vaṣlun senüñ
Dest-i hicre şimdiden ṣoñra girîbân virmezem

4 Vireli zülf-i perîşânuñ dimâġ-ı câna bû
Ḥaḳḳun işᶜârun şehâ hergiz perîşân virmezem

5 Ṣalmışam meydân-ı ᶜaşḳunda Ḥüsâm'ı şevḳıle
Kimse baş ḳaldurmasun kimseye meydân virmezem

-52-

HARF'ÜN-NÛN

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 Ḫam-ı zülfüñde ey dilber ḳılupdur müṙġ-i dil mesken
Ḫayâl-i dâne-i ḫâlün belâ dâmen ḳılur me'men

2 ᶜAcep midür ḳaçarsañ sîne-i sûzân-ı ᶜâşıḳdan
Muḳarrerdür ki şâh-ı nâzenîni incidür külhen

86b 3 Der u dîvâr-ı dilberde yazılmış ḫûn-ı ᶜâşıḳla
Ki budur maḳtel-i ᶜuşşâḳ u cây-ı şûr-ı şîr efken

4 Güli terk eyleyüp bir an gözetmez sûseni bülbül
N'ola raṭb'ül-lîsân olsa iki dilli ṭurur sûsen

5 Tarîk-i ᶜaşḳa ṭogruldum geçüp zühd-i riyâ râhın
Bi-ḥamdi'llâh ki olmadı riyâ ben muḫliṣe reh-zen

6 Ser-i kûyuñda sâkin ḳıl Fütûḥî-yi ḫôş elḥânı
Bilürsiñ kim olur dâyim maḳâmı bülbülün gülşen

-53-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Ḫırmen-i gül-veş semîn u sîm ten
Serv ḳadd u lâle ḫad nâzik beden

2 Ḳaşları ḳavsi kemân-ı bî-emân
Çeşm-i h̲vâb-âlûdı mest-i tîrzen

3 Ḳaşı mihrâbı imâm-ı ʿâşıḳân
Bûy-ı zülfi ṭâʿin-i müşk-i H̲uten

4 Mûmiyânı ḥasretünden incelüp
Döndi ʿaşḳuñdan h̲ayâle merd u zen

5 Dâne-i h̲âleş be-zîr-i zîr leb
Hemçü hindî ber- ser-i çâh-i z̲eḳân

87a 6 Aldı ʿaḳlum bû ṣıfatlu bir güzel
Gitdi ṣabr u cân ḳaldum ḳurı ten

7 Ṣorma rûz-ı vaṣl-ı yârı zâhidâ
Kes sözüñ kim dir saña bayram ḳaçan

8 Ey Fütûḥî fetḥ olur bâb-ı cinân
Baña yârin köñlegi olsa kefen

-54-

Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilün

(Fâʿilâtün) (fâʿilün,faʿlün)

1 Aldı elimden hicr eli yâr-ı vefâ-dâr etegin
Dil-i dîvâne ʿacep mi ṭuta kuhsâr etegin

2 Ya virem ser ya kesem ḳaṣd idenüñ ellerini
Kim virür ser ṣaġıken müddeʿîye yâr etegin

3 Yiridür ger yakılup bozıla bu bâġ-ı cihân
Var mı bir ġonca ki ṭutmaya anuñ hâr etegin

4 Beni ḳo zümre-i ʿuşşâḳıle ey şeyh-i şehr
Ne revâdur ki ṭutam zâhid-i mekkâr etegin

5 İrgürür dâmen-i her sîm-tene dest-i viṣâl
Gösteren aġzıyile dilbere dinâr etegin

6 Pîrlik erdi diyü ḳoma Fütûḥî ʿaşḳı
Öl diril ḳoma saḳın yâr-ı vefâdar etegin

-55-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

87b 1 Kimse yârab mübtelâ-yı ʿaşḳ-ı bî-dâd olmasun
Bî-vefâ bir H̲üsrev-i Şîrîn'e Ferhâd olmasun

2 ᶜArż ider ḫâlün dile zülfün nihân itmiş nigâr
Mürġa dâne gösteren mekkâr-ı ṣayyâd olmasun

3 Bûy-ı zülfüñle muᶜaṭṭar ḳılma bâdı ey ṣanem
Ger deriseñ her tarafda zâr u feryâd olmasun

4 Uyımazam zülfi sevdâsından uzun giceler
Dôstlar ögrendüginden kimseler yâd olmasun

5 Zâhidâ ḫalḳuñ vilâyet didügi sende sakın
Baña isnâd olunan vuṣlat gibi ad olmasun

6 Kim ki aḳran üzre rifᶜat isterise dünyede
Neylerise eylesün fenninde üstâd olmasun

7 ᶜÂḳıbet vîrân olur çün ᶜâlemün maᶜmûresi
Ḳo Fütûḥî gönlüñi maᶜmûr u âbâd olmasun

-56-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 Yezîd olsun Ḥasan bâli yoluñda olmayan ḳurbân
Ḫavâricdendür ol ḫâr kim dirîġ eyler yoluñda cân

88a 2 ᶜAlîlik eyle ey server Muḥammed ᶜaşkuna lütf it
Ölümlü ḫaste-i ᶜaşḳum viṣâlüñle buyur dermân

3 Nice ṭaşlarla gögsün dögmesün yârabbi sunnîler
Zehirler yutdı ᶜâşıḳlar şeker-nûş oldı her Mervân

4 Ḫurûc itmüş Ḥasan ḳasdına şimdi Dönbegîler çoḳ
Ḳanı yârab Ebü'l-Müslîm ki ḳatl idüp ide iḥsân

5 Ḥüseyni Kerbelâ-yı ġamda ḳatl itdürme aġyâra
Yezîde bir ṭabanca ur gözine teng ola meydân

-57-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Ey kemâl-i kudret ıssı gülde ḫâr olmaḳ neden
Âb-ı rûy-ı her dü ᶜâlem ḫâre yâr olmaḳ neden

2 Nâ-müveccehdür gülün vech-i vecihinde diken
Rûy-ı pâk-i cân ᶜâlem-i ḫâr-bâr olmaḳ neden

3 Çeşm-i ᶜuşşâḳa meger ḫârile taᶜzîb istedi
Yoġsa rûy-ı berk-i gülde böyle ḫâr olmaḳ neden

4 Bunca zîb u zînet ü ḥüsn ü bahâ vü nâzile
Ṣalınurken gül düşüp ḫâke ġubâr olmaḳ neden

5 Bâğı ağladup u hârı güllerile güldürüp
Her tarafda goncalar hâre şikâr olmak neden

88b 6 Dâğ-ı hasretle yanup benzüm küle döndi benüm
Lâle budağıyla yârab gülʿızâr olmak neden

7 Kimse esrâr-ı kulûbe vakıf olmak yogiken
ʿÂşıkun esrârı halka âşikâr olmak neden

8 Asdı basdı her murâdın eyledi ʿâşıklara
Zülf-i pür-çîninde yârun inkisâr olmak neden

9 Her tarafdan zülf-i zencîr ile bağlu iken
Bu benüm dîvâne gönlüm bî-karâr olmak neden

10 Tekke-i ʿâlemde kimse bakmayup ʿâşıklara
Bu havâric Dönbegîler ihtiyâr olmak neden

11 Ey Fütûhî feth-i bâb-ı cehledür meyl-i cihân
Dime her nâ-dâna böyle iʿtibâr olmak neden

-58-

HARF'ÜL-VAV

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Mürg-i dil-râ dâne-i hâlet bedeh ey mâh-ru
Hak buyurdı "Len tenâl'ül-birre hattâ tünfikû"*

2 Lütf-i hak u nûr-ı Yezdânun nazîrün bulmadum
ʿÖmrüm oldukça aradum ʿarş u ferşi sû-be-sû

3 Şerbet-i laʿl-i leb-i cânân gibi dünyede
Derd-i ʿaşka bulmadı dermân hîç bir çâre-cû

89a 4 Ey melek yüzlü külâhın gûşesin eyle nikâb
Bakmasun şol nûr-ı pâke çeşm-i nâ-pâk-ı ʿadû

5 Şöyle aldı bûy-ı zülfün ʿaklumı kim dir gören
Bir kuru sevdâya düşmüş hûş ʿacep dîvâne bu

6 Bu Hüsâm'ı gerden-i düşmende eyle imtihân
Gör döner mi yohsa dir mi külle-i aʿdâna hû

-59-

HARF'ÜL-HA'

Mefâ îlün/Mefâ îlün/Fe ûlün

1 Binüp gönlüm yine esb-i hayâle
Atın kaldurdı gitdi her muhâle

---

* "İnfâk etmedikçe iyiliğe eremezsiniz."(Âl-i İmrân Sûresi,âyet:92)

2 Beni hîç bir aḥad bende düşürmez
Meger bir dilber-i müşkîn külâle

3 Büküldi ḥalḳa-i nûn gibi ḳaddüm
Ġamuñdan döndüm ey mâhum hilâle

4 Ölem mi ḥasret-i laᶜl-i lebüñle
İrem mi yoḫsa ol âb-ı zülâle

5 Anuñçün seyl olur bu eşk-i çeşmüm
Didiler su gerek bâġ-ı viṣâle

6 Şeref burcundadur şimdi sitârum
Maḳârun olalı ol nîk fâla

89b 7 İşitdi ḳıṣṣa-i dâġ-ı derûnum
Kızardı ḥacletinden rûy-ı lâle

8 Fütûḥî fetḥ-i râz-ı ᶜaşḳ ḳılma
Ḫudâdan ġayrı münkirdür bu ḥâle

-60-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Zâhidâ dil ṣabr ider mi ḫûb servi ḳadd ola
Lüṭfile ṣalınsa nâz u şîvesi bî-ᶜadd ola

2 Nâṣiḥâ pendi ḳo inṣâf it dile dehşet gelür
Ḫâl-i müşkîn zülf-i pür-çîn meskeni bir ḫadd ola

3 Ya uṣanur mı göñül düşnâm-ı telḫinden şunuñ
Gözlerin süzüp dehânun açsa biñ ġam redd ola

4 Mescid-i ḥüsnüñde ḳaddin dâl iden ᶜâbdallaruñ
Sîm elif üstünde ᶜanberden çekilmiş medd ola

5 Mü'min-i kâmil olur ᶜâşıḳ Fütûḥî şol zamân
Boynuna zünnâr-ı zülf-i dilrübâsı şedd ola

-61-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

90a 1 Küfr-i zülfüñ ṣalmış ol Bî-dâd îmân üstüne
Perde-i ẓulmet revâ mı nûr-ı Yezdân üstüne

2 Sâḥa-i kûyuñda deryâlar gibi ḳanlar akar
Eyledüñ ᶜâşıḳları ḳurban ḳurbân üstüne

3 Aġzın açmış ol leb-i meygûne ḳarşu merd u zen
Ḳaldılar medhûş olup ḥayrân ḥayrân üstüne

4 Gönderür her dem hayâl-i hadd u hâlin gönlüme
Bunca leşkerden ġaraż ne şehr-i vîrân üstüne

5 Dimiş ol dilber rakîbün boynunı öpsün Hüsâm
Öpeyin ser tâ kadem baş üstüne cân üstüne

-62-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Hîç karaltu gelmesün yârabbi ol cân üstüne
Ebr dahî geçmesün ol kûy-ı cânân üstüne

2 Kûyuñ üzre geçmesün yeller diyüp âhum şehâ
Yapdı tâ yirden göge eyvân eyvân üstüne

3 Çıkarurdı sîneden peykân-ı hicri dest-i vaşl
Olmasa gönlüm gibi peykân peykân üstüne

4 Dest-i ᶜuşşâk ermez ol çâh-ı zenahdân âbına
Deşt-i hasretde yatür ᶜatşân ᶜatşân üstüne

90b 5 Vaᶜde-i ihlâke bâri it vefâ ey bî-vefa
Olmasun ᶜâşıklara hüsrân hüsrân üstüne

6 Kanı bir şâh-ı sühan-dân -ı habîr-i râz-ı dil
Refᶜide eşᶜârumı eyvân-ı geyvân üstüne

7 Bâd-ı âhumdan hazer kılsun sehâba söyleñüz
Çok karaltular aşarmış kûy-ı cânân üstüne

8 Her zamanda nice rûşen olmasun gönlüm benüm
ᶜAks-i ruhsâruñ olur hurşîd-i tâbân üstüne

9 Cân u dilden seg rakîbün boynunı öpsün Hüsâm
Seglerüm sevmez deyü tek itme bühtân üstüne

-63-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Hayl-i agyârı görürseñ ey dil at sal üstüne
Gözün açdırma Hüsâm'ı eyle fi'l-hâl üstüne

2 Düşdi çengâl-i ᶜukâb-ı zülfüñe yokdur halâs
Çevrilürken mürġ-i dil ol dâne-i hâl üstüne

3 Sürmeler çiküp zarâfetle giyersin âllar
Hây zâlim n'eyledüñ al eyledüñ âl üstüne

4 Lebleri üstündeki hâline degdüm didi hay
Ben didüm kim bir meges konmuş begüm bal üstüne

5 Tazeler âb-ı lebüñ cânâ çeker didüm didi
Yüri hey dîvâne şu ṭurur mı ġırbâl üstüne

91a 6 Cân dehâne geldi şevḳıle didüm güldi didi
Bunca ibrâmun nedür bir vâḳıf-ı ḥâl üstüne

-64-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün Fâᶜilün

1 Çeşm-i pür-(i)maᶜnâya yârabbi ṣıḥḥat vir gine
Görmege her ṣûret-i maᶜnâyı ḳudret vir gine

2 Rûşen eyle ol çerâġ-ı maᶜnî-i ḫurşîd-vâr
Meclis-i ᶜaşḳ u niyâza şevḳ u sûret vir gine

3 Döymedi yâruñ cemâl-i berḳıne bu nûr-ı ᶜayn
Ol żaᶜîfe baḳmaġa mirâta ḳuvvet vir gine

4 Çoḳ zamân oldı yazılmaz defter-i dîvân-ı ᶜaşḳ
Yâ İlâhî kâtib-i esrâra fırṣat vir gine

5 Şerbet-i dâr'üş-şifâ-i laᶜlüñe muᶜtâd idüm
Zülfüñüñ sevdâsı başdan aşdı şerbet vir gine

6 Ol miyâna ḳullıġı zerrîn ḥamâyul ḳıl Ḥüsâm
Siyfisin çün ḳâmet-i sulṭâna zînet vir gine

-65-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Ġoncalar ḫandân olur çün kim miyân-ı ḫârda
Tañ mıdur bî-çare bülbül ḳalsa âh u zârda

91b 2 Vechine öykündügi bî-vech imiş şemᶜuñ şehâ
Yaḳdılar meyḫânelerde aṣdılar bâzârda

3 Ben ne ḥâcet vechimi tevcîh-i miḥrâb eyleyem
Görünür ebrû-yı cânân her der u dîvârda

4 Eyleme meger felekden çok şikâyet ol dahî
Ḳaldı ser-gerdân u ḥayrân dest-i her mekkârda

5 Âteş-i ruḫsarıña düşdi göñül pervânesi
Devlet-i ᶜaşḳunda nûr olur hevâ-yı nârda

6 Çîn-i zülfünden ruḫun görüp dilerdi dil rücûᶜ
Dâm-ı ᶜaşḳıle ṭutuldı ḳaldı zülf-i yârda

7 Şeşperin almış ele ḫaşḫaş cenk-i sûsene
Bu siyeh-rû iki dillidür deyü gülzârda

8 Her nefes sûz-ı derûnundan Fütûhî derd-mend
Âteşîn enfâsile iş^câr ider eş^cârda

-66-

Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Fe^cûlün

1 Tenüm bunda revânum cân ilinde
^cAli-veş bir şeh-i merdân ilinde

2 Halâyık hulkınuñ cümle esîri
Kul olmuş begler ol sultân ilinde

3 Elâ ey Yusuf-ı Mısr-ı melâhat
Aña Ya^ckûb bigi Ken^cân ilinde

92a 4 Fezâyilden düzetmiş per u bâlin
Hevâ-gir ol hümâ^cirfân ilinde

5 Dakındı bir şeh-i ^câlem Hüsâm'ı
Mu^cazzezdür şeh-i hûbân ilinde

6 Tefakkud eylemez bî-çâre hâlin
Meger kânûn budur cânân ilinde

-67-

HARF'ÜL-YÂ'

Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün

1 Hemân şeb-tâb farz eyle nücûm-ı çarh-ı gerdânı
Zeri zoruyladur bakma nukûş-ı kasr-ı sultânı

2 Baka tursan fenâ taşıyladur bünyâdı her kasruñ
Yel alur ^câkıbet çünkim nideñ taht-ı Süleymân'ı

3 Dalâlet zulmetin def^c itmege şem^c hidâyetdür
Çıkarma hücre-i dilden hayâl-i rûy-ı cânânı

4 Hemân kuhsârla olmuşıdı Ferhâd'uñ dahî cengi
Rakîbile buluşup görmedi ol ceng-i şeytânı

5 Dirîgâ yalıñuz bulundı Mecnûn tutdı nâm-ı ^caşk
Bile buluna göridi kim alurdı bu meydânı.

6 Ne yanar hücre-i dilde eger olmasa şem^c-i ^caşk
Nice tarh eyleyem dilden hayâl-i rûy-ı hûbânı

92b 7 Dilümde çün fürûğ-ı rûy-ı cânân şem^c-i tâbândur
Yıkılsun bu felek kasrı nidem hurşîd-i rahşânı

8 Nevâ-yı bülbül-i şeydâ kıluram gülşeni zîbâ
Hemân gül hüsni zannetme bahâr iden gülistânı

9 Senüñ şîrîn dehânuñ remz iderken cevher-i ferde
Ne sûret vire hikmetde ᶜacep bahs-i heyûlânî

10 Zülâl-i laᶜl-i fikrile ᶜacep mi bunca hayretler
Beni mest-i harâb itdi hayâl-i râh-ı reyhânî

11 Şeb-i târîk-i zülfüñden görünmez âb-ı hızr-leb
Perîşân dil Fütûhî nice bulsun âb-ı hayvânı

-68-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 Ne fikrim var dünyâda hayâl-i yârdan ġayrı
Ne kârum var cihânda yârile bâzârdan ġayrı

2 ᶜAcep midür düşersem dâmen-i kühsâra ben miskîn
Ki yok âhumdan âh eyler benüm kühsârdan ġayrı

3 Miyânile dehânundan gerek yâruñ sühan her dem
Sözüm yok kılca ᶜâlemde benüm esrârdan ġayrı

4 Zebûn-ı çeşm-i yâr oldum eğerçi şîr-i nerdüm ben
Cihânda basmadı kimse beni bîmârdan ġayrı

5 Saña rahm eyleyüp feryâd ider bülbüller ey ġonca
Musâhip bulmadun hergiz cihânda hârdan ġayrı

93a 6 Güzeller sîm u zer ister benüm ᶜâlemde nem vardur
Sirişk-i erġuvânî renk u âh u zârdan ġayrı

7 Zemîni merkez idüp bir ayağ üzre turup her dem
Tolandugum gören dir bu degül pergârdan ġayrı

8 Fütûhî feth-i bâb-ı vasliçün bulmadı ᶜâlemde
O şâhun âsitânunda bülend eşᶜârdan ġayrı

-69-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 O şâhuñ âsitânunda güler mi yâddan ġayrı
Kimin başı göge irdi ᶜacep feryâddan ġayrı

2 Ne hikmetdür cihânı birbirine urdı zulmile
Egerçi yok zebânında o şâhuñ dâddan ġayrı

3 Maᶜârif ehline dünyâ naṣîbdendür bilâ-behre
ᶜAcep kim gördi işitdi ḳuru bir addan ġayrı

4 Yeter başumda yayladuñ dilümde ḳışladuñ ey ġam
Bulumaduñ mı bir miskîn dil-i nâ-şaddan ġayrı

5 Didüm çeşmüñ gibi bir müşterî yoḳ gönlüme cânâ
Gülüp didi Ḥüsâm'ı neylesün cellâddan ġayrı

-70-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

93b 1 Ben kimem tâ aña bir mektûbile cânân beni
Eyleye taḫt-ı sürûr-ı ᶜâleme sulṭân beni

2 Ḳaldum aḳrân ayaġı altında yoḳ bir dest-gîr
Ölmedin öldürdi âḫir ġayret-i aḳrân beni

3 Çikerin her câhiliñ kûh-i belâsın ölmezin
Kûh-ı endûh-ı belâyın ṣanmañuz insân beni

4 Kimse ölmezmiş ecelsiz miḥnet-i endûhile
Yoġsa çoḳdan öldürürdi miḥnet-i devrân beni

5 Çeşm-i çarḫ irdügi yerde yoḳ ẓuhûrumda ḥuẓûr
Ey zemîn sîneñde bâri eyleseñ pinhân beni

6 Nâr-ı ḥummâ-yı nuḥûset ḳızdurup ḥadden birûn
Eyledi cân u göñülden ḳanıma ᶜatşân beni

7 Pâdişâhâ inḫisâf-ı kevkeb-i baḫt-ı Ḥüsâm
Eyledi deycûr-ı ġamda bir ser u sâmân beni

-71-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Var mı bir dil kim ġam-ı dildârile çâḳ olmadı
Kimse bu dünyâ sarâyında feraḫ-nâk olmadı

94a 2 Aḳamaz nehr-i mecâzîden ḥaḳîḳat baḥrına
Şol göñül kim ġıll u ġışşdan ṣu gibi pâk olmadı

3 Naḳt-i ᶜömri ḥoḳḳabâz-ı dehre virür rây-gân
Her ki bâzâr-ı hevesde cest u çâlâk olmadı

4 Cennet-i kûyuñda laᶜlün kevṣeri olmaz naṣîb
Seg raḳîb âvâzesinden kim ki bî-bâk olmadı

5 Âsumân-ı dilde ᶜaks-i rûy-ı her mehrû-yı naḳş
Baña ne ġam ṭutalum ḫurşîd-i eflâk olmadı

6 Dildeki zehr-i rakîbe çok devâ kıldum Hüsâm
Hîç hayâl-i la^cl-i cânân gibi tiryâk olmadı

-72-

Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün

1 İlâhî eylemesün kimseye sultân nigâh egri
Sipâhân dipdiri yirler bakarsa pâdişâh egri

2 Meger kaddüñe öykündügüni duydu sabâ servün
Büküp kaddini hışmile ider geh togrı gâh egri

3 Şehâdet itdi kaşlaruñ gözüñ cellâd-ı fettândur
Sözi çün togrı söyledi ne gam olsa güvâh egri

4 Dehânuñdur döken yok yire cânâ kanı gamzeñle
Niçün ebrûlaruñ böyle olupdur bî-günâh egri

94b 5 Berât-ı hüsnüñe tugrâ durur ebrûsı dildâruñ
Aña teşbîh içün oldı meger tuğrâ-yı şâh egri

6 Rakîbün boyın öperken ısırmışdı Hüsâm birgün
Anuñçün dir o togrı yâr Hüsâm bî-iştibâh egri

7 Göñül sultândur pîrise de n'ola yigidlenüp
Felek zerrîn külâhını giyer geh togrı gâh egri

-73-

Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün/Mefâ^cîlün

1 Salınsun nâzile dilber süleymânî süleymânî
Selâmlasun anı begler süleymânî süleymânî

2 Kemâlin buldı çün hüsnüñ Süleymân Han devrinde
Yazılsun hüsnüñe defter süleymânî süleymânî

3 Lebün ^carż ile bir kerre şarâb-ı bâb-ı şevkınden
Çikelüm ^caşkuña sâgar süleymânî süleymânî

4 Dilegüm budur Allâh'dan ser-i kûyuñda agyârun
Tokunsun başına şeşper süleymânî süleymânî

5 Fütûhî feth-i bâb-ı vasliçün vir varını cümle
İdesin dilberi der-ber süleymânî süleymânî

-74-

Fâ^cilâtün/Fâ^cilâtün/Fâ^cilâtün/Fâ^cilün

95a 1 Hâne-i gerdûna mihmân olmayaydum kâşki
Zehr-i nûş-ı tîr u keyvân olmayaydum kâşki

2 Ṭâbede bir ṭaş olaydum ya ḥaremde bir şecer
Böyleʿiṣyân ile insân olmayaydum kâşki

3 Niyyetî küncünde başum h̲ırḳaya çiküp yatup
Mülket-i hestîye sulṭân olmayaydum kâşki

4 Rûs-ı nefse aḳın idüp bulmadum bir dem ẓafer
ʿUhdesinden gelmedüm h̲ân olmayaydum kâşki

5 Bir nefeste biñ heves gönlümde başda bin hevâ
Âb-ı rûy-ı ḥüsne ʿaṭşân olmayaydum kâşki

6 Eskidüm ammâ Ḥüsâm'ı ḳomadı cellâdlar
Bir nefes h̲ûbâna bürrân olmayaydum kâşki

-75-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Ṣanmañuz kim Nil'ile boyandı yâruñ köñlegi
Dûd-ı âhumla boyandı ol nigâruñ köñlegi

2 Gözlerüm Yaʿḳûb çeşmi gibi olmuşdı ʿalîl
Virdi ṣıḥḥat Yusuf-ı lâle-ʿız̲âruñ köñlegi

95b 3 Tîr-i 'âhum âsumâna geçdi aña geçmedi
Bilmezem yârab nedür ol şehsüvâruñ köñlegi

4 Tañ degül ḥabîbi ufuḳda derc ide h̲urşîd-i ser
Çün şeb-i deycûr olupdurur nehâruñ köñlegi

5 Ey Fütûḥî gülşen-i cennet olurdı maḳberüñ
Ger kefen olsa baña ol gülʿız̲âruñ köñlegi

-76-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Bilmezem âh̲ir n'ider bu ʿaşḳ-ı şevḳ-efzâ beni
Evvel aldı ʿaḳl u ṣabrum eyledi şeydâ beni

2 H̲aṭṭ u h̲âli leşkerin ḳıldı ḥavâle göñlüme
Şınd-ı şâh-ı zühd ü taḳvâ eyledi yağma beni

3 Secde ḳıldı gün yüzünde ḳaşı miḥrâbında dil
Ḳıble-i şemse çeker bir dilber-i tersâ beni

4 Çün şarâb-ı laʿl-i Aḥmed'dür demâdem içdügüm
Aḥmed'iyyetden çıḳarmaz mez̲heb-i ʿÎsâ beni

5 Ey Fütûḥî umarum kim midḥat-i vildân içün
Ḳarşularlar h̲azînân-ı cennet-i me'vâ beni

-77-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

96a 1 Bir iki gün leblerüñle besledi devrân beni
ᶜÂḳıbet tennûr-ı ġamda eyledi biryân beni

2 Âsumân-ı iltifâtuñdan yire düşdüm dirîġ
Gün şuᶜâᶜı gibi pâmâl eyledi dunân beni

3 Nâr-ı ᶜaşḳuñ ḳalb-i perhîz-kârumı ḳalb eyledi
Âḫir etdi âb-ı rûy-ı ḥüsnüñe ᶜaṭşân beni

4 Ġussa-i hicrile itmişdi felek ᶜayn-i hilâl
Bedr-i kâmil ḳıldı mihr-i vuṣlat-i cânân beni

5 Bu Ḥüsâm'a sen dımışḳî ẓann idüp ḳılduñ naẓar
Ṣayḳal-i ihsânuñ etdi ḥüsnüñe bürrân beni

-78-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 Dirîġâ ara yerde perde-i hestî ḥicâb oldı
Beni maḥrûm iden gözgöresinden ᶜayn-i ḫᵛâb oldı

2 Ḳarañu olmasun mı her ṭaraf baḫtum bigi baña
Duḫân-ı nâr-ı dilden çün hevâ cümle sehâb oldı

3 Yaraşmaz âsumânuñda görinmek encüm-i eşküm
Sipihr-i ḥüsne luṭfile yüziñ çün âfitâb oldı

96b 4 Müşerref ḳıl ki cânâ ṣoḥbet-âsâ bî-müheyyâdur
Gözüm sâḳî göñül biryân ciger daḫî kebâb oldı

5 Bi-ḥamd'illâh ki düşnâm işitdüm ol şeker lebden
Ḥüsâm-ı üftâdenüñ âḫir duᶜâsı müstecâb oldı

-79-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Nice olsun bu deli dîvânenüñ uslanması
Yoḳ ṭabîb-i derd-i dil zencîrine baġlanması

2 Bulunur mı heft kişver şâhî göñlünde ᶜaceb
Dilberiyle ṣalınurken ᶜâşıḳun beglenmesi

3 Cânumı ḳıl ḳaddümi çeng eşkümi raḳḳâs ider
Vaᶜde-i vaṣl idicek dilberlerüñ eglenmesi

4 ᶜAşk odun ḫâkister-i tende nihân it dir nigâr
Lîk bunca dudıla nice olur ṣaḳlanması

5 Firḳatüñle çoḳtan ölürdi Ḥüsâm ger olmasa
Vuṣlatuñ ʿıydine ḳurbân olmaġa ḳatlanması

-80-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Ḳulluġa bir nâme-i tâbiʿi yaz şâd it beni
Name-i ʿıtḳum oda vur ġamdan âzâd it beni

97a 2 Ẓulmet-i ẕılletde ḳaldum şemʿi ġurretden baʿîd
Sensin ol şemʿ-i saʿâdet ḳurba irşâd it beni

3 Olmuşam ser defter-i vîrâne-i bûm-ı belâ
Ey hümâ ṣal sâye-i lüṭfuñı âbâd it beni

4 Ṣadmet-i gerdûneden vîrânedür göñlüm tamâm
Raġmiçün gerdûn döne gine bünyâd it beni

5 Kesmezem feryâdımı tâ kesmeye lüṭfuñ dilüm
Kes zebânum lüṭfile bî-zâr u feryâd it beni

6 Eski seyfüñdür Hüsâm atma yabana tâzele
Jengden maṣḳûl idüp aʿdâna iʿdâd it beni

7 Bâd-ı ġamdan ġonca-veş çâḳ olmadın pür-ḫûn dilüm
Gül gibi güldür nesîm-i lüṭfile şâd it beni

MÜTEFERRİKÂT

-1-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

97b 1 Ġayret-i aġyârla ṭoldı ciger u dil-i ḳurûḥ
Merḥamet ḳıl bir nefes ḳaldı hemân çıḳmaġa rûḥ

2 Ṣabr-ı Eyyûb'a havâle eylemek olmaz revâ
Bu Fütûḥî bendeñüñ ᶜömri degüldür ᶜömr-i Nûḥ

3 Ṣubḥ-i ruḫsâruñda laᶜlün yâdına ditrer göñül
ᶜÂşıḳ-ı şûrîdei raḳḳâs ider şevḳ-i ṣabûḥ

4 Ṭâliᶜimde bir metin yazmış bu dehr-i ẕû-fünûn
Ḥâlimüñ bir şemmesin şerḥ idemez yüzbiñ şürûḥ

5 Ḥüzn-i Yaḳûb'ile maḥzûn olmuşam heştâd sâl
Lîk bûy-ı Yûsuf olmadı Fütûḥî'ye fütûḥ

-2-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Ġam sarâyında ten-i zerdüm ḳabâ-yı zer yeter
Başuma sevdâ-yı zülfüñ ᶜanberîn efser yeter

2 Taḫt-ı hüsn üzre saña zer-beft pister ᶜâşıḳa
Seng-i ġam yasduḳ sipihr örti zemîn pister yeter

3 ᶜÂḳil olan heft kişver şehlügin neyler k'ana
Sâḳi-i gül-ruḫ tekellüf etdügi sâġar yeter

98a 4 Şâh-ı ᶜuşşâḳum ki âhum ejdehâ peyker-i ᶜalem
Sâyebân her dem ḫayâl-i zülf-i pür-ᶜanber yeter

5 Her nefesde bâġ-ı ᶜaşḳ içre ḫayâl-i zülf-i dôst
Cilve-i ṭâvûs cânaᶜanberîn şehper yeter

6 Ârzû-yı cennet itmezse Ḥüsâm olmaz ᶜaceb
Cürᶜa-i cân-baḫş-i laᶜl-i yâr aña kevs̱er yeter

-3-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Ḳanı şol gün gözlerüm yüziñe eylerdi naẓar
Bu żaᶜîf-i nâ-tüvân alurdı andan nûr u fer

2 Şimdi dûr oldum cemâlüñden şuᶜâᶜ almaz gözüm
Göremez oldum cihânı şöyle ḳaldum bî-baṣar

3 Yilerem yeller gibi üftân u hizân her yana
Umaram yeller esüp irgüre zülfünden haber

4 Âteş-i ᶜaşkunla cânumdan benüm her dem yanar
Yaktugı pervânenün şemᶜa nihâyet bâl u per

5 ᶜAşk-ı Ferhâd'a beni benzetme ey Şîrîn dehen
Tîşe-i şabrile ben cân kazaram ol hod hacer

6 Ey Fütûhî tâbiş-i şems-i ruh-ı dildârdan
Zerreler gibi hevâ üstünde oynar kelleler

-4-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

98b 1 Baña gülşen nigârile hemân gülzâr-ı cennetdür
Şarâb-ı kevser-i laᶜl-i lebe çün vakt-i fırşatdur

2 Ölincek yâr işigünden bir avuç toprak atsunlar
Mezârum üzre ol gevher baña iksîr-i rahmetdür

3 Ulu yol üzre defn idüp dahî bu iki çeşmümden
İki çeşme düzüp cânâ disünler ᶜayn-ı hikmetdür

4 Gönül biryân gözüm giryân yüzüme bakmaz ol cânân
Bulunmaz derdüme dermân dirîğâ dâr-ı ġurbetdür

5 Ten-i zerdümde eşkâl-i ᶜalemler çekdügüm yir yir
Budur kim leşker-i ġamda baña esbâb-ı şevketdür

-5-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün

1 Egerçi yok hakîkatde Hüdâ'dan ġayrı bir mevcûd
Velî bir nice mümkünde şuver feyż etdi dest-i cûd

2 Nice şûret ki maᶜnîde Hudâ envârunun ᶜaksi
Dil-i ᶜuşşâka kıble olmuş egerçi kim degül maᶜbûd*

3 Kaşuñ mihrâbiken her mü'mine ey dilber-i tersâ
Nedür bu güntoġusına binâsından ᶜaceb maksûd

99a 4 Dil-i gümgeştemi arariken didi bana bir pîr
Civânum bir civân zülfinde kalmış ol dil-i mefkûd

5 Fütûhî bâb-ı vaşl-ı yâr olurdı dâyimâ meftûh
Rakîbün kapusı kapanur olsa tâliᶜun mesᶜûd

---

* Bir hece fazla olduġundan vezin tutmamaktadır.

-6-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Fikr-i zülfüñle beni gör neyledi sevdâ-yı ʿaşḳ
Sîne çâk u baş açuḳ fem kef-feşân rüsvâ-yı ʿaşḳ

2 Baḥr-i ʿarşa ġarḳ olupdur gerçi eflâk u zemîn
Ṣad hezârân ʿarş ġarḳ-i ḳaṭre-i deryâ-yı ʿaşḳ

3 Çün ṭoludur levḥ-i dilde naḳş-ı mihr-i Murteżâ
Sînemüzde ẕül-fiḳâr şekli gerek ṭuġrâ-yı ʿaşḳ

4 Bu ten-i zerdümde ser-tâ-ser dögünler daġlar
Şeh Ḥüseyn'üñ maʿtemiçün eyledüm tamġâ-yı ʿaşḳ

5 Bâde-i şevḳuñde ḫâṣṣıyet nedür k'olur içen
Pôst pûş u pâ bürehne baş açuḳ şeydâ-yı ʿaşḳ

6 Ya feres şeklünde bir ṭâvûs-ı ḳudsîdür k'ana
ʿÂlemi geşt eylemek bir cilve-i ednâ-i ʿaşḳ

7 Yoḳ liyâḳat kim öpem sümm-i semendün gerçi kim
ʿAḳl u ṣabr u cân u göñlüm eyledüm yaġmâ-yı ʿaşḳ

99b 8 İḫtiyârile degül devr-i felek bilün üstüne *
Sâḳi-i bezmüñ döküpdür cürʿa-i ṣehbâ-yı ʿaşḳ

9 Ḫaste-i şevḳ-i viṣâlün olmasa şâhâ Ḥüsâm
Ṭolmazıdı nâle vü zârile ṣaḥrâ-yı ʿaşḳ *

-7-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 İltifâtuñdur bize dermân ḳurbân olduġum
Olma ḳaşlaruñ çatup ġażbân ḳurbân olduġum

2 Leblerüñde râḥ-ı reyḥânî ḫayâlünden müdâm
Ḳalmışam ḥayrân u ser-gerdân ḳurbân olduġum

3 Vaʿde itmişdüñ beni öldürmege terk eyledün
Ḳanı ben bî-çâreye iḥsân ḳurbân olduġum

4 Ben ġarîbi ḫastei bunca teb-i hicrânile
Deşt-i ḥasretde ḳodun ʿaṭşân ḳurbân olduġum

5 Bu Ḥüsâm'ı kıl ḥavâle müddeʿînüñ üstüne
Bin ġazâ müzdini bul her an ḳurbân olduġum

---

* Bu mısralarda vezin tutmamaktadır.

-8-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

100a 1 ᶜAḳl u ṣabr u cânumı ṣarf eyledüm dildâre ben
Yâre mâdem varumı virdüm meded ol yâre ben

2 H̱aste iken âteş-i hicrile yaḳdı cânumı
N'eyledüm n'etdüm ᶜacep yârabbi ol ġaddâre ben

3 Ey ecel cân alıcısıñ daẖi billâh emân
Var ümîdim kim baḳam bir daẖi ol ruẖsâra ben

4 Bûy-ı zülfüñden erişdür ey ṣabâ ol leylînüñ
Merḥamet ḳıl düşmedin Mecnûn gibi kühsâre ben

5 Gönderür her dem ẖayâlin göñlümi yaġma ider
Bâb-ı dilde bulmadum derbân ol ᶜayyâre ben

6 Ey Fütûḥî cümle ᶜâlem buldı dermân derdine
Fetḥ-i bâb-ı vaṣla çâre bulmadum bî-çâre ben

-9-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

1 Her seḥer gülzâr-ı dilde verd-i ẖandânum hemi
Bûsitân-ı cânda servi-i ẖırâmânum hemi

2 Derdile mûy-ı miyânun ḥasretünden incelüp
Çıḳmaġa vallâhi ḳılca ḳaldı bil cânum hemi

3 Raḥm idüp bir kerre bâri ḳoluñı ṣal boynuma
Yoḳsa ḥasretle düşer bil boynuña ḳanum hemi

100b 4 Ḳuluña ḳahr eyleme ḳıl lüṭfile eyle vefâ
Saña yaraşmaz cefâ devletlü sulṭânum hemi

5 Bu revâ mı işigünden ġayra secde itmedin
ᶜÂṣî u mücrim ola nâmumda ᶜünvânum hemi

6 Ben marîż-i ᶜaşḳa dermân ḳıl Muḥammed ᶜaşḳına
Ḥoḳḳa-i laᶜlündedür bu derde dermânum hemi

7 Raḥm ḳıl ᶜaḳlı perîşândur Ḥüsâm'un kendi mest
Ey gözi mestâne vü zülfi perîşânum hemi

-10-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

1 Dehânı ġonca laᶜli cân efendi
Güneş yüzlü ᶜazim'üş-şân efendi

2 Leb-i la'lün öpüp emsem zebânun
Olurdı derdime dermân efendi

3 Çıkardum gayrı şâh-ı hüsni dilden
Yeter bir tahta bir sultân efendi

4 Ölürdi 'ıyd-i vaslunla berâber
Rakîbi eylesem kurbân efendi

5 Hüsâm'ı gark ider hûn-âb-ı çeşmüm
Düşer boynuna âhir kan efendi

LAṬÎFE

Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilâtün/Feʿilün
(Fâʿilâtün)

101a 1 Şöyle beñzer ki çene tah̲t-ı ḳadîmi pirenüñ
Ki bulunmaz çenede kimse ġarîmi pirenüñ

2 Ḳadılar ṣadre çeker begler alur ḳoltuġuna
Dilrübâlar dah̲i her gice nedîmi pirenüñ

3 Gözüme h̲vâbı h̲ayâl eyledi vü râḥatı düş
Baġladı uyh̲uyulan ceyş-i ʿaẓîmi pirenüñ

4 Kimse görmez ılan ayagı gibi cârihasın
Zah̲m uran ayaġı mı yâh̲ud eli mi pirenüñ

5 Bilemiş dişini ġul dişi gibi itmege cenk
Ey Ḥüsâm Allah ola şelle ġarîmi pirenüñ

6 Beççe-i mâr-ı siyeh dersem aña ṭañ mı şehâ
Bu söze şâhid olur zehr-i elîmi pirenüñ

7 Bir alay ḳan içiciyile baṣup yidi beni
Ḳomadı bitlerime ḥiṣṣe zaʿîmi pirenüñ

MESNEVÎ

-1-

Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Faʿûlün

101b 1 Ḫam-ı zülfüñ gibi ḳaddüm ḫam oldı
ʿIẕârum dem-be-dem nem-ber-nem oldı

2 Hevâ-yı laʿlinile yoḳ yere cân
Ḫazân bergi gibi bî-sûd lerzân

3 Leb-i Şîrîn'ine cân oldı Ferhâd
Belâ kûhında kârı zâr u feryâd

4 Ḫayâl-i zülfiñile dil perîşân
Teraḥḥum eyle lüṭf it ey perî-şân

5 Seni fikr etsem inṣâf ide sende
Ḳarâr ider mi cân u dil bedende

6 Ruḫun ki olmaya bâġ içre nazarda*
Dögünlerdür bana güller cigerde

7 Müyesser ola mı görmek cemâlüñ
Gözümde ḳala mı yoḳsa hayâlüñ

8 Ḫam-ı ebrûlaruñ oḳ gibi cânâ
Beni niçün atar her dem yabana

9 Gözüñ mestânelik eyler gönül ṣabr
Lebünden olduġıydı gerçi şâkir

10 Saña te's̱îr yoḳ mı bu ḫaberden
Ki'ḫuvvet ḳanı cûş eyler cigerden

102a 11 Ṣalarsa sâye ol bâlâ-yı şemâd
Ḫarâb-ı dehr olur maʿmûr u âbâd

12 Ḥüsâm itdükçe siḥr-i çeşmüñi yâd
İder her beytini siḥrile bünyâd

-2-

Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Faʿûlün

1 Elâ ey ʿaşḳ-ı cânân mâʿarefnâk
Ki sensin zehr-i kibr u ʿucbe tiryâk

---

* Bir hece fazla olduğundan vezin tutmamaktadır.

2 Gel ey ḳuṭb-i cihânı mest iden ᶜaşḳ
Belâ vü derdile hem-dest iden ᶜaşḳ

3 Gel ey bed-nâm iden pîr u civânı
Zebûn idüp başan her pehlivânı

4 Gel ey her merde derd-i bî-devâ ᶜaşḳ
Cefâsı dillere ᶜayn-i ṣafâ ᶜaşḳ

5 Gel ey sulṭânları dervîş iden ᶜaşḳ
Gel ey serkeşleri dil-rîş idenᶜaşḳ

6 Gel ey rubâhı aṣlan eyleyen ᶜaşḳ
Gedâ vu şâhı yeksân eyleyen ᶜaşḳ

7 Gel ey pûlâd-ı saḫt-ı nerm iden ᶜaşḳ
Gel ey bâzâr-ı şevḳi germ iden ᶜaşḳ

102b 8 Gel ey pervâneyi şehbâz iden ᶜaşḳ
Vücûdun nârile demsâz iden ᶜaşḳ

9 Gel ey bebr u pelengi mûr iden ᶜaşḳ
Ḫudâ'dan ġayrıyı mehcûr iden ᶜaşḳ

10 Gel ey yârı cihâna virmeyen ᶜaşḳ
Viṣâlini cinâna virmeyen ᶜaşḳ

11 Fütûḥî fetḥ-yâb itdi eyâ ᶜaşḳ
Derûn-ı cândan ider beyâ ᶜaşḳ

12 Vücûdum mülkine vur nâr-ı ᶜaşḳı
Gine germ eyle bu bâzâr-ı ᶜaşḳı

13 Didi bir dil-nüvâz-ı maḥrem-i ᶜaşḳ
Ki sensin dâyim ey cân hemdem-i ᶜaşḳ

14 Daḫi ben görmedüm senden gide ᶜaşḳ
Ki bunuñ gibi olmaz iş ide ᶜaşḳ

15 Degül taḥṣîl-i ḥâṣıl kâr-ı ᶜâkıl
Ṭalmadın ᶜaşḳ-ı mevcûdı ne ḥâṣıl

16 Dedüm ey sırr-ı ᶜaşḳuñ nüktedânı
Ḫarâb-ı ḫamr-ı ᶜaşḳum men to dânî

17 Olaldan göñlümile âşina ᶜaşḳ
Muḥît-i şeş cihât oldı baña ᶜaşḳ

18 Şarâb-ı ᶜaşḳıle sermest-i vaḳtim
Cünûn-ı ḫâlişa hemdest-i vaḳtim

103a 19 Nice ben itmeyem ᶜaşḳa nidâyı
Ki oldur gösteren râh-ı h̲udâ'yı

20 Neme yarar benüm bu zühd-i bârid
Yeg oldur kim olam ᶜaşḳ ile ᶜâbid

21 Budur her rûz u şeb aᶜlâ-yı maṭlab
Beni ᶜuşşâḳile ḥaşreyle yârab

22 Yıḳar yaḳar cahîmi âteş-i ᶜaşḳ
İdüpdür ser-nigûn her serkeşi ᶜaşḳ

23 Çün oldı ᶜaşḳ odı pervâne yârı
Çeler şâhin gibi pervâne nârı

-3-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

1 Benüm ᶜömrüm benüm rûḥ-ı revânum
Firâḳuñda göge çıkdı figânum

2 Yücedür âsitânuñ âsumândan
Anıñçün bî-habersüñ bu figândan

3 Semiᶜnâ vü aṭaᶜnâ her belâya
Unutduñ dime tek ben mübtelâya

4 Eger bu tâliᶜ olursa müsâᶜid
Müyesser ola gine bus-ı sâᶜid

103b 5 Firâḳuñda gözüm görmez cihânı
Cemâlüñ ᶜarża ḳıl ey şems-i s̲ânî

6 Çi ger mümkün degüldür ᶜarż-ı dildâr
N'ola bir nâme ile itsen îs̲âr

7 Eᶜâdî çoḳdur ey yâr-ı girâmî
Gerekdür atsa yabana Ḥüsâm'ı

8 Cemâlüñden cüdâ bu çeşm-i pür-h̲ûn
Ṭaşup yiglemez oldı hem-çu Ceyhûn

9 Gözüm üzre ḳadem baṣṣun h̲ayâlüñ
Maḥalli ᶜayn-i cârîdür nihâlüñ

KITᶜA

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

1 Dirîğâ cümle-i lezzât-ı ᶜâlem
Big-i dem minnet-i dü nâne degmez

2 Lebün devrinde cerrâr-ı kadeh çok
Uş öldüm baña bir peymâne degmez

3 Leb-i laᶜlüñ şeker-bâr olduğiçün
Niçün ᶜâşıklara şükrâne degmez

4 Beni ko yanayın şemᶜ-i ruhunda
Nice şemᶜ ola kim pervâne degmez

104a 5 Seg-i kûyun uşup ekl itmek ister
Etüm cemᶜıyyet-i yârâna degmez

LATÎFE

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

ᶜAceb iş eylemüş dervîş rîşe
Ki hergiz yaramaz bu rîş işe
Yolarsıñ ağını kalmaz karası
Bu işi eyleme dervîş pîşe

MÜFRED

-1-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

Neyine n'eyledüm çarhun neyine
Belâ tîri ne dil kodı ne sîne

-2-

Mefâᶜîlün/Mefâᶜîlün/Feᶜûlün

Bir içimce sucağız mı şu kevser
Dil u cân laᶜl-i zülâline susar

-3-

Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilâtün/Fâᶜilün

Şuᶜle virmez âteş-i ᶜaşk olmasa kandil-i dil
Nûr-ı nâr-ı ᶜaşk olmayan dili zulmetde bil

RÜBÂʿÎ

Fâʿilâtün/Fâʿilün

104b ʿÖmr-i men u cân-ı men
Mihr-i to îmân-ı men
Ṭarf-ı küleh ber şiken
Tâb beʿâlem fiken

-1-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Yaḳdı eflâkı meded âh-ı ciger-sûzum benüm
Yâr u düşmen-dôst yârab diñlemez sözüm benüm

2 Gerçi ḫâk oldum eşigüñde velîkin ḳorḳaram
Bir muḫâlif rûzigârile toza tozum benüm

3 ʿIyd u nevrûz olmasun ʿâlemde bî-ruḫsâr-ı yâr
Rûy-ı ḫûb-ı dil-rübâdur ʿıyd u nevrûzum benüm

4 Ḳıblegâh-ı işigünden ġayra secde itmedüm
Tañ degül aġ olsa rûy-ı mâh-veş yüzüm benüm

5 Çîn-i zülfünden temâşâ-yı ruḫ-ı dildârile
Ey Fütûḥî ʿıyd u ḳadr oldı şeb u rûzum benüm

-2-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

105a 1 Ey şarâb-ı laʿl-i nâbuñ baña kevs̱erden leẕîẕ
Nâzile düşnâm-ı telḫiñ câna sukkerden leẕîẕ

2 Baş u cânumdan geçürdi telḫi-i kâr-ı raḳîb
Gerçi yoġidi cihânda cânile serden leẕîẕ

3 Şol iki laʿl-i şifâ-baḫşuñ meyi ben ḫasteye
Âb-ı ḥayvândan müfîd ḳand-i mükerrerden leẕîẕ

4 Sîm-i eşkümle zer-i ruḫsârumı ʿarż eyledüm
Çünki gelmez çeşm-i şâha sîmile zerden leẕîẕ

5 Ey Fütûḥî şöyle ṣañma ki reyâḥîn-i cânân
Cân dimâġında ola gîsû-yı dilberden leẕîẕ

-3-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Ey dehânun ġonca vü ṣubḥ sünbül ü reyḥân ḫaṭṭ
Kilk-i ḳudret le yazılmış sûre-i Raḥmân ḫaṭṭ

2 Hüsnüñi tekmîl içün yer yer żuhûr itdi meger
Mâverâ-i nûrda olmuşidi pinhân ḫaṭṭ

3 Çîn-i zülfüñden alub müşk-i ḫıṭâ envâʿını
Muṣḥaf-i ruḫsâr-ı yâra oldı müşk-efşân ḫaṭṭ

4 Ḍarb-ı tîġile vücûdun ḳomadı ruḫsârda
Leşker-i ḫâl üzre beñzer eyledi ṭuġyân ḫaṭṭ

5 Ḥamd'i-lillâh kim Fütûḥî rûy-ı gülden çıḳdı ḫâr
Ol gül-i ḫandânı ḳıldı ḫârile yeksân ḫaṭṭ

-4-

TAḪMÎS-İ ĠAZEL-İ ḪOCA ḤÂFIẒ

1 Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Mefâʿîlün/Mefâʿîlün

105b 1 Şodem Ferhâd kûh-i ġam nişeste pây der gil-hâ
Cüdâ ez-Laʿl-i şîrîn şehd u şeker zehr ḳâtil-hâ
Ṭarîḳ-i zühd-râ reften be-bînem kâr câhil-hâ
Elâ eyyühe's-sâḳî edir kâsâ ve nâvil-ha
Ki ʿaşḳ âsân nümûd evvel velî üftâd müşkil-hâ

2 Zi ḫâk-i kûy ân ḳâtil demâdem bûy-ı ḫûn âyed
Henûzeş tîġ-i bî-dâdî demî yârab neyâsâyed
Be yâd-ı ḫâl-i o der dil çü lâle dâġ-ı ġam şâyed
Be bûy-ı nâfe-i kâḫır sıbâzân ṭurra be kuşâyed
Zi tâb-ı zülf müşkîneş çi tâb üftâd der dil-hâ

3 Fetîkâv ḫûn çeşm-i men be âb-ı merḥamet şûyed
Zi ḫâkem bâ ḫayâl-i ḫaṭṭ-ı o mihr-i giyâ rûyed
Be pây-ı pîr-i reh gerdûn demâdem çeşm u ruḫ sûyed
Be mey seccâde rengîn kon keret pîr-i muġân kûyed
Ki sâlik bî-ḫaber ne bûd zi râh u resm menzil-hâ

4 Kucâ bâşed ki destem-râ be gîr u ġayr-ı dest ġam
Beved yârab zemânî kez ġam-ı evvel şeved ġam kem
106a Merâsem mî-dehed dehr u binâ dânân câm-ı cem
Merâ der meclis-i cânân çi emn-i ʿıyş çün her dem
Ceres feryâd mî-dared ki ber-bendîd maḥmil-hâ

5 Kinûn der vâdi-i hicrân Fütûḥî pây-ı men der gil
Marîż-i ʿışḳam u mî-reft zi destem iẖtiyâr-ı dil
Fütâd ez-çarẖ bî-şefkat merâ ez her ṭaraf müşkil
Şeb tarîk u bîm mevc u girdâbî çünîn hayîl
Kucâ dânend ḥâl-i mâ sebek yârân-ı sâḥil-hâ

-5-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

1 Ḳangı dîvâne diler giysû-yı dilberden ẖalâṣ
Ḳanda mürġ-i dil u ḳanda dest-i ejderden ẖalâṣ

2 Bir vilâyet var mı irmeye aña şemm-i raḳîb
Şehr u ḳarye bulmadı tâʿûn-ı ekberden ẖalâṣ

3 Güllere öykündigüçün dest-i ḳudret sûsene
Urdı bir ẖançer kebed olmadı ẖançerden ẖalâṣ

4 Ey Fütûḥî iç şarâb-ı kevs̱er-i laʿlin müdâm
İster iseñ kim olasın ḥarr-ı maḥşerden ẖalâṣ

5 İşigünde gözyaşıyla bulmadum ṣıḥḥat yüzün
Ben ġarîb u ẖasteye olmaz mı bu derdden ẖalâṣ

-6-

Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilâtün/Fâʿilün

106b 1 Sîm-i eşkümle zer-i ruẖsarumı itdüm şefîʿ
ʿAḳl u ṣabr u cân u dille varumı itdüm şefîʿ

2 Nüsẖa-i sifr-i belâġatden yazup bir ḳaç ġazel
Âsitân-ı ġurrete âs̱ârumı itdüm şefîʿ

3 Bir ġarîbim bulmadum ʿâlemde hîç bir dest-gîr
Bâb-ı şâh-ı devlete güftârumı itdüm şefîʿ

4 Çün kerîm olanlara yoḳdur taẓarruʿ-veş muʿîn
Dergeh-i sulṭâna âh u zârumı itdüm şefîʿ

5 Ey Fütûḥî fetḥ-i bâb-ı iltifât-ı şâhiçün
Ḥalümi işʿârile eşʿârumı itdüm şefîʿ

S O N U Ç

Divan edebiyatının zirve şahsiyetlerinin yaşamış olduğu 16.yüzyılın sonu ila 17.yüzyılın başlarında yaşamış,birkaç tezkiredeki mahdut bilgiler dışında doğumu,mesleği ve hayatı hakkında hemen hemen hiç bir bilgi bulunmayan,ancak kendinden bahseden kaynakların âlim ve fâzıl bir şahsiyet saydıkları Fütûhî ve Divanı hakkında yapmış olduğumuz bu çalışmayı 3 ana bölümde ele alıp değerlendirmiş bulunmaktayız.Bu çalışmanın sonunda vardığımız kanaatleri şöyle özetlemek mümkündür:

1- Kaynakların zikrettiğine göre Fütûhî,Arapça ve Farsça'ya hâkim,küçük yaşta kendini ilme adamış bir şahsiyettir.Arapça ve farsçayı çok iyi bilmesine rağmen eserlerinde kullandığı dil gayet sade bir Türkçedir.Yaşadığı dönemdeki divan şiirlerinde arapça ve farsça tamlamalar bir hayli yekun tutmasına rağmen,Fütûhî'de bu husus pek az görülmektedir.Hatta kimi mısralarında zamanına göre hayli arkaik hususiyetler gösteren Türkçe kelimeler kullanmaktadır.Şiirlerinde sık sık atasözü ve deyimlere yer veren şâir,kafiye ve vezin hususunda da herhangi bir zorluğa düşmeksizin bu sahadaki başarısını da kanıtlamış bulunmaktadır.

2- Mutasavvıf bir şâir olan Fütûhî,dini inançlarına samimiyetle bağlı bir müslümandır.Peygamber, Çâr-yâr ve ehl-i beyte karşı duyduğu derin samimiyeti gösteren ifadelere divan boyunca rastlamak mümkündür.Divanda herhangi bir kasideye tesadüf edilmemiştir.Sadece Kanuni'ye karşı duyduğu derin hayranlığın bir ifadesi olan bir terkîb-i bend mevcuttur.Bu da şâirimizin,kendi halinde yaşamayı tercih eden,devrin devlet erkanıyla fazla içli dışlı olmayan bir şahsiyet olduğunu gösterir.Kaynakların belirttiğine göre o, kendini ehl-i gazâ bilerek hayatını bu davaya adamış bir kişidir.Ayrıca Kanûnî'nin Macaristan seferini anlattığı Enis'ül Guzât adlı uzun bir mesnevisi de mevcuttur.

Klasik divan kültürüne uygun bir şekilde şâirimiz de dünya hayatını aldatıcı ve geçici olarak niteler. Çeşitli beyitlerinde, onun insanı nasıl aldattığını, ona bel bağlamanın ne kadar sakıncalı olduğunu vurgular.

3- Divanda pek geniş bir şahıslar kadrosu görülmez. Osmanlı pâdişahlarından sadece Kânunî ve Bayezid'in adları geçer. Divan şiirinde kıyaslama unsurları olarak ele alınan ünlü İran hükümdar ve şairlerinin adlarına zaman zaman rastlamakla beraber sayıları pek fazla değildir. Ünlü aşk kahramanları, Leylâ ile Mecnun, Ferhat ile Şirin ve Yusuf ile Züleyhâ ise divanda sık sık kıyas ve teşbih unsurları olarak kullanılmaktadır.

4-Divanın ağırlık noktasını teşkil eden sevgili, âşık ve rakip üçlüsünün ezeli macerası divan şiirinin klasik anlayışına uygun olarak ele alınmıştır. Sevgili her yönden mükemmelliğin sembolüdür, bütün ideal vasıflar ondadır. Fizik bakımından ince ve uzun boylu, saçları ve gözleri simsiyah, yüzü güneş gibi parlaktır. Rakip ve ağyarla gülüp oynarken âşıka dâima cevr u cefâ eder. Aşkın verdiği ızdıraplarla bir harabeye dönmüş âşık ise, bütün sıkıntı mihnet ve cefâlara rağmen asla sevgilinin kapısından ayrılmaz. Zira onun cefâsını da vefâsını da bir lütuf sayar.

Sevgilinin bir sembol olarak kullanıldığı muhakkaktır. Şâir, bütün insanlığın derin bir hayranlık ve özlemle sevgiliyi beklediğini belirtir. Bütün insanlığın cazibe merkezi olan bu varlığın alelâde bir kadın olmadığı divan okundukça daha iyi anlaşılmaktadır. İnceleme bahsinde de üzerinde durulduğu gibi sevgilinin Allâh'tan kinaye olması ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Sevgilinin eşi benzeri yoktur. Ona benzemeye çalışanlar en ağır şekilde cezalandırılmışlardır. İnsanı büyük mihnet ve meşakkatlere düşüren, her tarafı tuzaklarla dolu bu dünya hayatında ondan başka sığınılacak merci, onun merheminden başka şifâ yoktur. Bütün bunlar herşeyi hakkıyla bilen ve idrak eden, bütün

dertlerin gerçek ilacı bir varlık olması gerekir ki zaten sevgili bu vasıflarla ele alınmaktadır.

Rakip, vuslat yolunda mutlak bir engeldir. Mutasavvıf bir şâir olan Fütûhî rakibi de mecâzi bir yönden ele alır. Mutlak vuslatı ancak ölümle mümkün gören şâir, ölünceye kadar vuslata mani yegane unsur olarak rakibi görür. Tasavvufî anlamda düşünülürse rakibten kastın, insanı aldatmayı ve sapıtmayı kendine bir görev sayan şeytan veya şâirin de belirttiği aldatıcı süs ve zinetlerle dolu dünya hayatı olabileceği ihtimali akla gelmektedir.

Fütûhî, divan şâirlerinin zirveleri yanında ikinci derecede sayılan şâirler grubuna dahil edilebilir. Divan şiirinin büyük problemlerinden olan sevgili ve onun çeşitli hususiyetleri, âşıkın hâli ve ızdıraplarının sebepleri ve rakibin kimliği hususlarında şâir, çeşitli remiz ve teşbihlerle bize bazı açık kapılar bırakmaktadır. Divandan anlaşıldığı kadarıyla bütün bu şahsiyetler birer semboldür. Hakikat, insanlığın aslından koparılıp dünya hayatına atılmasıyla başlayan macerası ve bu maceranın derin iz ve akisleridir.

Netice olarak Fütûhî, Divan şiirinin hakkıyla anlaşılabilmesi yolunda önemli bir durak taşı olarak görülebilir. Zirve şâirlerin tamamen remizlerle bürülü ifadeleri bir orta şâir olan Fütûhî'de nisbeten açık ve sarihtir. Divandan başka, Kanuni'nin Macaristan seferine dâir uzun bir mesnevisi, halkı irşad yolunda yazılmış, değerli bir nasihatler kitabı (ki bu kitap divan şairinin halktan kopuk olmadığının en iyi ispatlarından biridir.) ve âşıkla aşkın hallerine dâir küçük bir risâlesi olan Fütûhî, üzerinde durulması gereken bir şahsiyettir. Biz bu çalışmamızla küçük de olsa bir adım attığımız kanaatindeyiz.

S Ö Z L Ü K

- A -

Ahcâr : Taşlar.

Alîl : Kör,sakat,hasta.

Amîm : Umûma âit,genel,yaygın.

An-karîb :Yakında,çok geçmeden.

Arak : Ter.

Âraz : İşâret,alâmet.

Arşiyân : Arşın etrâfında tesbih edip dolaşan melekler.

Âsitân : Eşik,pabuçluk,merkez,(İstanbul).

Âsiyâb : Su değirmeni.

Atşân : Susuz,susamış,susayan.

Ayyâr : 1-Allak,hileci,dolandırıcı.2-Kurnaz. 3-Çevik

- B -

Bâk : Korku,sakınma,kaygı.

Bâl : Kalb,yürek,gönül,hatır.

Bâlin : Yastık,koltuk.

Bâr : Yağdıran,saçan,döken,serpen.

Bârid : 1- Soğuk. 2- Hoş olmayan.

Bed-nâm : Kötü,kötü adlı,adı kötüye çıkan.

Behrâm : Merih yıldızı.

Behre : Hisse,pay,kısmet,nasib.

Beng : Ban otu denilen bitkiden elde edilen keyif verici.

Berd : Soğuk.

Berdâr : Asılmış.

Berîn : Pek yüksek,en yüce.

Bâd-ı berîn : Tan zamanı esen yel.

Betçe : İnsan veya hayvan yavrusu.

Beyâ : 1- Dolmuş,dolu. 2- Girilecek yer,kapı.

Bî-dâr : Uyanık,uyumayan.

Biryân : Susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı.

Bî-sûd : Faydasız,kârsız.

Bûm : Baykuş.

Bünyâd : Temel,asıl,esas.

Bürehne : Açık,çıplak,yalın.

Bürrân : Keskin,kesici.

- C -

Câriha : 1- Yaralayan. 2- Çürüten.

Cârub : Süpürge.(Divan edebiyatında saç.)

Cerrâr : 1- Arsız,dilenci. 2- Kalabalık ve ağır giden askerler.

Cest : Atlayış,sıçrayış.

Cev : Arpa.

Cûd : Cömertlik,el açıklığı.

- Ç -

Çâh : Kuyu.

Çâh-ı zenahdân : Çene çukuru.

Çâk-ı girîbân :1-Yaka yırtmacı. 2- Sabahın aydınlığı.

Çâlâk : 1- Çevik,eline ayağına çabuk.2- Yol kesici,adam öldüren,hırsız. 3- Yüksek yer,büyük adam.

Çâre-cû : Çâre arayan.

Çâşnî : Çeşni,lezzet,tad,tadımlık.

- D -

Dakîk : İnce,ufak,nâzik,ince düşünce.

Dem-sâz : Uyumlu,arkadaş,dost.

Derbân : Kapıcı,kapıya bakan.

Derk : Bir işi derinliğine çözme.

Destâr : Sarık,tülbent.

Dest-gîr : Yardımcı,el tutucu.

Devâhî : Musîbetler,felâketler.

Deycûr : Çok karanlık.

Deyyâr : 1- Biri,bir kimse. 2- Manastır sâhibi.

Dımışkî : Şama âit.

Dil-figâr : Gönlü yaralı.

Dil-Nüvâz : Gönül okşayan.

Dil-rîş : Yüreği yaralı.

Dil-teng : Yüreği dar,sıkıntılı ,kederli.

Dimâğ : 1- Beyin. 2- Akıl,şuur.

Direm : 1- Akçe. 2- Dirhem,gümüş para.

Dögün : 1- Yakı,dağlamakla açılan yara. 2- Döğme. 3- Döğünme,yas,mâtem.

Döymek : Dayanmak,tahammül etmek.

Dunân : Alçaklar,aşağılık kimseler.

Durûb : Dövmeler,çarpmalar,vurmalar.

Durûd : Meth,duâ,selâm.

Dümü' : Kanlar,gözyaşları.

Dürc : Kutu,kutucuk,hokka.Hokka gibi olan ağız.

Düşnâm : Sövme,sövüp sayma.

- E -

Eâdî : Düşmanlar.

Ebrû : Kaş.

Efser : Taç.

Elvân : 1- Büyük sofa,divânhâne,salon. 2- Kemerli yüksek binâ,oturulacak yer,köşk. 3- Çardak.

Endûh : Gam,keder,tasa,kaygı,üzüntü,sıkıntı.

Enf : Burun,herşeyin ön kısmı,uç.

Enhâr : Nehirler,ırmaklar.

Erguvânî : Erguvân çiçeği renginde,parlak kızıl.

- F -

Fâris : 1- Atlı. 2- Binici,ata binmekte mahâretli. 3- Anlayışlı. 4- İrân'ın güneyindeki Şiraz vilâyeti.

Ferah-nâk : Sevinçli.

Figen : Atıcı,yıkıcı,düşürücü.

Fitrâk : Atın arkasında eşyâ bağlanan yer.

Fürûğ : 1- Nur,ziyâ,ışık. 2- Parlaklık,parıldayış.

- G -

Gam-gede : Tasa evi.

Gam-küsâr : Gam ve kederi def eden,tesellî veren,gam ortağı,arkadaş.

Garîmî : 1- Alacaklı. 2- Hasım. 3- Rakîb.

Gaz-bân : Dargın,kızgın,öfkeli.

Gerden : Gerdan,boyun.

Gerdûn : 1- Dönücü,dönen,devreden. 2- Felek,dünyâ,semâ.

Germ : Sıcak.

Girâmî : Saygın,ulu.

Gird : Yuvarlak çehre,değirmi.

Giryân : Ağlayan.

Gîsû : Saç,saç örgüsü.

Giyâ : Hatlar,yanaktaki ayva tüyleri.

Gul : Korkunç hayâl.

Gulgul,Gulgule : Gürültü,şamata.

Gurre : Aklık,parlaklık.

Gûyî : Söyleyen,söyleyiş.

Gümgeşte : Yitmiş,kaybolmuş.

Güvâh : Şâhit,delil,tanık.

- H -

Hâb-âlûd : Uykusu gelmiş,uykusu basmış.

Haclet : Utanma,şaşırma.

Haded : Mâni,engel,set.

Hâkister : Kül,ateş külü.

Hald : Ebedîlik,süreklilik.

Ham : Eğri,bükülmüş.

Hammâr : Şarap yapan veya satan meyhâneci.

Harâb-âbâd : Harablık dolu yer,tam harâbe.

Harr : Harâretli,sıcak,kızgın.

Hat : Yanak.

Hatar : Tehlike.

Hâtif : 1- Sesi işitilip de kendisi görünmeyen çağırıcı. Gâipten haber veren melek.

Hatt u sebz : Delikanlılarda sakal ve bıyıktan önce çıkan ince tüy.

Havâric : 1- Âsiler,zorbalar. 2- Hakemeyn vakâsından sonra Hz.Ali'ye isyân eden zümre,hâricîler.

Hayl : Atlı sürüsü,zümre,takım,gürûh.

Hayye : Yılan.

Hem-dest : Güç ve kuvvette ortak olan,ortak.

Hengâm : Zaman,çağ,vakit,mevsim.

Hengâme : Kavga,gürültü.

Hercâî : Kararsız,sebatsız.

Hestî : Varolma,varlık.

Heştâd : Seksen sayısı (80)

Heyûlânî : Heyûlâyâ âit,maddî.

Hırmen : Harman.

Hısâl : Hasletler,huylar,tabîatler,ahlâklar.

Hum : Küp,şarap küpü.

Hummâr : Işretten sonra gelen baş ağrısı,sersemlik.

Hûn-âb : Kanlı su,gözyaşı.

Hurşîd : Güneş.

Hûşe : Başak,salkım.

Hûşe-çîn : Harman sonu tarlada kalan kesik,dökük başakları toplayan.

Hüsâm : Keskin kılıç.

- I -

Inân : Dizgin,idâre etme,yürütme.

Itk : Köle ve câriye âzâd etme.

Ivâz : Birşeye karşılık olarak alınan veya verilen şey,bedel.

Izâr : Yanak.

- İ -

İbrâm : Can sıkacak derecede israr etme,zorlama.

İdâd : Hazırlama,hazırlanılma,geliştirme.

İhlâk : Helâk etme,öldürme,yoketme.

İmrâr : Gecikme,gecikilme.

İnfiâl : Gücenme,darılma.

İnhisâf : Tutulma,söner gibi olma,parlaklığı gitme.

İnkısâm : Taksim olma,parçalanma,bölünme.

İşâr : Yazı ile haber verme,bildirme.

- J , K -

Jeng : Pas,küf,kir.

Kâmkâr : İsteğine ulaşmış,mutlu.

Kand : Şeker.

Kand-i mükerrer : Güzelin iki dudağından kinâye.

Ka'r : Çukur,dip,nihâyet,derinlik.

Karha : Yara.

Karîn : Yakın.

Karîr : Sevinmiş.

Kavs : Yay,keman.

Kavs-ı kuzah : Ebem kuşağı.

Kec : Eğri,çarpık.

Kef-feşân : Köpük saçan.

Kemâkân : Eskisi gibi,evvelden olduğu gibi.

Kemterîn : En küçük,en aşağı.

Key : Büyük hükümdâr.

Keyân : Büyük hükümdârlar.

Keyvân : Zühal (Satürn) gezegeni.

Kurûh : Yaralar.

Külâle : Kıvırcık saç.

Künc : Köşe,bucak.

- L -

Lüâb : Salya,ağız suyu.

Lâ-yezâl : Zevâlsiz,sonsuz.

- M -

Mâdûd : 1-Sayılı,sayılmış. 2- Muayyen,belli.

Magz : Beyin,dimağ.

Mahzûn : Hazîne'den.

Makrûn : 1- Yakınlaştırılmış,yakın. 2- Ulaşmış,kavuşmuş.

Mâsivâ : Allâh'tan başka bütün varlıklar.

Maskûl : Cilalanmış.

Mecma : Toplanılacak yer,nokta.

Medhûş : Dehşete uğramış,korkmuş.

Mefkûd : 1- Olmayan. 2- Ölü veya diri olduğu bilinmeyen kayıp kimse.

Meges : Sinek.

Mekkâr : Çok mekreden,hileci,düzenbâz.

Melâhat : Güzellik,yüz güzelliği.

Me'men : Emin,sağlam yer,sığınılacak yer.

Mennâ : Menedici,önleyici.

Mesâm : Derideki ufak delikler.

Mevâhib : Hibe olunmuş,ihsân edilmiş,verilmiş.

Meygûn : Şarap renginde olan,kırmızıya çalan.

Mıstar : Cetvel.

Midhat : Methetme,övme.

Minşâr : Testere,bıçkı.

Mirât : Ayna.

Miyân : Bel.

Muattar : Güzel kokulu.

Muîn : Yardımcı.

Mûmiyân : Kıl belli,ince belli.

Musaffâ : Süzülmüş.

Musîb : İsâbet eden,rastgelen,yanılmayan.

Mücedded : Yeni,yepyeni.

Müfevvez : İhâle ve sipariş olunmuş.

Müheyyâ : Hazır,hazırlanmış.

Mümtenî : Gayr-ı mümkün,imkansız.

Müsâhib : Sohbet eden,arkadaş.

Müşt : Yumruk,muşta.

Müzâb : İzâbe edilmiş,eritilmiş,erimiş.

La'l-i müzâb : Şarap.

Müzd : Ücret,karşılık,mükâfât.

- N -

Nâ-mihribân : Merhametsiz.

Nâ-resîde : Olmamış,ham.

Neccâr : Marangoz.

Nekbet : 1- Tâlihsizlik,bahtsızlık. 2- Düşkünlük. 3- Felâket,musîbet.

Nerm : Yumuşak.

Nigâh : Bakış,bakma.

Nîk : İyi,hoş,güzel,beğenilen.

Nuhûset : Uğursuzluk.

- P -

Pâ-bend : Ayak bağı,köstek,mâni,engel.

Pâ-bûsî : Ayak öpme.

Pâsbân : Gece bekçisi.

Pây-mâl : Ayaklar altına alınmış.

Pehlû : Vücûdun iki yanından bir yanı.

Pergâr : Pergel.

Pertev : Işık,parlaklık yayma.

Perverde : Beslenmiş,eğitilip yetiştirilmiş.

Peygâr : Savaş,kavga.

Peyk : Haber ve mektup getiren,götüren.

Peykân : Temren,başak,okun ucundaki sivri demir.

Pîçîde : Karışmış,bükülmüş,kıvrılmış.

Pîster : Yatak,döşek.

Puhte : Pişmiş,pişkin,olgun.Gün görmüş adam.

- R -

Râh : Şarap.

Ratb : Tâze,yeşil,yaş.

Ratb'ül-lîsân : Yumuşak sözlü.

Râygân : 1- Bedâva,parasız. 2- Pek çok,pek bol.

Reh-zen : Yol kesen.

Reşk : Kıskanma,kıskanılmış.

Reyhânî : Fesleğen çiçeği.

Ruh : Yanak,yüz,çehre.

- S -

Sabûh : 1- Sabah sabah içilen şarap. 2- Mahmurluk saçan içki.

Sa'd : 1- Kutluluk,uğur.2- Kutlu,uğurlu.

Saht : 1- Katı,sert. 2- Güç,zor. 3- Güçlü,sağlam.

Sakar : Cehennem.

Sâmân : Servet,zenginlik.

Bî-ser ü sâmân : Perişân hâl.

Sarsar : Şiddetli gürültü,rüzgar.

Saykal : 1- Cilâcı. 2- Cilâ âleti.

Sefîd : Ak.

Sehm : Ok,yay.

Semen-sâ : Yaseminimsi.

Semm'üs-semek : Balıkotu denilen nohut büyüklüğünde zehirli bir nebat.

Serâser : Baştan başa,bütün.

Serd : Soğuk.

Ser-firâz : Başını yukarı kaldıran,yükselten,benzerlerinden üstün olan.

Ser-gerdân : Başı dönen,sersem,şaşkın,perîşân.

Ser-nigûn : 1- Başaşağı dönmüş,tersine dönmüş.2- Talihsiz.

Server : Baş,başkan,reis.

Sındîd : Baş,başkan,ileri gelen.

Sifr : Kitap,yazılmış şey.

Sihâm : Oklar.

Sîm : Gümüş.

Sipehsâlâr : Başkomutan.

Sû-be-sû : Taraf taraf,her tarafa,her yana.

Sukker : Şeker.

Sun' : 1-Yapma,yapış. 2- Tesir,kudret.

Sûz-ı nâk : 1- Yakan,yakıcı. 2- Dokunaklı,müessir.

Sühan : Söz.

Sürh : Kırmızı,kızıl.

Süveydâ : Kalbin ortasında bulunan siyah benek.

- Ş -

Şâh : Dal,budak.

Şâh şâh : Parça parça.

Şâhbâz : Doğan kuşu.

Şah-süvar : Ata iyi binen.

Şâmât : (Yüzdeki) benler.

Şeb-tâb : Ateş böceği.

Şedd : Sıkı bağlama,sıkı bağlanma,sıkma.

Şehper : Kuş kanadının en uzun tüyü.

Şehvâr : 1-Hükümdâra uygun şekilde. 2- İri taneli inci.

Şeker-bâr : Şeker yağdıran,etrâfa şeker yağdırırcasına tatlı.

Şemm : Koklama,koklanma,koku alma.

Şeşper : 1-Altı kanat. 2- Eski harp âletlerinden altı didimli topuz.

Şer' : Allâh'ın emri,âyet,hadis.

Şeştâ : Altı telli tanbur.

Şevket : Ululuk.

Şiken : Kıvrım,büklüm.

Şimşâd : Şimşir ağacı,servi.

Şitâb : Acele,sürat,çabukluk.

Şûr : 1- Tuzlu,çorak yer.2- Kavga,gürültü,patırtı.

Şûrîde : 1- Karışıklık. 2- Tutkun,âşık.

- T -

Tabançe : Avuç içi,el ayası.

Tâbiş : Parlayış,parıldayış.

Tabl : 1- Davul. 2- Kulak zarı.

Tâk : Binâ kemeri,kubbe.

Tâk-ı ebrû : Kemer biçimindeki kaş.

Târ : 1- Karanlık. 2- Tel,saç teli.

Tarf : Bakış,göz ucu.

Tarh : Atma,kovma,bırakma.

Târik : Karanlık.

Ta'zîb : Eziyyet etme.

Teb : Harâret.

Tefakkud : Arayıp sorma,arayıp sorulma.

Telh : Acı.

Teng-dest : Eli dar,züğürt.

Tersâ : Hıristiyan.

Teşne : Susamış,susayan.

Te'yîd : Kuvvetlendirme,sağlamlaştırma.

Tezvîr : Yalan-dolan,kovuculuk.

Tîr : Utarit gezegeni.

Tîr-zen : Okçu.

Tîşe : Balta.

Tîşe-i Ferhâd : Ferhad'ın tağ açmada kullandığı külüng.

Tûbâ : Cennette bulunan,kökü yukarıda dalları aşağıda büyük ağaç.

Tuğyân : Taşma,taşkınlık,azğınlık,coşkunluk.

- U -

Ukâb : 1-Karakuş,kartal.2- Peygamberimizin bayraklarından biri. 3- Kartal takım yıldızı.

Usret : Zor,güçlük,zahmet,sıkıntı.

- Ü -

Üftân : Düşen,düşerek.

Üftân u hizân : Düşe kalka.

- V , Y -

Vahal : Bataklık,batak,çamurlu yer.

Vâhib : Hibe eden,bağışlayan.

Vech-i veceh : En uygun şekil.

Verd : Gül

Vildân : Kullar,köleler.

Yekser : 1- Yalnız başına. 2- Bir baştan bir başa.3- Ansızın.

- Z -

Zahm : Yara.

Zâim : 1-Zeâmet sâhibi. 2- Kefil. 3- Prens,şef.

Zekan : Çenenin birleştiği yer.

Zenahdân : Çene.

Zer-beft : Sırmalı kumaş.

Zerd : Sarı,solgun,soluk.

Zerrîn : 1-Altından yapılmış. 2- Altın gibi sarı,parlak.

Zîb : Süs

Zülâl : Saf,hafif,soğuk,güzel,tatlı su.

Zünnâr : Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kumaş.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

A- FÜTÛHÎ'NİN KENDİ ESERLERİ:

1- Dîvân-ı Fütûhî, Süleymâniye Kütp., Ayasofya Bölümü, No:3785 (yazma)

2- Enis'ül Guzât, Süleymâniye Kütp., Ayasofya Bölümü, No:3785 (yazma)

3- Nâz u Niyâz, Süleymâniye Kütp., Ayasofya Bölümü, No:3759 (yazma)

4- Tuhfet'ül Mecâlis, Süleymâniye Kütp., İhsan Mahvî Bölümü No:312 (Matbû)

B- YARARLANILAN KAYNAKLAR:

Abdurrahman Hibrî : Enis'ül Müsâmirîn, (Târih-i Edirne), İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, No:451

Ali Cânip : " Enis'ül Guzât ", Hayat Mecmuası, Ankara 1927, Cilt:2 Sayı:39

DEVELLİOĞLU, Ferit : Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, (5.Baskı), Ankara 1982

DİLÇİN, Cem : Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu yayınları Ankara 1983

DOĞRUL, Ömer Rıza : Tasavvuf, Ahmet Hâlis Kitabevi, İstanbul 1948

Es-Seyyit Rızâ : Tezkire-i Rızâ, İkdam Matbaası, İstanbul 1916

ETİK, Arif : Farsça-Türkçe Lûgat, Salâh Bilici Kitabevi, İstanbul 1968

Ez-Zebîdî : Sahîh-i Buhâri Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, (Tercüme eden Kâmil Mîras) Diyânet İşleri Başkanlığı yayınları, Cilt:12, İstanbul 1988

Hasan İbrahim Hasan : İslam Tarihi, (Çevirenler: Yrd.Doç.Dr.İsmail Yiğit, Yrd.Doç.Dr.Sadrettin Gümüş) Kayıhan yayınları, İstanbul 1987

İPEKTEN, Haluk : Eski Türk Edebiyâtı Edebî Bilgiler(Nazım Şekilleri-Aruz Ölçüsü), Ders Notları, Erzurum 1986

İSEN, Mustafa : " Divan Şâiri Kimdir ", Dergâh Dergisi, Sayı 3 Mayıs 1990

İslam Ansiklopedisi " Ebû Müslim " maddesi, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, Cilt:4

Kemiksiz-zâde Saffet Mustafa : Nuhbet'ül Asar Min-Ferâid'il Eşâr, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No:6189

KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat : Edebiyât Araştırmaları, I, Ötüken Neşriyât, 1989

_______________ : Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken, İstanbul 1986

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl) : Diyânet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 1987

KURNAZ, Cemal : Hayâlî Bey Divanı Tahlili, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1987

LEVENT, Agah Sırrı : Gazavat-nâmeler ve Mihailoğlu Ali Bey Gazavat-nâmesi, Türk Tarih Kurumu yayınları Ankara 1956

_______________ : Divan Edebiyâtı-Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar-, Enderun Kitabevi(3.Basım) İstanbul 1980

_______________ : Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Tarih Kurumu yayınları, Cilt:1, Ankara 1984

MANSUROĞLU, Mecdud : "Eski Osmanlıca" (Çeviren:Mehmet Akalın), Tarihi Türk Şîveleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1988

MAZIOĞLU, Hasibe : "Türk Edebiyâtı, Eski" Türk Ansiklopedisi, Cilt:32

Mehmet Salâhî : Kâmus-ı Osmânî,Mahmut Bey Matbaası,İstanbul 1322

Mehmet Tahir : Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire,İstanbul 1333

Mûcib : Tezkire-i Mûcib,İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi,No:3913

ONAY,Ahmet Talat : Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,(Hazırlayan: Cemal Kurnaz),Türkiye Diyanet Vakfı yayınları Ankara 1992

ÖZKIRIMLI,Atilla : Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,Cilt:2,İstanbul 1982

PALA,İskender : Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,Akçağ yayınları Ankara(Tarihsiz)

Safâî Mustafa : Tezkire-i Şuarâ,Süleymâniye Kütüphanesi No:2549 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi,No:9583

SEFERCİOĞLU,M.Nejat : Nev'î Divanı'nın Tahlili,Kültür Bakanlığı yayınları,Ankara 1990

Seyyid Şerif Râdi : Nehc'ül Belâğa,(Çevirenler:Beşir Işık,M.Vesim Taylan,Faruk Bozgöz)Birleşik Dağıtım-kitabevi Ankara 1990

Şemsettin Sâmî : Kâmus-ı Türkî, Çağrı yayınlari,İstanbul 1978

Şeyhî Mehmet : Vakâyi'ül Füzelâ,Bayezit Kütüphanesi(Veliyyüddin) No:2361

TARLAN,Ali Nihat : Makalelerinden Seçmeler, (Hazırlayan:Müjgan Cunbur),Atatürk Kültür Merkezi yayınları,Ankara 1990

Tirmîzi : Sünen-i Tirmizi, Çağrı yayınları,Cilt:2,İstanbul

YAVUZ,Ali Fikri : Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâl-i Âlisi,Sönmez Neşriyât,İstanbul 1978